

Denetim ve Güvence Hizmetleri

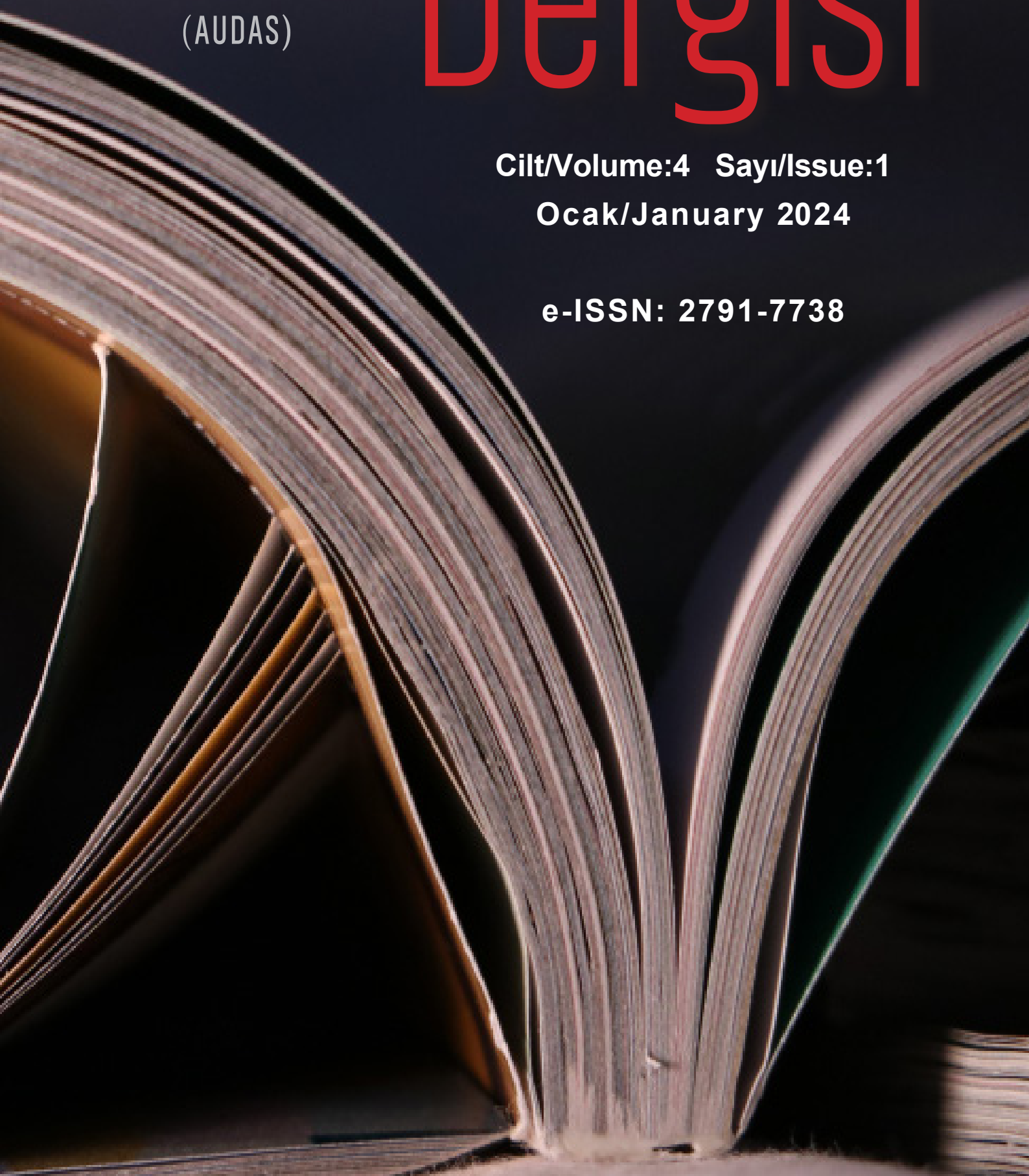
Journal of Auditing and
Assurance Services
(AUDAS)

Dergisi

Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:1

Ocak/January 2024

e-ISSN: 2791-7738

Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi

Journal of Auditing and Assurance Services (AUDAS)

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1
(31 Ocak/January 2024)

Yayıncı / Publisher
Denetim ve Güvence Hizmetleri Derneği, Ankara, Türkiye

Yayın Dili / Language of Publication
Türkçe ve İngilizce | Turkish and English

Yayın Türü / Publication Type
Yaygın Süreli/Periodical

Yayın Periyodu / Publishing Period
Altı ayda bir Ocak ve Temmuz aylarında yayımlanır.
Biannual (January and July)

Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi çift-körleme hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. | Journal of Auditing and Assurance Services (AUDAS) is a double blind peer-reviewed international academic journal.

Yayımlanmak üzere dergimize sunulan her makale iThenticate programı kullanılarak benzerlik kontrolünden geçirilmektedir. | All submissions are screened by a similarity detection software (iThenticate).

Tarandığı İndeksler / Indexed by
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing, ASOS Index

İletişim / Contact
E-mail: audasjournal@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/audas>

Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi

Journal of Auditing and Assurance Services (AUDAS)

Sahibi / Owner

Denetim ve Güvence Hizmetleri Derneği

Editör Kurulu / Editorial Board

Baş Editor / Editor-in-Chief

Ahmet Fethi DURMUŞ, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., İnönü University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Malatya/Türkiye, ahmet.durmus@inonu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Co-Editors

Yasin ŞEKER, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., Hitit University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Çorum/Türkiye, yasinseker@hitit.edu.tr

Alan Editörleri / Field Editors

Finansal Muhasebe/Financial Accounting

Yasemin ERTAN, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., Bursa Uludağ University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Bursa/Türkiye, yasertan@uludag.edu.tr

Denetim ve Güvence Hizmetleri/Audit and Assurance Services

Ömer Faruk GÜLEÇ, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., Kırklareli University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Kırklareli/Türkiye, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Maliyet ve Yönetim Muhasebesi/Cost and Management Accounting

Özkan SARISOY, Dr. Öğr. Üyesi | Ph.D - Assist. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Muratlı Vocational School, Department of Accounting and Tax Applications, Tekirdağ/Türkiye, osarisoy@nku.edu.tr

Dil Editörleri (Türkçe-İngilizce) / Language Editors (English-Turkish)

Ömer Faruk GÜLEÇ, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., Kırklareli University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Kırklareli/Türkiye, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Zeynep YAROĞLU, Dr. Öğr. Üyesi | Ph.D - Assist. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance, Ankara/Türkiye, zeynep.yaroglu@hbv.edu.tr

Mizanpaj Editörü ve Teknik Editör / Layout Editor and Technical Editor

Musa ÖZÇELİK, Dr. Öğr. Üyesi | Ph.D - Assist. Prof., Tarsus University, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance And Banking, Mersin/Türkiye, musaozcelik@tarsus.edu.tr

Bilim Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ, Selçuk University, aalagoz@selcuk.edu.tr

Prof. Dr. Durmuş ACAR, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, durmusacar@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Halil Emre AKBAŞ, Yıldız Technical University, eakbas@yildiz.edu.tr

Prof. Dr. Ali İhsan AKGÜN, Yıldırım Beyazıt University, ihsan.akgun@ybu.edu.tr

Prof. Dr. Doğan ARGUN, Marmara University, dargun@marmara.edu.tr

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ, Isparta Süleyman Demirel University, ismailbekci@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT, Ankara Hacı Bayram Veli University, seyhan.cil@hbv.edu.tr

Prof. Dr. Hüseyin DALGAR, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, hdalgar@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Ali DERAN, Tarsus University, alideran@tarsus.edu.tr

Prof. Dr. Engin DİNÇ, Karadeniz Technical University, edinc@ktu.edu.tr

Prof. Dr. Ayşe Nilgün ERTUĞRUL, İstanbul Medeniyet University, anertugrul@gmail.com

Prof. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR, Ankara University, fsozdemir@gmail.com

Prof. Dr. Hayrettin USUL, İzmir Katip Çelebi University, hayrettin.usul@ikcu.edu.tr

Doç. Dr. Soner GOKTEN, Başkent University, sgokten@baskent.edu.tr

Doç. Dr. Sezer BOZKUŞ KAHYAĞLU, Kyrgyz-Turkish Manas University, sezer.bozkus@bakircay.edu.tr

Hakem Kurulu | Referee Board

Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi, çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. | Journal of Auditing and Assurance Services uses a double-blind review. Referee names are kept strictly confidential.

Tasarım / Design

Yasin ŞEKER, Doç. Dr. | Ph.D - Assoc. Prof., Hitit University, yasinseker@hitit.edu.tr

Musa ÖZÇELİK, Dr. Öğr. Üyesi | Ph.D - Assist. Prof., Tarsus University, musaozcelik@tarsus.edu.tr

---

Editörün Notu

Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi (AUDAS) Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki defa online olarak yayınlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergi, muhasebe, denetim ve güvence hizmetleri konusunda alana katkı sağlamak için hazırlanan kavramsal, kuramsal ve uygulamalı makaleleri yayınlamayı amaçlamaktadır.

AUDAS Bilimsel ve etik kuralları önceleyerek muhasebe, denetim ve güvence hizmetleri konularına özgü yayın yapan az sayıda ancak önemli dergiler arasında yer almak hedefindedir. Bu hedef doğrultusunda dergimizin Ocak 2024 sayısında (Cilt 4, Sayı 1) 5 makaleyi sizlerle buluşturmaktan mutluluk duymaktayız. Bu sayıda makaleleri bulunan değerli yazarları bu vesileyle tebrik ederim.

Dergimiz Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing, ASOS Index tarafından taranmaktadır. TR Dizin'de ise izleme/değerlendirme süreci devam etmektedir.

Dergimizin siz değerli araştırmacılar ve okuyucuların katkısı ile Muhasebe, Denetim ve Güvence hizmetleri alanlarında önemli bir dergi olması için yoğun bir şekilde çalışmalarımızı sürdürmeye devam ediyoruz. Çalışmalarınızı dergimizde değerlendirilmesi için Dergipark sisteminden yükleyebilirsiniz.

Son olarak, bu sayıda hakemlik değerlendirmeleriyle destek olan hocalarımıza ve sayının oluşumunda emeği geçen tüm ekip arkadaşlarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Ahmet Fethi DURMUŞ

Baş Editör

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/ RESEARCH ARTICLES

Nilgün DERELİ, Yavuz ÇİFTÇİ.....	1-19
Mesleki Şüphecilik ve Meslek Etiğinin İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma	
The Effect of Professional Skepticism and Professional Ethics on Dysfunctional Auditor Behavior: A Research on Auditors	
Fikret ETÇİ, Azize ESMERAY.....	20-37
Bağımsız Denetçi Raporlarında Yer Alan Kilit Denetim Konularının Sektörel Büyüklüklere Göre İncelenmesi: BİST Ana Metal Sanayi Örneği	
Review of Key Audit Matters Contained In Independent Auditor Reports According To Sectoral Size: BIST Main Metal Industry Example	
Diler TÜRKOĞLU, Fatih KONAK.....	38-50
Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorileri BİST Katılım 50 Endeksi'nde Geçerli Mi?	
Are Life Cycle and Catering Theories Applicable in BIST Participation 50 Index?	
Turgay YAVUZARSLAN.....	51-64
Ödüle Dayalı Kitle Fonlamasının Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi	
Review Of Reward Based Crowdfunding According To International Accounting Standards	
Umut KOTURMAN, Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ.....	65-86
Yurtdışı Ortaklığı Olan İşletmelerde Konsolidasyon ve Örnek Uygulama	
Consolidation Practice Principles and Example Practice in Businesses With Foreign Partnerships	

Mesleki Şüphecilik ve Meslek Etiğinin İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma*

Nilgün DERELİ¹

Yavuz ÇİFTÇİ²

Özet

Bu araştırmanın amacı bağımsız denetçilerin mesleki şüpheciliklerinin ve meslek etiği algılarının işlevsel olmayan denetçi davranışı (İODD) üzerindeki etkilerini ölçmektir. Araştırmanın uygulama bölümünde kullanılan veri seti basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olan 303 bağımsız denetçiden anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırma modelinde yer alan hipotezleri test etmek için gerçekleştirilen analizler sonucunda mesleki şüpheciliğin ve meslek etiği algısının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz; mesleki şüpheciliğin ise bağımsız denetçilerin meslek etiği algısının üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın ara değişken analizine yönelik bulguları ise mesleki şüphecilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı arasındaki ilişkide meslek etiği algısının tam aracı değişken etkisinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Şüphecilik, Meslek Etiği, İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı, Bağımsız Denetçiler, Denetçi Davranışı

The Effect of Professional Skepticism and Professional Ethics on Dysfunctional Auditor Behavior: A Research on Auditors

Abstract

The aim of this research is to measure the effects of professional skepticism and professional ethics perceptions of auditors on their dysfunctional auditor behavior (DAB). The data was obtained by survey method from 303 auditors determined by simple random sampling method. The results indicate that professional skepticism and professional ethics have a negative effect on dysfunctional auditor behavior; professional skepticism has a positive effect on the perception of professional ethics. The findings also reveal that the perception of professional ethics has a mediating effect on the relationship between professional skepticism and dysfunctional auditor behavior.

Keywords: Professional Skepticism, Professional Ethics, Dysfunctional Auditor Behavior, Auditors, Auditor Behavior

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler tüm meslekleri etkilediği gibi denetim mesleğini de etkilemiştir. Özellikle işletmelerin artan sayısı, yapılan işlemlerin daha karmaşık bir hal alması, bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler denetim faaliyetlerinin daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler ve değişimlerden işletmeyle ilgili çıkar grupları (ortaklar, potansiyel yatırımcılar, bankalar, çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler ve çeşitli kamu kuruluşları) da büyük ölçüde etkilenmiştir. Çünkü işletme ile ilgili çıkar grupları, ekonomik ve hukuki yaşamın meydana getirdiği birtakım nedenlerden dolayı işletmeler ve onların mali yapıları

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Submitted: 13.11.2023 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.01.2024

* Bu çalışma Prof. Dr. Yavuz ÇİFTÇİ danışmanlığında Nilgün DERELİ tarafından Temmuz 2021 tarihinde tamamlanan "Mesleki Şüphecilik ve Meslek Etiğinin İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı ve 692571 tez no'lu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar, Öğr. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, MYO, E-Ticaret ve Pazarlama Programı, ndereli@fsm.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-0916-7566>

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, yciftci@mu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-4703-4414>
Bu çalışma için etik onay, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 27/05/2021 tarih ve 225 sayılı olarak alınmıştır.

Atıf (Citation): Dereli, N. ve Çiftçi, Y. (2024). Mesleki şüphecilik ve meslek etiğinin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisi: bağımsız denetçiler üzerine bir araştırma. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 1-19.

ile ilgilenirler ve beklentilerini karşılayabilmek için sunulan bilgilerin doğruluğundan emin olmak isterler. Bu nedenle işletme ile ilgili çıkar grupları için finansal tabloların bağımsız denetimden geçmiş olması son derece önemlidir. Bağımsız denetçiler yapmış oldukları denetim faaliyetlerinin ardından işletmeyle ilgili çıkar gruplarına finansal tablolarının güvenilirliği hakkında bir görüş bildirerek onların işletmenin gerçeğe uygun finansal bilgi sunup sunmadığı hakkında bir bilgi elde etmelerini sağlar. Bağımsız denetimin bu işlevini yerine getirebilmesi ancak sunulan hizmetin kalitesinin yüksek olması ile sağlanabilir.

Denetim kalitesi, bağımsız denetçilerin hem işletmelerin muhasebe sistemindeki bir ihlali ya da yanlışlığı tespit edebilme hem de tespit edilen ihlali ya da yanlışlığı raporlayabilme olasılığıdır (De Angelo, 1981: 186). Denetim kalitesi, onu ölçmedeki güçlükler nedeniyle hem uygulayıcılar hem de araştırmacılar için hassas bir konudur ve bu sebeple gerek araştırmacıların gerekse uygulamacıların denetim kalitesine olan ilgi her zaman yüksek olmuştur. 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan Enron Skandalı sonrasında, bağımsız denetimde kalite ve kalitenin önemine olan ilgi artmıştır. Enron'un ani çöküşünün ardından, Amerika Birleşik Devletlerindeki birçok büyük şirket raporlama ile ilgili finansal zorluklar yaşamış ve bunun sonucu olarak denetime olan güven sarsılmıştır. Malone ve Roberts'e (1996) göre denetim kalitesini tehdit eden denetçinin düşük performansı ve ihmalkâr davranışları literatürde İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Dysfunctional Auditor Behavior-DAB) olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışlar denetim kalitesi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olabilen ve denetim kalitesini olumsuz etkileyen kasıtlı eylemlerdir. Bu sebeple denetim firmalarının denetim kalitesini etkileyen ve işlevsel olmayan denetçi davranışına neden olan faktörleri anlaması, işlevsel olmayan denetçi davranışlarının daha iyi yönetilmesini sağlayacak ve bu davranışların azaltılmasına yönelik yolları belirlemelerine yardımcı olacaktır.

Mesleki şüphecilik, denetçi tarafından denetim kanıtlarının sürekli olarak sorgulanmasını ve eleştirel bir biçimde değerlendirilmesini içeren bir tutumdur. Denetçinin şüpheliği veya merakı denetimin kalitesini artırabileceğinden, bir denetçinin mesleki şüphecilik tutumuna sahip olması büyük önem taşımaktadır. Meslek etiği ise; bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup koruduğu, meslek üyelerini belirli şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimlerini sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür (Pehlivan, 1998: 4). Bu sebeple denetçinin sahip olduğu meslek etiği algısı da kaliteli bir denetimin yapılabilmesi için son derece önemlidir.

Bu çalışmada kaliteli bir denetim için büyük bir öneme sahip olan bağımsız denetçilerin mesleki şüpheliği ve meslek etiği algısının denetim kalitesini olumsuz yönde etkileyen işlevsel olmayan denetçi davranışları üzerinde etkilerinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, mesleki şüphecilik, meslek etiği ve işlevsel olmayan denetçi davranışı kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde kavramlar arasındaki ilişkiler ilgili yazına dayanılarak geliştirilen araştırma modeli ile ortaya konmaktadır. Üçüncü bölümde araştırma metodolojisi ve kullanılan istatistikî yöntemler yer almaktadır. Son bölümde ise araştırmanın bulguları değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında çalışma kapsamındaki kavramsal çerçeveye ilişkin bilgiler sunulmuştur.

2.1. Mesleki Şüpheliçilik

Mesleki şüphecilik, hataların tespit edilmesi ve dikkatli incelemeyi gerektiren durumlara karşı şüpheli olmakla ilişkili özellikleri içerir. Mesleki şüphecilik ile ilgili denetim standartları ve literatür incelediğinde, birbiriyle ilişkili fakat farklı tanımlarla karşılaşılmaktadır (Glover ve Prawitt, 2014: 1). Bağımsız denetim standartlarında (BDS 200) "sorgulayıcı bir yaklaşımla hareket ederek, hata veya hile kaynaklı yanlışlığa işaret eden durumlara karşı dikkatli olmayı ve denetim kanıtlarını titiz bir biçimde değerlendirmeyi içeren tutum" olarak ifade edilen (KGK, 2020) mesleki şüphecilik, Nelson (2009) tarafından "denetçinin elde ettiği verilere dayalı olarak, finansal tablolarda doğruluğu iddia edilen bilgilerin yanlış olma ihtimalinin değerlendirmesiyle ilgili denetçi yargıları ve kararları" olarak tanımlanmaktadır (Nelson, 2009: 1).

Nolder ve Kadous (2018) mesleki şüphencilik “bir zihniyet ve bir tutum” olarak kavramsallaştırmıştır. Şüphenci bir zihniyet, denetçilerin hile ve yönetim önyargılarına karşı tetikte olduğunda ve denetim kanıtlarını eleştirel olarak değerlendirdiğinde ortaya çıkmaktadır ve bu zihniyet bir bireyin kişiliği, bilgisi, yeteneği ve motivasyonu gibi özellikleri tarafından belirlenmektedir. Denetçinin kanıt ve yönetim iddialarına ilişkin değerlendirmelerinde şüphenci bir tutum ortaya çıkmaktadır. Şüphenci tutum ise firmalardaki kültür, düzenlemeler, standartlar ve müşteri baskıları gibi dışsalıklar tarafından belirlenir (Stevens, Moroney ve Webster, 2019: 280). Mesleki şüphencilik, denetim kanıtlarının eleştirel bir şekilde değerlendirilebilmesi bakımından gereklidir. Bu değerlendirme birbiriyle uyumlu olmayan kanıtların, belgelerin doğruluğu ve güvenilirliğinin, yapılan sorgulamalar sonucu ulaşılan cevapların ve işletme yönetiminden sorumlu olan kişilerden alınan diğer bilgilerin sorgulanmasını içerir. Mesleki şüphencilik, denetçinin elde etmiş olduğu denetim kanıtlarının yeterli olup olmadığının ve bu kanıtların ne kadar uygun olduğunun değerlendirilmesini de kapsamaktadır (KGK, 2020). Denetimde mesleki şüphencilik konusunu önemli hale getiren nedenler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Quacdacers, 2009’dan aktaran Dalkılıç ve Oktay, 2011: 64-65):

- Mesleki şüphencilik uluslararası denetim standartlarında yer alması.
- Mesleki şüphencilik kavramının uluslararası denetim firmalarının denetim metodolojilerinde yer alması.
- Denetçiler için yapılan eğitim faaliyetlerinde mesleki şüphencilik konusunun yer alması.
- Mesleki şüphencilik ile ilgili çalışmaların akademik literatürde yer alması ve denetim çalışmalarındaki öneminin sürekli olarak vurgulanması.

Denetçinin şüphencilik veya merakı denetimin kalitesini artırabilecek bir etkiye sahip olduğundan denetçinin mesleki şüphencilik tutumuna sahip olması gerekmektedir. Denetçinin şüphencilik ne kadar fazlaysa, finansal tablolarla ilgili kanıt elde etme konusunda verdiği çaba da o kadar yüksek olacaktır. Denetçinin mesleki şüphencilik, müşteri tarafından yapılan finansal raporlamada işlenen her türlü ihlali bulma konusunda denetçiye yardımcı olma potansiyeline sahiptir (Mardijuwono ve Subianto, 2018: 63).

2.2. Meslek Etiği

Meslek kavramı, “yeterlilik” adı verilen ve bir mesleği icra eden kişide mutlaka bulunması gereken temel öğelerden bilgi, beceri, doğru iş alışkanlıkları ve tutumlarından oluşur (Aydın, 2001: 71). Bir işin meslek olarak kabul edilebilmesi için, uğraş alanın içerisinde etik değerlerin ve etik ilkelerin yer alması gereklidir. Bu bir meslekte bilgi ve beceriler kadar mesleki değer ve etik ilkelerinin de gerekli olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu etik değerler ve etik ilkeler yazılı bir biçimde olabileceği gibi aynı zamanda meslektaşlar tarafından örtülü bir şekilde de benimsenmiş olabilir (Aydın, 2001: 71). Etik, bireylerin davranışlarına yön veren standartların ve prensiplerin bir bütünü olarak yaşamın her alanında doğru ve yanlış olanı birbirinden ayırt etmek şeklinde tanımlanmıştır (Sakarya ve Kara, 2010: 57); tarihsel süreç içinde farklı toplumlar ve kültürler daima kendilerine özgü etik kurallar oluşturmuşlardır. Bu kuralların temelleri bazen dine ve geleneklere, bazen de meslek gruplarının özelliklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda etik ve meslek etiği kavramları dünyada ve Türkiye’de neredeyse her alanda gündeme gelmiş ve bunun bir neticesi olarak da farklı seviyelerde de olsa meslek dallarının tümünde kendilerine özgü “meslek etiği” ile ilgili kuralların oluşturulması için çaba gösterilmiştir (Sakarya ve Kara, 2010: 57). Mesleki davranışlarla ilgili olarak nelerin doğru veya yanlış olduğu, nelerin haklı veya haksız olduğu konusunda inançları temel alan ilkeler ve kurallar topluluğu olan meslek etiği (Selimoğlu, 1997: 144), iş hayatıyla alakalı iyi-kötü, doğru-yanlış ve haklı-haksız uygulamalara odaklanır. Meslek etiği üzerinde meslek mensuplarının içerisinde yaşadıkları toplum, çevre ve mesleki eğitim düzeyi de etkili olmakta ve meslek etiğine verilen değeri önemli bir ölçüde etkilemektedir (Aymankuy ve Sarıoğlan, 2005: 30).

2.3. İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı

Denetim mesleğinin geleceğinin büyük ölçüde denetim sürecinin kalitesine bağlı olduğu söylenebilir. Bu nedenle denetçiler ne kadar işlevsel davranış gösterirse denetim kalitesi de o kadar artacaktır veya bunun tersi de mümkündür. Denetçilerin denetim prosedürlerini doğru bir şekilde yerine getirmedeki ihmalleri ve işlevsel olmayan davranışları denetim kalitesinin düşmesi ile ilgili olabilir (Amroabadi, Khanagha ve Naderibeni, 2014:

275). Literatür incelendiğinde denetim kalitesinin, denetçinin ihmalkâr davranışı ve düşük performansı ile tehdit edildiği görülmekte ve denetçi tarafından gerçekleştirilen bu davranış “İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı” olarak adlandırılmaktadır. İşlevsel olmayan davranışın kökenleri Argyris’in (1952) çalışmasına dayanmaktadır (Paino, Ismail ve Smith, 2010: 4). Argyris’in çalışmasının ardından Ridgway (1956) çalışmada işlevsel olmayan davranışların performans ölçüm ve kontrol sisteminin (PMCS) sistemde ayırım gözetmeyen kullanıma, aşırı güvene ve nihayetinde faydalarından daha ağır basan yan etkilere ve tepkilere neden olabilecek motivasyonel ve davranışsal sonuçlarının anlaşılmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür.

İşlevsel olmayan denetçi davranışının daha iyi anlaşılması için işlevsel olmayan davranış kavramını anlamak önemlidir (Aamir, Rasid, Baskaran ve Manzoor, 2018: 1194). Bir kuruma, çalışanlarına veya paydaşlarına zarar veren veya zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış, işlevsel olmayan davranış olarak kabul edilmekte (Fleet ve Griffin, 2006: 698) ve bu davranışlar genellikle “kalite tehdit edici davranışlar” olarak adlandırılmaktadır (Sweeney ve Pierce, 2004: 779). İşlevsel olmayan davranışlar, antisosyal davranış sınıflandırmasında yer alır (Aamir ve diğerleri, 2018: 1194). Giacalone ve Greenberg (1997) ise antisosyal davranışı "bir kuruma, çalışanlarına veya paydaşlarına zarar veren veya zarar vermeyi amaçlayan herhangi bir davranış" olarak ifade etmektedir. Denetim bağlamında, denetçinin yaptığı manipülasyon veya sahtekarlık, işlevsel olmayan davranışın bir göstergesidir. İşlevsel olmayan denetçi davranışı, aynı zamanda düşük denetim kalitesi davranışı (Reduced Audit Quality Behavior-RAQB) ve kaliteyi tehdit eden davranış veya kalite sınırlayıcı davranış (Quality Threatening Behavior-QTB) olarak da adlandırılmaktadır (Coram, Ng ve Woodliff, 2003: 127). Paino ve diğerleri (2010), herhangi bir işlevsel olmayan davranış sergileyen denetçilerin, istenmeyen ciddi sonuçlara neden olduğunu belirtmiştir. Pierce ve Sweeney’ye (2006) göre bu istenmeyen davranışlar bireyler, kuruluşlar ve toplum olmak üzere tüm seviyelerde yıkıcı sonuçlar üretecektir. Üst yönetim ve diğer yöneticiler de kararlar almak ve eyleme geçmek için denetçilerin işlevsel olmayan davranışlar sergilemesinden kaynaklanan güvenilir olmayan denetim raporlarını dikkate aldığı için, bu durum kaynakların yanlış tahsis edilmesine, hatalı ürün fiyatlandırmasına ve yatırım kararlarına yol açabilecek ve tüm organizasyonun optimumun altında performans göstermesine neden olabilecektir (Argyris, 1990; Jaworski ve Young, 1992; Soobaroyen, 2007).

3. LİTERATÜR VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Bu başlık altında literatür ve hipotez geliştirmeye ilişkin bilgiler sunulmuştur.

3.1. Mesleki Şüphencilik ve İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı İlişkisi

Kaliteli bir denetimin gerçekleştirilmesinde denetçilerin karar verme kabiliyetleri ve kişilik özellikleri, yani denetçiden kaynaklanan faktörler etkili olmaktadır. Bu yetenekler, kişinin çabasıyla, örneğin denetçinin şüphencilikini artırabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Mesleki şüphencilik, denetim kanıtlarını her zaman sorgulayan ve değerlendiren denetçilerin tutumudur. Mesleki şüphencilğe sahip olan denetçiler, yeterli denetim kanıtı toplayabilir. Bu nedenle mesleki şüphencilik, kaliteli bir denetim raporu üretmede çok önemli bir faktördür (Dewi, Kartini, Nirwana, 2021: 358). Haris’e (2019) göre daha yüksek düzeyde mesleki şüphencilğe sahip olan denetçiler daha doğru ve etik denetim kararları verebilir. Septiani ve Sukartha (2017) tarafından yapılan çalışmanın bulguları mesleki şüphencilğin, işlevsel olmayan denetçi davranışını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Yüksek mesleki şüphencilğe sahip denetçiler, daha fazla kanıt toplama eğiliminde olacak ve bu nedenle, işlevsel olmayan davranışlarda bulunmayı kabul etmeyecektir. Denetim görevini tamamlamak için gerekli olan zaman ile mevcut zaman arasında tutarsızlıkların bulunmasının denetçinin mesleki çalışması üzerinde nasıl bir etkiye sahip olabileceğini araştıran Widiartari ve Astika (2018), zaman-bütçe baskısının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve aynı zamanda denetçilerin mesleki şüphencilikini de olumsuz bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Araştırmanın diğer bulguları denetçilerin mesleki şüphenciliklerinin, işlevsel olmayan denetçi davranışını olumsuz etkilediğini ve mesleki şüphencilğin, zaman-bütçe baskısının denetçilerin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki olumlu etkisine aracılık ettiğini göstermektedir. Denetçilerin, kaliteli denetim bulguları üretebilmek için işlevsel olmayan denetçi davranışlardan kaçınması gerektiğini ifade eden Dewi ve Dwirandra (2018), rol stresinin işlevsel olmayan denetçi davranışları üzerindeki etkisini azaltmada ahlaki muhakeme ve mesleki şüphencilğin rolünü analiz etmeyi amaçlamıştır. 107 denetçiden elde edilen sonuçlara göre rol stresinin artması ile ahlaki muhakeme ve mesleki şüphencilğin azalmasının işlevsel olmayan denetçi

davranışının artırmasında önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pratiwi, Hasan ve Andreas (2019) mesleki şüphencilik, örgütsel bağlılık, zaman-bütçe baskısı ve denetçi performansının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisini, bir moderatör değişken olarak denetçinin duygusal manevi tarafı ile belirlemeyi amaçlamaktadır. Riau Eyaleti Müfettişliği'nde iç denetçilerden elde edilen sonuçlar mesleki şüphencilik, örgütsel bağlılık, zaman-bütçe baskısının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde etkisinin olduğunu ancak denetçi performansının işlevsel olmayan denetçi davranışına etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Haris (2019) mesleki şüphencilik, örgütsel-mesleki çatışma ve performans değerlendirmesinin denetim yargısı üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada denetçinin işlevsel olmayan davranışının moderatör değişken olup olmadığını test etmiştir. İç denetçiler üzerinde yapılan bu araştırmanın bulguları mesleki şüphencilik, örgütsel-mesleki çatışmanın ve performans değerlendirmesinin denetim yargısı üzerinde pozitif yönde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak elde edilen diğer bulgulara göre mesleki şüphencilik, örgütsel-mesleki çatışma ve performans değerlendirmesi değişkenleri ile denetim yargısı arasındaki ilişkide işlevsel olmayan denetçi davranışının moderatör değişken olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda elde edilen bulgular mesleki şüphencilik ve denetim yargısının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak literatürdeki çalışmaların bulguları denetçilerin sahip olduğu mesleki şüphencilik denetim kalitesini olumsuz olarak etkileyen işlevsel olmayan denetçi davranışlarını azaltıcı bir etkiye sebep olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan hareketle mesleki şüphencilik yüksek olan denetçilerin işlevsel olmayan denetçi davranışı sergilemeyeceği düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Mesleki şüphencilik, işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz etkisi vardır.

3.2. Meslek Etiği ve İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı İlişkisi

Denetim gibi mesleki yargıya dayanan mesleklerde meslek etiğine duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır (Abdelhak ve diğerleri, 2019: 559). Albeksh (2016) yüksek mesleki etik standartların muhasebe ve denetim mesleğinin merkezinde yer aldığını ve etik kurallardan herhangi bir şekilde ödün verilmesi halinde finansal raporlama kalitesinin bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenebileceğini ifade etmektedir. Denetçilerin denetim adımlarını düzgün bir şekilde yerine getirmedeki başarısızlıkları uygun olmayan bir denetim görüşüne neden olmakla birlikte denetim literatüründe bu tür davranışlar azaltılmış denetim kalitesi uygulamaları (Reduced Auditing Quality Process- RAQP) olarak bilinmektedirler. Günümüz denetim ortamında RAQP'lerle ilişkili bir değişken olan zaman bütçe baskısının denetçiler tarafından gerçek bir sorun olarak algılandığını ve denetim firmalarındaki zaman bütçesi baskısının gün geçtikçe arttığını ve bu baskı arttıkça denetçilerin işlevsel olmayan davranışlarda bulunma olasılığının artmasına neden olacağını göstermektedir. Ancak, zaman bütçe baskısı altında kalan tüm denetçilerin tepkileri aynı olmayabilir (Coram ve diğerleri, 2004). Bu noktadan hareketle Gundry ve Liyanarachchi (2007) zaman bütçe baskısı, denetçilerin kişilik tipleri ve RAQP görülme sıklığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Daha önce yapılan bir çalışmada Rayburn ve Rayburn (1996) A Tipi kişiliğe sahip bireylerin, B Tipi kişiliğe sahip meslektaşlarına göre daha etik yönelimli olduğunu bulmuştur. Bu sonucu destekleyecek Gundry ve Liyanarachchi (2007) B Tipi kişiliğe sahip ve daha az etik yönelimi olan denetçilerin RAQP'lere katılma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sweeney, Arnold ve Pierce (2010) firmanın etik kültürünün ve demografik değişkenlerin, denetçilerin çeşitli zaman baskısına bağlı işlevsel olmayan davranışlara ilişkin etik değerlendirmesi ve bunlara dâhil olma niyetlerini İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki deneyimli yönetici seviyedeki denetçiler üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgular, işlevsel olmayan davranışlarda bulunmaya yönelik etik olmayan baskının ve en üst seviyelerdeki denetçilerin etik olmayan tavrının işlevsel olmayan davranışlara etik bir değerlendirme oluşturmada önemli olduğunu belirtmektedir. İşlevsel olmayan davranışlardan kaçınmak için bir mesleğin yürütülmesine ilişkin gerekli kurallar ya da kısıtlamaların olması gerektiğini vurgulayan Bestari (2012), Doğu Jakarta'daki denetçiler üzerinde yaptığı çalışmada meslek etiğinin denetim kalitesi üzerinde kısmen önemli etkiye sahip olduğu, işlevsel olmayan davranışların ise önemli etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Yuen, Law, Lu ve Guan'a (2013) göre etik standartlara uyma görevi olan denetçiler için stresli bir çalışma ortamında çalışmak örgütsel ve mesleki çatışmalar yaratabilir. Böyle bir ortamda denetçiler ya işlevsel olmayan davranışları kabul etmeyi ya da mesleki etik standartlara göre hareket etmeyi seçebilirler. Adı geçen araştırmacıların Makao'daki 135 denetçi üzerinde uyguladığı anketin sonuçları üstlerinin zaman bütçesi baskısı ve

görev karmaşıklığı ile karşı karşıya kaldıklarında denetçilerin mesleki etiği ihlal ettiğini ve işlevsel olmayan davranışlar sergilediklerini ortaya koymaktadır. Sonuçlar ayrıca, işlevsel olmayan davranışa sahip katılımcıların, çalışmalarını için, işlevsel olmayan davranış sergilemeyen katılımcılara göre daha az sorumluluk talep ettiklerini göstermektedir. Denetçinin sahip olduğu mesleki etik değerlerin, bilgisinin ve işlevsel olmayan davranışının denetim kalitesine etkisini Makassar'daki denetçiler üzerinde belirlemeyi amaçlayan Sambo, Marwah ve Baso (2016) denetçinin meslek etiğinin, bilgisinin ve işlevsel olmayan davranışının denetim kalitesi üzerinde önemli olumlu etkileri olduğunu ancak denetim kalitesi üzerinde önemli olumlu etkisi olan denetçinin meslek etiğinin işlevsel olmayan davranışlar için olumsuz etkilere sahip olduğunu ifade etmektedir. Günlük (2023) ise Makyavelist eğilimler ile işlevsel olmayan denetim davranışı arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre bağımsız denetçilerin Makyavelist eğilimleri yükseldikçe işlevsel olmayan denetim davranışı sergileme eğilimleri de yüksek olacaktır ve kendilerine fayda sağlayacak şeyleri yapma eğiliminde olan bu denetçiler bağımsız denetim sürecinde meslek etiğini ve dürüstlüğü göz ardı eden olumsuz davranışlar sergileyecektir.

Sonuç olarak meslek etiğinin işlevsel olmayan denetçi davranışı sergilenmesini azaltan bir etkiye sahip olduğunu gösteren bu çalışmalardan hareketle meslek etiği yüksek olan denetçilerin işlevsel olmayan denetçi davranışı sergilemeyeceği düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Meslek etiği algısının, işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz etkisi vardır.

3.3. Meslek Etiği ve Mesleki Şüphencilik İlişkisi

Meslek etiği ve mesleki şüphencilik arasında var olan doğrudan veya dolaylı ilişki, uluslararası literatürde yer alan birçok çalışmada (Brown-Liburd, Cohen ve Trompeter, 2013; Hurtt, Brown-Liburd ve Earley, 2013; Jaya ve Irene, 2016; Agarwalla, Desai ve Tripathy, 2017; Grenier, 2017; Mapuasai, 2017; Liu, 2018; Awaluddin, Nirgahayu ve Wardhani 2019; Birjandi, Khodamipour ve Pourheidari, 2019; Ratna ve Anisykurlillah, 2020) incelenmiş olmasına rağmen bu konuda Türkiye’de yapılan çalışmalar oldukça azdır (Tayyar, Akyüz, Yeşil, Uslu ve Kara, 2020). Mesleki şüphencilik denetimin önemli bir parçası olduğunu ifade eden Farag ve Elias (2012) muhasebe öğrencilerinin mesleki şüphencilik ve kazanç yönetimi eylemlerinin etik algısı ile potansiyel ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları, daha yüksek şüphencilik sahibi olan öğrencilerin kazanç yönetimi eylemlerini daha az şüpheli öğrencilere kıyasla daha etik dışı bir davranış olarak gördüğünü göstermektedir. Etiği, denetçilerin mesleki şüphenciliklerini etkileyen önemli bir faktör olarak tanımlayan Brown-Liburd ve diğerleri (2013) meslek etiğine önem veren denetçilerin daha fazla mesleki şüphencilik davranışı sergilediğini ve yüksek mesleki şüphencilik sergileyen denetçilerin de denetim çalışmalarında daha etik ve kararlı olduklarını belirtmiştir. Etiği, denetçinin mesleki şüphenciliklerini etkileyen önemli bir değişken olarak kabul eden Mapuasari (2017) Endonezya Yüksek Denetim Kurumu'nun denetçilerine yönelik çalışmada, meslek etiğinin mesleki şüphencilik üzerindeki etkisini incelemiştir. Kendini aldatma ve mesleki şüphencilik, bireylerin çeşitli kazanç yönetimi seçeneklerinin etikliğini değerlendirmesi üzerindeki etkisini inceleyen Agarwalla ve diğerleri (2017) ise kendini aldatma davranışının bireylerin kendi çıkarına yönelik etik olmayan davranışlardan kaynaklanan bilişsel uyumsuzluğu azaltmalarına izin verirken, mesleki şüphencilik, bireyleri bu tür davranışlarını sorgulamaya zorlayacağı ve sonuç olarak onların etik olmayan davranışlarda bulunma olasılığını azaltacağını tespit etmiştir. Mesleki şüphencilik, eksiksiz ve etik bir denetim uzmanı olmanın bir parçası olarak ifade eden Grenier (2017) kazanç yönetimi ve sahtekarlık gibi etik olmayan yönetim davranışlarının önlenmesi ve tespit edilmesinde kritik öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Mesleki şüphencilik sınıf ortamında öğrenilip öğrenilemeyeceğini araştıran Liu (2018) Çin'deki öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada, etik eğitime katılım ile öğrencilerin mesleki şüphencilik arasında pozitif ilişki olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Denetçinin mesleki şüphencilik ve meslek etiğinin, bir moderatör değişken olarak duygusal zeka ile hileleri tespit etme yeteneği üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan Awaluddin ve diğerleri (2019) mesleki şüphencilik ve mesleki etiğin, denetçinin yapılan hileleri tespit edebilme yeteneği üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışmada duygusal zekanın, denetçinin hileleri tespit etme becerisine yönelik mesleki şüphencilik azaltabildiğini, meslek etiği üzerinde ise azaltıcı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Birjandi, Khodamipour ve Pourheidari (2019) İran’da gerçekleştirdiği çalışmada mesleki etik ilkelerinin beş bileşeninin (mesleğe uygun davranış, bağımsızlık, gizlilik, dürüstlük ve

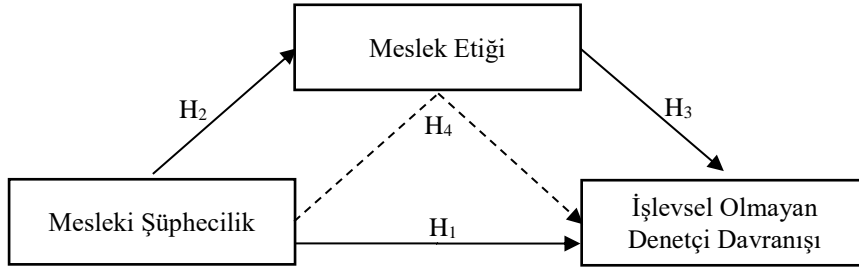
mesleki yeterlilik ve özen) tamamının, denetçinin mesleki şüphenciliği üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Denetçinin mesleki şüphenciliğini etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlayan Ratna ve Anisykurlillah (2020) Endonezya'daki Orta Cava ve Yogyakarta bölgelerindeki 347 denetçiden belirledikleri 83 denetçiye anket uygulamıştır. Yapılan analizlerin sonuçları denetçilerin deneyimlerinin, cinsiyetin ve mesleki etiğinin denetçi mesleki şüphenciliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Tayyar, Akyüz, Yeşil, Uslu ve Kara (2020) Uşak ilinde 103 Serbest Muhasebeci Mali Müşavirin mesleki şüphencilik özelliklerinin etik algısı üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında meslek mensuplarının mesleki şüphenciliğinin mesleki etik değerleri aynı yönde ve anlamlı bir biçimde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu çalışmada mesleki şüphenciliğin sorgulayıcı zihin ve özgüven alt boyutlarının, diğer alt boyutlara (merak, bireyler arası uzlaşma ve karar verme yeteneği) kıyasla bu etkiye daha fazla sahip olduğunu belirtmişlerdir. Muhasebe mesleği mensuplarının sorgulayıcı ve özgüvenli olma ihtimalinin artması halinde etik olma eğiliminin de aynı düzeyde artacağı araştırmada elde edilen bir başka sonuçtur. Araştırmacıların ulaştığı sonuçlardan hareketle test edilecek hipotez aşağıdaki gibi geliştirilmiştir.

H₃: Mesleki şüphenciliğin, meslek etiği algısı üzerinde olumlu etkisi vardır.

Ayrıca araştırmada mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı ilişkisinde meslek etiği algısının aracı değişken etkisi de incelenecektir. Bu amaçla aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₄: Mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı ilişkisinde meslek etiği algısının aracı değişken etkisi vardır.

Araştırma kapsamında test edilecek hipotezler ve değişkenler arasındaki ilişkilerin gösterildiği araştırma modeli aşağıda belirtilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu başlık altında araştırma yöntemine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Araştırma için etik onay, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 27/05/2021 tarih ve 225 sayılı olarak alınmıştır.

4.1. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Ölçeklerin Oluşturulması

Bu araştırmada, bağımsız denetçilerin mesleki şüphencilikleri ile meslek etiği algılarının işlevsel olmayan denetim davranışı üzerindeki etkilerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Nedensel karşılaştırmalı araştırma modeli kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmanın analizlerinde kullanılan veri seti iki kısımdan oluşan anket formu yardımıyla sağlanmıştır. Anket formunun ilk kısmında bağımsız denetçilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik cinsiyet, medeni durum, pozisyonu, yaş aralığı, öğrenim durumu, çalışma şekli ve deneyim süresi şeklindeki “kategorik sorular”; ikinci kısmında ise bağımsız denetçilerin mesleki şüphencilikleri ile meslek etiği ve işlevsel olmayan denetçi davranışları ile ilgili algılarını ölçmeye yönelik olarak literatürden uyarlanan 49 adet “5’li Likert tipi ölçek ifadeleri” bulunmaktadır. Modelde yer alan değişkenleri ölçebilmek için yapılan literatür taramasından sonra geçerliliği ve güvenilirliği daha önce yapılmış çalışmalarda test edilmiş ölçekler tercih edilmiştir. Daha sonra bu ölçeklerde yer alan ifadeler, dil ve kültürel özellikler dikkate alınarak önce Türkçe’ye tercüme edilmiş, daha sonra tercüme edilen söz konusu ifadeler, her iki dile hâkim başka uzmanlar tarafından tekrar İngilizce’ye tercüme edilmiştir. En son olarak orijinal ifadeler ile Türkçe’den İngilizce’ye tercüme edilen ifadeler arasındaki farklılıklar incelenerek tercüme hatalarından dolayı ortaya çıkabilecek olumsuzlukların

azaltılmasına çalışılmıştır (Brislin, 1970; Mc Gorry, 2000).Bağımsız denetçilerin mesleki şüphelicilikleri Hurtt (2010) tarafından geliştirilmiş olan ve 30 ifadeden oluşan ölçek yardımıyla ölçülmüştür. Ölçek mesleki şüpheliciliği bilgiyi araştırma (6 ifade), karar vermeyi erteleme (5 ifade), tek başına karar verme (6 ifade), kişisel algılama (5 ifade), kendine güven (5 ifade) ve sorgulama bilinci (3 ifade) şeklinde olmak üzere 6 alt boyuta ayırarak ölçmeyi amaçlamıştır. Meslek etiğini ölçmek için Günlük, Yücel ve Sulu (2018) tarafından geliştirilmiş olan ve 13 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. İşlevsel olmayan denetim davranışı ise Yuen, Law, Lu ve Guan (2013) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanan 6 ifade ile ölçülmüştür.

4.2. Araştırmanın Evreni, Örnekleme ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın evrenini, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'ndan (KGK) yetki belgesi almış ve Türkiye'nin bazı illerinde (İstanbul, Ankara, İzmir, Muğla, Van, Aydın, Gaziantep, Antalya, Trabzon, Bursa, Adana, Konya, Çanakkale, Erzurum, Kocaeli, Malatya, Denizli, Sakarya, Samsun, Kayseri, Edirne) faal olarak bağımsız denetim faaliyetlerinde bulunan bağımsız denetçiler oluşturmaktadır. Araştırma evrenini oluşturan iller bağımsız denetçi sayısına göre belirlenmiştir. İllerin belirlenmesinde öncelik bağımsız denetçi sayısı fazla olduğu için İstanbul, Ankara, İzmir'e verilmiş daha sonra her coğrafi bölgeden en az bir il olmasına dikkat edilmiştir. Bu illerdeki faal bağımsız denetçilerin sayısına ilişkin bilgiler KGK'nin web sayfasından alınmış olup toplam 4.594 meslek mensubundan oluşmaktadır. İçinde bulunulan pandemi koşulları sebebiyle tesadüfi örnekleme yöntemiyle rassal olarak seçilen 350 bağımsız denetçiye ulaşılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri çoğunlukla Google Docs üzerinden online anket kullanılarak oluşturulan anketin linkinin bağımsız denetçilere gönderilmesiyle elde edilmiştir. Bunun yanında online anket linki E-posta, telefondaki mobil uygulamalardan ya da sosyal medyadaki bağımsız denetim/denetçi sayfalarıyla paylaşarak elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca görüşmeyi kabul eden az sayıdaki bağımsız denetçiyle yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Bağımsız denetçilerin anketin uygulandığı zaman aralığındaki iş yoğunlukları ve pandemi koşulları nedeniyle 303 bağımsız denetçi ankete katılmış ve bu araştırma, bu kısıtlar altında değerlendirilmiştir.

4.3. Araştırmada Kullanılan Analizler

Analizler için SPSS 22.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin demografik özellikleri tanımlayıcı istatistik analizler ile belirlenmiştir. Ölçeklerin geçerlilikleri doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlikleri ise Cronbach Alpha güvenilirlik analizi gerçekleştirilerek tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezleri test etmek için ise regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

4.4. Araştırmaya Katılan Bağımsız Denetçilerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bağımsız Denetçilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Özellikler	Frekans	%	Özellikler	Frekans	%
Cinsiyet			Yaş Aralığı		
Erkek	223	73,60	30 yaş altı	77	25,40
Kadın	80	26,40	31-40 arası	55	18,20
Toplam	303	100,00	41-50 arası	83	27,40
Pozisyonu			Toplam	303	100,00
Sorumlu Ortak Baş Denetçi	76	25,10			
Baş Denetçi	26	8,60	Çalışma Şekli		
Kıdemli Denetçi	41	13,50	Bireysel Çalışan	50	53,60
Denetçi	111	36,60	Denetim Firması Ortağı	107	35,30
Denetçi Yardımcısı	49	16,20	Denetim Firması Çalışanı	146	48,20
Toplam	303	100,00	Toplam	303	100,00
Öğrenim Durumu			Denevim Süresi		
Lisans	172	56,80	8 yıl ve daha az	101	33,30
Yüksek Lisans	111	36,6	9-16 yıl arası	69	22,80
Doktora	20	6,60	17-24 yıl arası	55	18,20
Toplam	303	100,00	25 yıl ve üzeri	78	25,70
Medeni Durum			Toplam	303	100,00
Evli	217	71,60			
Bekâr	86	28,40			
Toplam	303	100,00			

Tablo 1'e göre katılımcıların %73,6'sı (223 kişi) erkek, %26,4 (83 kişi)'ü ise kadındır. %25,4'ü (77 kişi) 30 yaş ve altı, %18,2'si (55 kişi) 31 ile 40 yaş arası, %27,4'ü (83 kişi) 41 ile 50 yaş arası, %29,0'u (88 kişi) ise 51 yaş

ve üzeri olan katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%56,8) denetim mesleği için asgari eğitim düzeyi olan lisans mezunudur. %71,6'sı (217 kişi) evli olan katılımcıların %33,3'ü (101 kişi) 8 yıl ve daha az, %22,8'i (69 kişi) 9 - 16 yıl, %18,2'si (55 kişi) 17-24 yıl, %25,7'si (78 kişi) 25 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. Aynı zamanda katılımcıların %25,1'inin (76 kişi) sorumlu ortak baş denetçi, %8,6'sının (26 kişi) baş denetçi, %13,5'inin (41 kişi) kıdemli denetçi, %36,6'sının (111 kişi) denetçi ve %16,2'sinin (49 kişi) de denetçi yardımcısı olarak mesleki faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizlerin bulguları aşağıda raporlanmıştır.

5.1. Geçerlilik ve Güvenirlilik ve Temel İstatistikler

Veri setinin faktör analizine uygunluğu ve kullanılan değişkenlerin homojenliği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği katsayısı ve Barlett testi aracılığıyla kontrol edilmiştir. KMO örneklem yeterlilik katsayısı, gözlenen korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünün karşılaştırılması yoluyla örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılan bir endekstir (Norusis, 1993:53; Sharma 1996:116). Kaiser-Meyer-Olkin değerinin yüksek olması, ölçekteki her bir değişkenin, diğer değişkenler tarafından mükemmel bir şekilde tahmin edilebileceği anlamına gelmektedir. Değerlerin sıfır ya da sıfıra yakın çıkması halinde, korelasyon dağılımında, bir dağınıklık olduğu için bu değerlere dayalı olarak yorum yapılamaz (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 207). Field (2000), Kaiser-Meyer-Olkin testi için alt sınır değerinin 0,50 olması gerektiğini, bu değerden küçük olması durumunda veri kümesinin faktörlenemeyeceğini ifade etmektedir. Bartlett testi ise değişkenler üzerinde yüksek korelasyon olup olmadığını test etmeye yöneliktir ve testin p değerinin 0,05 anlam düzeyinden küçük ($p<0,05$) olması gerekmektedir (Günlük, 2010: 67). Anket ifadelerinden elde edilen veri setinde yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda KMO örneklem yeterliliği ölçüt değerleri (Mesleki şüphencilik ölçeği için KMO= 0,836; meslek etiği ölçeği için KMO= 0,860 ve işlevsel olmayan denetim davranışı ölçeği için KMO= 0,759) veri setindeki ifadelerin normal dağıldığını ve örneklem büyüklüğünün faktör analizleri için yeterli olduğunu gösterirken (Sharma 1996:116), Barlett testinin sonuçları ise (Mesleki şüphencilik özellikleri ölçeği için Chi-Square= 4049,960; $p<0,05$; meslek etiği ölçeği için Chi-Square= 1362,756; $p<0,05$ ve işlevsel olmayan denetçi davranışı ölçeği için Chi-Square= 313,063; $p<0,05$) ana kütle içindeki değişkenler arasında kısmi korelasyonlar temelinde bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir (Mitchell, 1994: 6).

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin ankette yer alan ifadelerle verdikleri yanıtlardan yararlanılarak, bu ifadelerin ölçmeyi hedeflediği değişkenleri kendi aralarında sınıflandırmak için temel bileşenler analizi-varyans maksimizasyonu yöntemi ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan faktör analizi sonunda her bir değişkenin ilgili faktöre pozitif ve yüksek bir korelasyonla yüklendiği görülmüştür. Faktör analiz sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Faktör Yükleri Matrisi ve Güvenirlilik Sonuçları

MESLEKİ ŞÜPHECİLİK ÖLÇEĞİ	
Bilgiyi Araştırma *Cronbach α : 0,943	Faktör Yükleri
2. Öğrenmekten keyif alırım.	0,924
3. Yeni bilgileri keşfetmek eğlencelidir.	0,900
1. Öğrenmenin heyecan verici olduğunu düşünürüm.	0,877
5. Öğrenme ihtimali beni heyecanlandırır.	0,877
4. Bilgiyi araştırmayı severim.	0,863
6. Okuduğum veya duyduğum şeyin doğru olup olmadığını belirlemeye çalışmaktan hoşlanırım.	0,733
Varyansı Açıklama Oranı (%): 19,44	
Karar Vermeyi Erteleme *Cronbach α : 0,779	Faktör Yükleri
1. Karar vermem zaman alır.	0,772
3. Hızlı bir şekilde karar vermekten hoşlanmam.	0,731
5. Sorunlar üzerinde karar vermek için daha fazla bilgi sağlayana kadar beklerim.	0,692
4. Karar vermeden önce mevcut bilgilerin çoğunu dikkate aldığımdan emin olmak isterim.	0,671
2. Bir konu ile ilgili mevcut olan tüm bilgileri incelemeyen karar vermektense hoşlanmam	0,636
Varyansı Açıklama Oranı (%): 10,88	

Tablo 2 (devamı). Faktör Yükleri Matrisi ve Güvenilirlik Sonuçları

	Faktör Yükleri
Tek Başına Karar Verme * Cronbach α : 0,662	
5. Çoğu zaman grubumdaki diğer insanların düşüncelerine katılıyorum. (R)	0,748
4. İkna edilmem kolaydır. (R)	0,746
2. Gördüğüm, okuduğum veya duyduğum şeyleri genelde kabul ederim. (R)	0,616
3. Sıklıkla başkalarının açıklamalarını düşünmeden kabul ederim. (R)	0,530
<i>Varyansı Açıklama Oranı (%): 10,18</i>	
Kişisel Algılama * Cronbach α : 0,811	
2. İnsanların davranışlarını neyin etkilediğiyle ilgilenirim.	0,875
1. Diğer insanların davranışlarını ve bu davranışlarının nedenlerini anlamayı severim.	0,834
3. İnsanların yaptıkları eylemler ve bu eylemlerin nedenleri etkileyicidir.	0,678
<i>Varyansı Açıklama Oranı (%): 9,80</i>	
Kendine Güven * Cronbach α : 0,762	
3. Kendime inanırım.	0,823
1. Kendime güvenirim.	0,802
2. Kendimden emin değilim.	0,698
4. Yeteneklerime güvenirim.	0,626
<i>Varyansı Açıklama Oranı (%): 8,42</i>	
Sorgulama Bilinci * Cronbach α : 0,710	
2. Gördüğüm veya duyduğum şeyleri sıklıkla sorgularım.	0,751
1. Arkadaşlarım, gördüğüm veya duyduğum şeyleri sıklıkla sorguladığımı söylerler.	0,729
3. Doğru olduklarına dair bir kanıt yoksa ifadeleri sıklıkla reddederim.	0,607
<i>Varyansı Açıklama Oranı (%): 8,27</i>	
Toplam Varyansı Açıklanma Oranı (%): 66,9	
KMO: ,836 <i>Khi-Kare: 4049,96 (p<0,000)</i>	
MESLEK ETİĞİ ÖLÇEĞİ	
Meslek Etiği * Cronbach α : 0,894	
5. Müşteri ya da işverenin uygulama, yasa ve tekniklerdeki güncel gelişmelere dayalı yeterli mesleki hizmet almasını sağlamak için mesleki bilgi ve becerimi yeterli düzeyde kullanırım.	0,833
6. Mesleki hizmetleri verirken mesleğimle ilgili yürürlükteki tekniklere ve mesleki standartlara uymaya özen gösteririm.	0,806
2. Üçüncü kişiler arasındaki çıkar çatışmalarının mesleki ya da iş ile ilgili kararlarımı ve yargılarımı etkilemesine izin vermem.	0,791
7. Mesleki ve iş ilişkilerim sonucunda edindiğim bilgilerin gizli kalmasına dikkat ederim.	0,774
1. Mesleki ve iş ilişkilerimin tümünde dürüst ve doğru sözlü davranırım.	0,759
3. Sunduğum mesleki hizmet ve aldığım kararlarda önyargılı ve yanlı davranışlardan kaçınırım.	0,723
4. Üçüncü kişilerin nüfuzlarını kötüye kullanarak meslek ya da işimle ilgili kararlarımı ve yargılarımı etkilemelerine izin vermem.	0,717
8. Edindiğim bilgileri açıklamamı gerektirecek yasal veya mesleki bir hak ya da görev bulunmadıkça bu bilgileri üçüncü kişi ya da gruplara açıklamam.	0,655
Toplam Varyansı Açıklanma Oranı (%): 57,63	
KMO: ,860 <i>Khi-Kare: 1362,756 (p<0,000)</i>	
İŞLEVSEL OLMAYAN DENETÇİ DAVRANIŞI ÖLÇEĞİ	
İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı * Cronbach α : 0,724	
5. Denetçi, denetim ekibindeki denetçi yardımcılarını denetlerken toleranslı davranabilir.	0,693
6. Denetçi, müşteri işletmenin isteği doğrultusunda bir rapor oluşturmak için yöneticisinin talimatlarına uyabilir.	0,670
2. Denetçi, zaman ve maliyet baskısı sebebiyle denetim planındaki bazı işlemleri gerçekleştirilmeyebilir.	0,663
4. Denetçi, olması gerekenin (standart) altındaki müşteri açıklamalarını da denetim kanıtı olarak kabul edebilir.	0,660
3. Denetçi, yetersiz olduğu muhasebe standartları hakkında araştırma yapmayabilir.	0,616
1. Denetçi, denetim çalışması tamamlanmadan veya denetim prosedürlerinin tamamını uygulamadan da denetimin herhangi bir aşamasında denetim raporunu imzalayabilir.	0,599
Toplam Varyansı Açıklanma Oranı (%): 42,35	
KMO: ,759 <i>Khi-Kare: 313,063 (p<0,000)</i>	

Tablo 2’de yer alan faktör yükü değerleri incelendiğinde, ölçeklerdeki ifadelerin tümünün faktör yüklerinin 0,50 değerinden, tüm değişkenlerin Cronbach’s Alfa (α) iç tutarlılık katsayılarının da 0,70 değerinden büyük olduğu görülmektedir. Faktör yük değerleri 0,50’den düşük olan (mesleki şüphecilik ölçeğinin tek başına karar verme boyutundaki 1. ifade, kişisel algılama boyutundaki 4. ve 5. ifadeler ile kendine güven boyutundaki 5. ifade; meslek etiği ölçeğinden 9., 10., 11., 12. ve 13. ifadeler) ifadeler analiz dışında bırakılmıştır. Tablo 2’deki sonuçlar ölçeklerdeki ifadelerin, faktör yük değerlerinin 0,50’den büyük olması nedeniyle ölçme şartını sağladığını (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tahtam, 2019: 136); Cronbach’s Alfa katsayılarının 0,70 değerinden büyük olması nedeniyle de ölçeklerin yapı güvenirliğinin sağlandığını (Fornell ve Larcker, 1981: 47) göstermektedir.

Tablo 3'te araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait ortalamalar, standart sapmalar ve korelasyon katsayıları verilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Korelasyon ve Temel İstatistikler

Değişkenler	MŞ	ME	İODD	Ortalama	Standart Sapma
Mesleki Şüphencilik (MŞ)	1,00			3,784	0,795
Meslek Etiği (ME)	0,598**	1,00		4,466	0,547
İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (İODD)	-0,242**	-0,322**	1,00	1,879	0,658

N= 303 için; Korelasyon değerleri * 0,05 ve ** 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığını gösteren Tablo 3'teki korelasyon katsayıları incelendiğinde, mesleki şüphencilik ile meslek etiği değişkenleri arasında (r: 0,598**, p<0,01) pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı; mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı (r: -0,242**, p<0,01) değişkenleri ve meslek etiği ile işlevsel olmayan denetçi davranışı (r: -0,322**, p<0,01) değişkenleri arasında ise negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

5.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Modelde gösterilen hipotezleri test etmek için regresyon analizinden yararlanılmıştır. Modelde yer alan mesleki şüphencilik ve meslek etiği değişkenlerinin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisine ilişkin regresyon analizinin sonuçları Tablo 4'te raporlanmıştır.

Tablo 4. Mesleki Şüphencilik ve Meslek Etiğinin İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı Üzerindeki Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken	
	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 1)	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 2)	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 2)	Meslek Etiği (Model 3)	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 4)	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 4)	İşlevsel Olmayan Denetçi Davranışı (Model 4)	
	β	t	β	t	β	t	β	t
Mesleki Şüphencilik	-0,242	9,529*			0,598	5,185*	-,077	-1,134
Meslek Etiği			-0,322	12,224*			-,276	-4,056
Model F	18,765*		34,862*		167,666*		18,090*	
R²	0,059		0,104		0,358		0,108	

*0,001, **0,01 ve ***0,05 hata payı ile anlamlıdır.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre mesleki şüphencilik işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı ve istatistiksel olarak anlamlı (F= 18,765; p<0,001) olan 1 no'lu modelin %5,9'luk (R²= 0,059) açıklama gücüne sahip olduğunu göstermekte, mesleki şüphencilik işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 4 incelendiğinde bağımsız denetçilerin sahip oldukları meslek etiği algılarının işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı 2 no'lu modelin istatistiksel olarak anlamlı (F= 34,862; p<0,001) ve açıklama gücünün ise (R²= 0,104) olduğu görülmekte ve analiz sonuçları meslek etiğinin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Bağımsız denetçilerin sahip olduğu mesleki şüphencilik meslek etiği üzerindeki etkisinin araştırıldığı 3 no'lu modele yönelik gerçekleştirilen regresyon analizinin sonuçları modelin istatistiksel olarak anlamlı (F= 167,666; p<0,001) ve açıklama gücünün ise (R²= 0,358) önemli olduğunu göstermekte ve mesleki şüphencilik, meslek etiği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. 1, 2 ve 3 no'lu regresyon modellerinin analiz bulgular sırası ile H₁, H₂ ve H₃ hipotezlerinin desteklenmesini gerektirmektedir.

Mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı arasındaki ilişkide meslek etiğinin aracı değişken etkisinin olup olmadığı Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen ve her adımdaki regresyon katsayılarının anlamlılığının incelendiği üç aşamadan oluşan regresyon analizi uygulanarak belirlenmiştir.

Baron ve Kenny (1986)'ye göre aşağıdaki koşulların sağlanması durumunda bir modelde yer alan değişkenler arasında aracılık etkisinden söz edilebilmektedir (Baron ve Kenny, 1986: 1176):

1. Bağımsız değişkenin (*Mesleki Şüphencilik*) bağımlı değişken (*İşlevsel Olmayan Denetim Davranışı*) üzerinde bir etkisi olmalıdır.

2. Bağımsız değişkenin (*Mesleki Şüphencilik*) aracı değişken (*Meslek Etiği*) üzerinde bir etkisi olmalıdır.

3. Aracı değişken (*Meslek Etiği*) bağımsız değişken (*Mesleki Şüphencilik*) ile birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin (*Mesleki Şüphencilik*) bağımlı değişken üzerindeki (*İşlevsel Olmayan Denetim Davranışı*) regresyon katsayısı düşerken veya istatistiki olarak anlamlılığı ortadan kalkarken, aracı değişkenin (*Meslek Etiği*) de bağımlı değişken (*İşlevsel Olmayan Denetim Davranışı*) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır.

Bağımsız değişkenin katsayısında düşüş olması kısmi aracılık, bu ilişkinin tamamen ortadan kalkması diğer bir ifade ile istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması durumu ise tam aracılık ilişkisi olarak ifade edilmektedir (Kenny, Kashy ve Bolger, 1998: 260). Ayrıca bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkilerin azalması ya da ortadan kalkmasının istatistiksel olarak test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Sobel testi kullanılmakta, bu test yardımı ile hesaplanan z değerinin anlamlılığına bakılmaktadır (Kenny, Kashy ve Bolger, 1998: 260). Birinci şart H_1 hipotezi, ikinci şart ise H_3 hipotezi sağlanmıştır.

Tablo 4'te yer alan 4 no'lu regresyon modeline ait sonuçlar incelendiğinde meslek etiğinin modele dâhil edilmesi sonucunda mesleki şüphencilik 1 no'lu regresyon modelinde istatistiksel olarak anlamlı olan (β : -0,242; $p < 0,001$) regresyon katsayısının, 4 no'lu regresyon modelinde istatistiksel olarak anlamsızlaştığı (β : -0,077; $p > 0,05$), meslek etiği (β : -0,276; $p < 0,001$) değişkeninin ve modelin istatistiksel olarak anlamlı ($F=18,090$; $p < 0,001$) ve açıklama gücünün ise ($R^2= 0,108$) olduğu görülmektedir.

4 no'lu modelin sonuçları, mesleki şüphencilik için β katsayısının istatistiksel olarak anlamsızlaşması mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetim davranışı arasındaki ilişkide meslek etiğinin tam aracı değişken olduğunu göstermektedir (H_4 desteklendi).

Tablo 5. Meslek Etiğinin Aracı Değişken Etkisi – Sobel Testi Sonuçları

Değişken	Sobel test İstatistiği (Z değeri)	Standart Hata	P- değeri
Meslek Etiği	-4.3677	0.044	0.0000*

* $\alpha = 0,05$ seviyesinde test değeri anlamlıdır.

Sobel testi sonucunda bulunan z değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) belirlenmiştir. Buna göre meslek etiğinin, mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı arasındaki ilişkide aracı değişken etkisinin bulunduğu söylenebilir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulguların özeti Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Hipotezler ve Bulguların Özeti

Hipotezler	Sonuç
H_1 : Mesleki şüphencilik, işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz etkisi vardır.	Desteklendi (β : -0,242; $p < 0,000$)
H_2 : Meslek etiğinin, işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz etkisi vardır.	Desteklendi (β : -0,322; $p < 0,000$)
H_3 : Mesleki şüphencilik, meslek etiği algısı üzerinde olumlu etkisi vardır.	Desteklendi (β : 0,598; $p < 0,000$)
H_4 : Mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı ilişkisinde meslek etiğinin aracı değişken etkisi vardır.	Desteklendi (β : 0,073; $p > 0,05$)

6. SONUÇ

İşletme yönetimi, işletmenin mali durumuna ait sonuçları mali tablolar aracılığıyla işletmeyle ilgili çıkar gruplarına bildirmekten sorumludur. İşletme yönetimi ile çıkar grupları arasında her zaman bir çıkar çatışması mevcuttur. Bu durum işletme yönetimi tarafından sağlanan bilgilerin asimetrisine yol açmakla birlikte finansal tabloların bağımsız bir kişi tarafından denetlenmesi için de kaçınılmaz bir ihtiyaç yaratmaktadır. Denetim süreci, mali tablolarda sunulan bilgilerin işletmenin gerçek mali durumunu yansıtıp yansıtmadığını belirlemek için gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple, denetim faaliyetlerinin kaliteli bir biçimde yapılması son derece önemlidir.

Denetçiler tarafından gerçekleştirilen ve kalitesiz denetimlere neden olan bazı eylemler, işlevsel olmayan denetçi davranışı olarak adlandırılmaktadır. Literatürde bu davranışlar düşük denetim kalitesi davranışı olarak da ifade edilmektedir. İşlevsel olmayan denetçi davranışlarının birçoğu, bir muhasebe ilkesinin yeterince araştırılmaması, denetim raporunun erken imzalanması, belgelerin yüzeysel olarak incelenmesi, zayıf müşteri açıklamalarının

kabul edilmesi, elde edilen bilgilerin yanlış işlenmesi, denetim adımlarının ihmal edilmesi, denetim süresinin eksik bildirilmesi gibi davranışları kapsamaktadır. Mevcut uluslararası literatür incelendiğinde en önemli işlevsiz davranış türlerinin erken imzalamaya, zaman baskısı ve denetim süresinin eksik bildirilmesi olarak belirtildiği ve bu davranışa neden olabilecek diğer faktörlerin belirlenebilmesi için araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Mesleki şüphencilik denetim kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu hem yapılan araştırmalarda hem de denetim standartlarında açıkça ifade edilmektedir. Bağımsız denetçilerin, gerçekleştirdikleri denetim faaliyetinin her aşamasında mali tabloların yanlışlıklar içerebileceği düşüncesiyle hareket ederek denetim kanıtlarını dikkatli bir biçimde değerlendirmesi gerekmektedir.

2000'li yılların başında Enron ve Worldcom'un iflasıyla ortaya çıkan muhasebe ve denetim skandalları, yeterli düzeyde mesleki şüphencilik sergilenmemesinden doğan, bir, denetçi başarısızlığı olarak görülmekte ve mesleki şüphencilik denetim kalitesi için önemini tekrar vurgulamaktadır. Yaşanan denetim skandalları aynı zamanda denetimde meslek etiği algısını da önemli bir boyuta taşımıştır. Bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinin kalitesi, işletmeyle ilgili çıkar gruplarına sunulan finansal verilerin doğru ve güvenilir olması denetçilerin tarafsızlık, gizlilik, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi mesleki etik kurallarına uymasına bağlıdır. Bu sebeple denetim mesleğinin yürütülmesinde denetçilerin mesleki etik kurallarının uygun bir biçimde davranması çok önemlidir.

Bu araştırma denetimde kalitenin sağlanmasında büyük bir öneme sahip olan mesleki şüphencilik ve meslek etiğinin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı ilişkisinde meslek etiği algısının aracı değişken etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Mesleki şüphencilik değişkeni için Hurtt (2010), meslek etiği değişkeni için Günlük, Yücel ve Sulu (2018) ve işlevsel olmayan denetçi davranışı için ise Yuen ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen ölçekler ile demografik soruların da yer aldığı bir anket formu hazırlanarak Türkiye'de bazı illerdeki (İstanbul, Ankara, İzmir, Muğla, Van, Aydın, Gaziantep, Antalya, Trabzon, Bursa, Adana, Konya, Çanakkale, Erzurum, Kocaeli, Malatya, Denizli, Sakarya, Samsun, Kayseri, Edirne) bağımsız denetçilere uygulanmıştır.

Geliştirilen araştırma modeli çerçevesinde hipotezlerin testi için, ulaşılabilen 303 denetçiden elde edilen verilere regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan bu analizlerin sonuçları tüm hipotezlerin desteklendiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre mesleki şüphencilik, işlevsel olmayan denetim davranışı üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu (H_1) saptanmıştır. Bu durum bağımsız denetçilerin mesleki şüphencilik arttığında işlevsel olmayan davranışlarının azalacağı anlamına gelmektedir. Ulaşılan bu sonuç Septiani ve Sukarta (2017), Haris (2019) ve Widiyanti ve Astika (2018) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Regresyon analizi sonuçları ayrıca meslek etiği algısının, işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde olumsuz etkisinin olduğu (H_2) hipotezinin desteklendiğini de göstermektedir. Bu sonuç denetçilerin mesleki etiği algısı arttığında ve daha etik davranışlarda bulunup etik kurallara bağlı kaldığında işlevsel olmayan davranışlarda bulunma eğiliminin azalacağını ifade etmektedir. Bu açıdan elde edilen bu sonuç Sambo ve diğerleri (2016) ve Bestari (2012) tarafından yapılmış önceki çalışmalar ile desteklenmektedir. Son olarak yapılan regresyon analizi sonucunda mesleki şüphencilik bağımsız denetçilerin meslek etiği algısının üzerinde olumlu etkisinin olduğu (H_3) tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Liu (2018) ve Birjandi, Khodamipour ve Pourheidari'nin (2019) İran'da yaptığı araştırmadan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Ayrıca yapılan analiz sonucunda mesleki şüphencilik ile işlevsel olmayan denetçi davranışı ilişkisinde meslek etiği algısının tam aracı değişken etkisinin olduğu saptanmıştır.

Tüm bu sonuçlardan yola çıkarak denetçilerin mesleki şüphencilik ve meslek etiği algısını arttırmaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi durumunda denetim kalitesini olumsuz bir biçimde etkileyen işlevsel olmayan davranışların ortaya çıkmasının engellenebileceği ifade edilebilir. Bu bakımdan yapılan bu araştırma ilgili taraflarca değerlendirilerek denetçilerin işlevsel olmayan davranışlarda bulunmasına neden olabilecek faktörlerin engellenmesi için faydalı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda mevcut uluslararası literatür incelendiğinde birçok ülkede işlevsel olmayan denetçi davranışını engelleyebilmek için bunu etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik çok sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu kapsamda yapılan bu araştırma ile hem denetim hem de

---

örgütsel davranış literatürüne katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca işlevsel olmayan denetçi davranışı konusyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalarda meslek etiği ve mesleki şüphecilik birlikte kullanılarak yapılan bir araştırmaya rastlanılmamış olması ve ulusal literatürde mesleki şüphecilik ve meslek etiğinin birlikte kullanılarak yapılan çalışma sayısının çok az olması nedeniyle yapılan araştırma bu boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ancak tüm araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmanın da kısıtları olduğu için bulgular bazı sınırlamalar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Öncelikle araştırmanın örneklemini Türkiye'deki bazı illeri kapsamaktadır ve verilerin topladığı dönemdeki pandemi koşulları ve kısıtlamalar daha fazla bağımsız denetçiye ulaşabilme ihtimalini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu araştırmada yalnızca mesleki şüphecilik, meslek etiğinin işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerindeki etkisi incelendiğinden bu davranışı etkileyebilecek başka değişkenler kapsam dışında bırakılmıştır. Gelecek çalışmalarda bu araştırmada kullanılan değişkenlere farklı değişkenlerin de eklenmesi ile işlevsel olmayan denetçi davranışı üzerinde etkisi olan farklı etkenler de keşfedilebilir ve denetim kalitesini azaltan bu davranışların nedenleri hakkında daha fazla bilgi edinilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu çalışma için etik onay, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 27/05/2021 tarih ve 225 sayılı olarak alınmıştır.

Yazar Katkısı: Nilgün Dereli (%70), Yavuz Çiftci (%30)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: The author received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Ethical Approval: The approval of the Muğla Sıtkı Koçman University Social Sciences and Humanities Research Ethical Committee no 225 dated 27/05/2021 was obtained for this study.

Author Contributions: Nilgün Dereli (70%), Yavuz Çiftci (30%)

KAYNAKÇA

- Aamir, M., Rasid, S. Z. A., Baskaran, S., ve Manzoor, F. (2018). Effect of personality traits on dysfunctional audit behavior. *International Journal Of Academic Research In Business And Social Sciences*, 8(12), 1189-1021. doi: 10.6007/IJARBS/v8-i12/5190
- Abdelhak, E. E., Elamer, A. A., AlHares, A., ve McLaughlin, C. (2019). Auditors' ethical reasoning in developing countries: the case of Egypt. *International Journal of Ethics and Systems*, 35(4), 558-583. doi: 10.1108/IJOES-02-2019-0041
- Agarwalla, S. K., Desai, N., ve Tripathy, A. (2017). The impact of self deception and professional skepticism on perceptions of ethicality. *Advances in Accounting*, 37, 85-93. doi: 10.1016/j.adiac.2017.04.002
- Amroabadi, M. S., Khanagha, J. B., ve Naderibeni, M. (2014). Professional commitment on dysfunctional audit behavior in audit organizations of isfahan public accountancy. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(9), 275-283.
- Albeksh, H.M. (2016). Compliance of auditors to ethics and rules of professional conduct and its impact on audit quality. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 2(12), 610-621.
- Argyris, C. (1990). The dilemma of implementing controls: The case of managerial accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 15, 503-511. doi:10.1016/0361-3682(90)90031-O

-
- Awaluddin, M., Nirgahayu, N., Wardhani, R. S., ve Sylvana, A. (2019). The effect of expert management, professional skepticism and professional ethics on auditors detecting ability with emotional intelligence as modeling variables. *International Journal of Islamic Business and Economics (IJIBEC)*, 3(1), 49-67.
- Aydın, İ. P. (2001). *Yönetmel, mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Aymankuy, Y., ve Sarioğlan, M. (2005). Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yaklaşımları ve balıkesir il merkezinde bir uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 23-45.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bestari, X. V. (2012). Pengaruh etika profesı dan perilaku disfungsiional terhadap kualitas audit (Studi empiris Pada KAP Di Jakarta Timur), S1 thesis, *Program Studi SIAkuntansi Fakultas Ekonomi Universitas Negeri Jakarta*, Jakarta.
- Birjandi, H., Khodamipour, A., ve Pourheidari, O. (2019). Investigating the impact of professional ethics on auditor's professional skepticism. *Management Accounting*, 12(42), 5-26.
- Brislin, R.W. (1970). Back-translation or cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1, 185-216.
- Brown-Liburd, H. L., Cohen, J., ve Trompeter, G. (2013). Effects of earnings forecasts and heightened professional skepticism on the outcomes of client-auditor negotiation. *Journal of Business Ethics*, 116(2), 311-325.
- Coram, P., Ng, J.ve Woodliff, D. (2003). A survey of time budget pressure and reduced audit quality among australian auditors. *Australian Accounting Review*, 38-44. doi: 10.1111/j.1835-2561.2003.tb00218.x
- Coram, P., Ng, J., ve Woodliff, D. R. (2004). The effect of risk of misstatement on the propensity to commit reduced audit quality acts under time budget pressure. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2),159-167. doi: 10.2308/aud.2004.23.2.159
- Coram, P., Glavovic, A., Ng, J., ve Woodliff, D. (2008). The moral intensity of reduced audit quality acts. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 27, 127-149. doi:10.2308/aud.2008.27.1.127
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değışkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dalkılıç, A.F. ve Oktay, S. (2011). Uluslararası denetim ve güvence standartlarında mesleki şüphencilik. *Mali Çözüm Dergisi*, 103, 63-78.
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.
- Dewi, C. A. M., ve Dwirandra, A. A. N. B. (2018). Peran moral reasoning dan skeptisisme profesional memoderasi role stress terhadap perilaku disfungsiional internal auditor. *E-Jurnal Akuntansi*, 24(1), 143-169.
- Dewi, Y.E., Kartini., ve Nirwana. (2021). Effect of independence, professionalism, professional skepticism and time budget pressure on audit quality with moral reasoning as moderation variables. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 6(1), 355-367.
- Farag, M. S.ve Elias, R. Z. (2012). The impact of accounting students' professional skepticism on their ethical perception of earnings management. *Research on Professional Responsibility and Ethics in Accounting*, 16, 185-200. doi:10.1108/s1574-0765(2012)0000016010
- Field, A. (2000). *Discovering statisticsusing SPSS for windows*. New Delhi: Sage Publications.
- Fleet, D.V. ve Griffin, R.W. (2006). Dysfunctional Organization Culture: The role of leadership in motivating dysfunctional work behaviors. *Journal of Managerial Psychology*, 21(8), 698-708. doi: 10.1108/02683940610713244
-

-
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382-388.
- Giacalone, R. A. ve Greenberg, J. (1997). *Antisocial behavior in organizations*. United Kingdom: Sage Publications.
- Grenier, J. H. (2017). Encouraging Professional skepticism in the industry specialization era. *Journal of Business Ethics*, 142(2),241-256.
- Gundry, L. C. ve Liyanarachchi, G. A. (2007). Time budget pressure, auditors' personality type, and the incidence of reduced audit quality practices. *Pacific Accounting Review*, 19(2), 125– 152. doi: 10.1108/01140580710819898
- Günlük, M. (2010). Muhasebecilerin mesleki ve örgütsel bağlılık, iş memnuniyeti ve işten ayrılma eğilimleri üzerine bir araştırma, Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Günlük, M., Yücel, R., ve Sulu, S. (2018). İşe yabancılaşmanın iş stresi, meslek etiği ve kuralsızlık davranışı üzerindeki etkisi: muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma, 17. *Uluslararası katılımlı işletmecilik kongresi* (26-28 Nisan 2018, İzmir).
- Günlük, M. (2023). Makyavelist eğilimler ve işlevsel olmayan denetim davranışı arasındaki ilişkide kuralsızlık davranışının aracı değişken etkisi: bağımsız denetçiler üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 2111-2127.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis*. Hampshire, United Kingdom: Cengage Learning EMEA.
- Haris, N. S. (2019). Effects of professional skepticism, organizational-professional conflicts and performance evaluation toward audit judgment through auditor dysfunctional behavior. *Research Journal of Finance and Accounting*, 10(8), 165-173. doi: 10.7176/RJFA
- Hurt, R. K. (2010). Development of a scale to measure professional skepticism, auditing. *A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149–171.
- Hurt, R. K., Brown-Liburd, H., Earley, C. E. ve Krishnamoorthy, G. (2013). Research on auditor professional skepticism: Literature synthesis and opportunities for future research. *Auditing: A Journal of Practice*, 32(Supplement 1), 45-97. doi:10.2308/ajpt-50361
- ISA 200 (2009). International Standard on Auditing 200: overall objectives of the independent auditor and the conduct of an audit in accordance with international standards on auditing. Erişim adresi: <http://www.ifac.org>.
- Jaworski, B. J. ve Young, S. M. (1992). Dysfunctional behaviour and management control: An empirical study of marketing managers. *Accounting, Organizations and Society*, 17(1), 17-35.doi:10.1016/0361-3682(92)90034-P
- Jaya, T. E. ve Irene, C. (2016). Skepticism, time limitation of audit, ethics of professional accountant and audit quality (Case Study in Jakarta, Indonesia). *Review of Integrative Business and Economics Research*, 5(3),173-182.
- Kamu Gözetimi Kurumu, Bağımsız Denetim Standardı 200. Bağımsız denetçinin genel amaçları ve bağımsız denetimin bağımsız denetim standartlarına uygun olarak yürütülmesi Erişim adresi: <https://www.kgk.gov.tr>.
- Kenny, D.A., Kashy, D.A., ve Bolger, N. (1998). Data analysis in social psychology. D. Gilbert, S. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology*. Boston: McGraw-Hill, 233–265.
- Liu, X. (2018). Can professional skepticism be learned? evidence from China. *Journal of Education for Business*, 93(6), 267-275. doi:10.1080/08832323.2018.1466773
-

-
- Mapuasari, S. A. (2017). The ethics of professional skepticism: a study in Indonesia supreme audit institution. *JAAF (Journal of Applied Accounting and Finance)*, 1(1), 1-11.
- Mardijuwono, A. W., ve Subianto, C. (2018). Independence, professionalism, professional skepticism: the relation toward the resulted audit quality. *Asian Journal of Accounting Research*, 3(1), 61-71. doi:10.1108/AJAR-06-2018-0009
- McGorry, S. Y. (2000). Measurement in a cross-cultural environment: survey translation issues. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 3(2), 74-81.
- Mitchell, T. W. (1994). The utility of biodata. In G. S. Stokes, M. D. Mumford, ve W. A. Owens (Eds.). *Biodata handbook*. (485-516). Palo Alto CA: Consulting Psychologists Press.
- Nelson, M.W. (2009). A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34. doi:10.2308/aud.2009.28.2.1
- Nolder, C.J. ve Kadous K. (2018). Grounding the professional skepticism construct in mindset and attitude theory: A Way forward, *Accounting, Organizations and Society*, 67, 1-14. doi:10.1016/j.aos.2018.03.010.
- Norusis, M. J. (1993). *SPSS for windows: Professional statics, release 6.0*. Chicago: SPSS Inc.
- Paino, H., Ismail, Z. ve Smith, M. (2010). Dysfunctional audit behavior: an exploratory study in Malaysia. *Asian Review of Accounting*, 18(2), 162-173. doi: 10.1108/13217341011059417
- Pehlivan, İ. (1998). *Örgütsel ve yönetsel etik*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Pratiwi, N., Hasan, A., ve Andreas, A. (2019). Pengaruh skeptisisme profesional, komitmen organisasi, tekanan anggaran waktu dan kinerja auditor terhadap perilaku disfungsi audit dengan emotional spiritual quotient sebagai variabel moderating (Studi Empiris pada Inspektorat Provinsi Riau). *PEKBIS (Jurnal Pendidikan Ekonomi Dan Bisnis)*, 11(3), 198-209.
- Ratna, T. D. ve Anisykurlillah, I. (2020). The effect of experience, independence, and gender on auditor professional scepticism with professional ethics as moderating. *Accounting Analysis Journal*, 9(2), 138-145. doi: 10.15294/aaj.v9i2.25629
- Rayburn, J.M., ve Rayburn, L.G. (1996). Relationship between Machiavellianism and type A and ethical-orientation. *Journal of Business Ethics*, 15, 1209-1219.
- Ridgway, V. F. (1956). Dysfunctional consequences of performance measurements. *Administrative Science Quarterly*, 1(2), 240-247. doi: 10.2307/2390989
- Sambo, E. M., Marwah, Y., ve Baso, A. F. A. (2016). Effect of auditor ethics, knowledge and dysfunctional behavior audit office of the quality of public accountants in makassar. *Journal of Education and Vocational Research*, 7(1), 48-53. doi: 10.22610/jevr.v7i1.1222.
- Septiani, N. M. I., ve Sukartha, I. M. (2017). Pengaruh kompleksitas audit dan skeptisme profesional auditor pada penerimaan perilaku disfungsi audit. *E-Jurnal Akuntansi*, 18(1), 471-499.
- Sharma, S. (1996). *Applied multivariate techniques*. New York: John Wiley&Sons Inc.
- Sakarya, Ş., ve Kara S. (2010). Türkiye’de muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler ve meslek mensupları tarafından algılanması üzerine bir alan araştırması, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12(18), 57-72.
- Selimoğlu, S. K., (1997). Muhasebede meslek ahlakı (etik) yaklaşımı, III. *Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu*, Antalya, 144-157, 30 Nisan- 4 Mayıs, 1997.
- Soobaroyen, T. (2007). *Management control systems and manager dysfunctional behaviour: An empirical study of direct, intervening and moderating effects* (Unpublished Doctoral Thesis). The University of Wales, Aberystwyth, UK.
-

- Stevens, E., Moroney, R., ve Webster, J. (2019). Professional skepticism: the combined effect of partner style and team identity salience, *International Journal of Auditing*, 23(2), 279-291. doi:10.1111/ijau.12161
- Sweeney, B. ve Pierce, B. (2004). Management control in audit firms: a qualitative examination. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 17(5), 779–812. doi:10.1108/09513570410567818
- Sweeney, B., Arnold, D., ve Pierce, B. (2010). The impact of perceived ethical culture of the firm and demographic variables on auditors' ethical evaluation and intention to act decisions. *Journal of Business Ethics*, 93(4), 531–51.
- Tayyar, N., Akyüz, F., Yeşil, T., Uslu, Y., ve Kara, E. (2020). Muhasebe açısından mesleki şüphecilik ve etik kavramları. *Muhasebe ve Vergi Çalışmaları Dergisi*, 13(2), 215-232.
- Widiantari, I. A. M., ve Astika, I. B. P. (2018). Pengaruh time budget pressure terhadap perilaku disfungsi auditor dengan mediasi skeptisisme profesional di KAP Provinsi Bali. *E-Jurnal Akuntansi*, 25(2), 905-933.
- Yuen, D. C., Law, P. K., Lu, C. ve Guan, J. Q. (2013). Dysfunctional auditing behaviour: empirical evidence on auditors' behaviour in Macau. *International Journal of Accounting and Information Management*, 21(3), 209-226. doi:10.1108/IJAIM-12-2012-0075

SUMMARY

Introduction

Independent auditors, as a result of their independent audit activities, provide the interest groups related to the entity with accurate information about the entity by expressing an opinion on the reliability of the financial statements. Fulfillment of this function of independent audit is only possible if the quality of the service provided is high. Behaviors that negatively affect audit quality are defined as "Dysfunctional Auditor Behavior (DAB)" in the literature. Therefore, it is extremely important to understand the factors that cause dysfunctional auditor behavior.

Professional skepticism is an attitude that involves continuous questioning and critical evaluation of audit evidence. Professional ethics involves the investigation of good-bad, right-wrong, justified and unjustified practices in business life. This study aims to examine whether auditors' perceptions of professional skepticism and professional ethics, which are of great importance for a quality audit, have an impact on dysfunctional auditor behaviors.

Objective

The aim of this research is to examine the effect of professional skepticism and professional ethics, which have a great importance for ensuring quality in independent auditing, on dysfunctional auditor behavior. In addition, this research examines whether the perception of professional ethics has a mediating variable effect on the relationship between professional skepticism and dysfunctional auditor behavior.

Method

The population of the study consists of independent auditors operating in some provinces in Turkey. In this study, a questionnaire, one of the widely used quantitative research methods, was used to collect data. Before the questionnaire form was created, a detailed literature review was conducted and scales with tested validity and reliability in previous studies were preferred. Most of the research data were obtained by sending the link of the questionnaire created using an online survey via Google Docs to the independent auditors. SPSS 22.0 statistical program was used to analyze the data collected from 303 independent auditors.

Findings

According to the findings, professional skepticism has a negative effect on dysfunctional audit behavior (H_1). This means that when the professional skepticism of independent auditors increases, their dysfunctional behaviors will decrease. The regression analysis results also show that the hypothesis that perception of professional ethics has a negative effect on dysfunctional auditor behavior (H_2) is supported. This result implies that when auditors' perception of professional ethics increases and they behave more ethically and adhere to ethical rules, their tendency to engage in dysfunctional behaviors will decrease. Finally, as a result of the regression analysis, it was determined that professional skepticism has a positive effect on independent auditors' perception of professional ethics (H_3). In addition, as a result of the analysis, it was determined that the perception of professional ethics has a full mediating variable effect (H_4) in the relationship between professional skepticism and dysfunctional auditor behavior.

Conclusions

The survey which is formed based on the variables of developed research model is applied to independent auditors and the data obtained in accordance with the research purpose. Based on the results of the research, it can be stated that the emergence of dysfunctional behaviors that negatively affect audit quality can be prevented by conducting studies to increase auditors' professional skepticism and perceptions of professional ethics. It is thought that the results of the research will be useful for preventing the factors that may cause auditors to engage in dysfunctional behaviors by evaluating the relevant parties.

Bağımsız Denetçi Raporlarında Yer Alan Kilit Denetim Konularının Sektörel Büyüklüklere Göre İncelenmesi: BİST Ana Metal Sanayi Örneği*

Fikret ETÇİ¹

Azize ESMERAY²

Özet

Denetimin tarihsel süreci dikkate alındığında risk odaklı denetim yaklaşımının yaklaşık çeyrek yüzyıl önce ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemde meydana gelen finansal krizler ve skandallar denetimin ciddi bir şekilde sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durum, birçok denetim standardının güncellenmesine ve denetçi raporlarının formatının değişmesine yol açmıştır. Bu değişimle standartlara eklenen kilit denetim konuları (KDK) paydaşlarıyla işletme arasında bir diyalog vasıtasıdır. Amacı denetim yapılan dönemde, varsa işletmenin kendine özgü riskli alanlarını ve önemli durumlarını da izah eden denetçi raporları üretmektir. Bu çalışmada, işletmelerin bağımsız denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının sayısı, seçilme sebebi vb. hususlar incelenmiş ve işletmelerin sektörel büyüklükleri ile KDK arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın kapsamı Borsa İstanbul Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018 – 2022 yılları bağımsız denetçi raporlarını kapsamaktadır. İçerik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, aynı sektörde yer alan işletmelerin bağımsız denetçi raporlarında bildirilen KDK konularının, işletmelerin hasılat büyüklükleri açısından hem sayı hem içerik hem de yıllar itibarıyla farklı olup olmadığı araştırılmıştır. Ancak beklentinin aksine KDK ile işletmelerin hasılat büyüklükleri arasında bir bağlantı bulunmadığı, dolayısı ile KDK'ni belirleyici faktörler arasında hasılatın tek başına yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer çalışmalarda kilit denetim konularını belirleyici diğer faktörler ele alınarak daha farklı sonuçlar elde edilebileceği kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetçi, Kilit Denetim Konuları, BİST, Ana Metal Sanayi, Rapor

Review of Key Audit Matters Contained in Independent Auditor Reports According to Sectoral Size: BIST Main Metal Industry Example

Abstract

The inclusion of Key Audit Matters (KAM) in the audit standards serves as a means of dialogue between auditors and stakeholders of the business. Its aim is to produce auditor reports that explain any unique areas of risk and significant circumstances of the business during the audit period. In this study, the number of KAM included in independent auditor reports of businesses, the reasons for their selection, and whether there is a significant relationship between the businesses' industry size and KAM have been examined. The scope of the study encompasses independent auditor reports of companies operating in the Main Metal Industry sector of Borsa İstanbul for the years 2018-2022. Using content analysis as the method, the study investigates whether the reported KAM topics in independent auditor reports of businesses in the same sector differ in terms of number, content, and years based on the companies' revenue sizes. However, contrary to expectations, it was concluded that there is no connection between KAM and the revenue sizes of businesses, indicating that revenue alone is not sufficient

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Submitted: 14.12.2023 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.01.2024

*Bu çalışma, Doç. Dr. Azize Esmeray'ın danışmanlığında, Fikret Etçi tarafından Ağustos 2023 tarihinde tamamlanan "Bağımsız Denetçi Raporlarında Yer Alan Kilit Denetim Konularının Sektörel Büyüklüklere Göre İncelenmesi: BİST Ana Metal Sanayi Örneği" başlıklı ve 825853 tez no'lu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Sorumlu Yazar, Doktora Öğrencisi, Kayseri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, fikret.etc@gmail.com, <http://orcid.org/0009-0007-5038-6879>

²Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, esmeray@kayseri.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-3483-6258>

Atf (Citation): Etçi, F. ve Esmeray, A. (2024). Bağımsız denetçi raporlarında yer alan kilit denetim konularının sektörel büyüklüklere göre incelenmesi: bist ana metal sanayi örneği. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 20-37.

among the determining factors for KAM. Similar studies suggest that different results could be obtained by considering other factors that determine KAM.

Keywords: *Independent Auditor, Key Audit Matters, BIST, Main Metal Industry, Report*

1.GİRİŞ

Finansal raporlar; yatırımcılar, işletme yönetimi ve kamu için son derece kritik bir role sahiptir. İlgili tarafların, işletme yönetiminin ve kamu otoritelerinin işletmeyle ilgili kanaatlerinin doğruluğu, finansal tabloların kalitesine bağlıdır. Finansal tabloların gerçeği yansıtır yansıtmadığının teminatı ise denetim faaliyetleriyle sağlanır. Denetim sürecinin sonucunda hazırlanan denetçi raporları, işletme yönetimi ve ilgili tarafların odak noktası haline gelir. Bu raporlar, işletmenin finansal durumu ve performansı hakkında güvenilir bir değerlendirme sunması nedeniyle son derece hayati bir öneme sahiptir.

Denetim anlayışı, özellikle sanayi devrimi sonrasında çeşitli yapısal değişimlere uğramıştır. Sanayi devrimi, sermaye gruplarının artışı, işletmelerin mali büyümesi ve şubeleşerek yayılması, teknolojik ilerlemeler, artan ürün çeşitliliği ve işletme faaliyetlerinin karmaşık bir yapıya dönüşmesi gibi faktörlerle birlikte iç kontrol sistemlerine duyulan ihtiyacı ve bağımsız denetim gerekliliğini artırmıştır.

Bağımsız denetim, mali tablolar ve diğer finansal bilgilerin finansal raporlama standartlarına uygunluğunu ve doğruluğunu sağlamak amacıyla, defter, kayıt ve belgelerin bağımsız denetim teknikleri kullanılarak incelenmesi ve değerlendirilerek elde edilecek yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının temin edilmesi sürecini ifade eder. Denetim hata ve hile gibi unsurları tespit ederek bunların minimum düzeye indirilmesi için yönetime tavsiyelerde bulunmayı amaçlar. Denetim finansal tablolara ilişkin makul güvence verdiği için bu tablolarda yer alan hata ve hile gibi unsurlar hiçbir zaman sıfıra düşürülme de finansal tabloların gerçeği yansıtır yansıtmadığına yönelik belir bir seviyede güvence verir. Zamanla, denetimin giderek daha fazla önem kazanması ve yasal zorunlulukların artması, denetim kuruluşlarının gelirlerinde büyük artışlara yol açmıştır. Ancak bu süreçte, bazı denetim şirketleri, yasal boşlukları kullanarak denetledikleri işletmelere danışmanlık hizmetleri sunmaya başlamışlardır. Bu durum, denetim şirketlerinin müşterileriyle daha yakın ilişkiler geliştirmesine ve denetçi raporlarını manipüle etme eğilimine girmelerine neden olmuştur. Özellikle 2001 ve 2008'deki ABD merkezli küresel finansal krizler sonrasında, denetçi raporlarının gerçeği yansıtmadığı anlaşılınca, denetim skandalları patlak vermiş ve denetime olan güven ciddi şekilde sarsılmıştır. Bu durum, denetim şirketlerinin işletmeleri kaybetme korkusuyla bağlantılı olarak denetim raporlarını tahrif etme eğilimlerini ortaya çıkarmıştır.

Yaşanan skandallar, denetim faaliyetlerinin ciddi bir sorgulamaya tabi tutulmasına yol açmıştır. Bu durum, denetçi raporlarının kalitesinin artırılması, daha şeffaf olmalarının sağlanması, prosedürlerin sıkılaştırılması gibi hedeflerle, 2011 yılında Halka Açık Şirket Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB) ve Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yeni bir denetçi projesinin başlatılmasına neden olmuştur. Bu proje kapsamında birçok denetim standardı revize edilmiş ve güncellenmiştir. Ayrıca, projenin en önemli sonuçlarından biri Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701 standardının denetçi raporlarına eklenmesi olmuştur.

2017 yılında BDS 701 standardının yürürlüğe girmesi, bağımsız denetçi raporlarında finansal tablolarda yüksek risk seviyeleri veya önemli tahmin belirsizlikleri içeren kalemlerin özetlendiği ve vurgulandığı kilit denetim konularının belirlenmesini önemli hale getirmiştir.

Bu çalışma, Borsa İstanbul Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018-2022 yıllarına ilişkin hasılat verileri temel alınarak, bağımsız denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularının (KDK) içeriği ve sayısı ile işletmelerin sektörel büyüklükleri arasındaki olası ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, incelenen yıllar boyunca kilit denetim konularının sayıları, içeriği ve söz konusu işletmelerin hasılat kalemleri belirlenmiş ve yıllar içindeki değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle kavramsal olarak kilit denetim konuları ve literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Çalışmanın araştırma bölümünde ise, Borsa İstanbul Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarına ait bağımsız denetçi raporları detaylı bir şekilde incelenmiş, bu raporlar içerisinde yer alan finansal tablo niteliği, kilit denetim konularının sayıları ve içerikleri ile işletmelerin hasılat

kalemleri üzerine bir analiz yapılmıştır. Kilit denetim konuları ile işletmelerin sektörel büyüklükleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ulusal nitelikte herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kilit denetim konularının neleri kapsadığı, faydaları, nasıl tespit edildiği ve belgelendirildiği konularına değinilecektir.

2.1. Kilit Denetim Konuları

Kilit denetim konuları, üst yönetime sunulan konular içerisinde, denetçinin mesleki muhakemesi baz alınarak cari döneme ilişkin finansal tabloların denetimi esnasında en fazla önem atfedilen konular olarak tanımlanmaktadır (BDS 701, md. 8). Denetim sürecinin boyutu, içeriği ve sonuçları hakkında en güvenilir bilgi kaynağı, bağımsız denetçi raporlarıdır. Kilit denetim konuları, finansal tablo kullanıcılarına işletmeyle ilgili önemli bilgilerin veya riskli konuların bir özeti niteliğindedir. Dolayısıyla, doğru bilginin tüm paydaşlara aktarılması amacıyla kilit denetim konularının belirlenmesi büyük önem taşır (Akdoğan ve Bülbül, 2019: 4). Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701, bağımsız denetçi raporlarında kilit denetim konularının açıklamasını zorunlu kılar. Bu gereklilik, işletmenin ve gerçekleştirilen denetimin koşullarının yatırımcılara ve diğer denetçi raporu kullanıcılarına aktarılmasını sağlayarak, anlaşılabilir ve gereksinime uygun bir bilgi sunmayı hedefler (Sayar ve Ergüden, 2016: 94).

2.2. Bağımsız Denetçi Raporunda Kilit Denetim Konularının Beyan Edilmesinin Faydaları

Bağımsız denetçi raporu, finansal tablo kullanıcıları ile etkileşimde bulunmanın temel yollarından biridir. Bu sebeple, denetçi raporunda, denetçinin mesleki deneyimi ve perspektifine göre özellikle önemli bulunduğu konuların vurgulanması gereklidir (Biçer ve Erol, 2017:75). Kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda yer alması, finansal tablo kullanıcılarının yönetimle ve denetimden geçmiş finansal tablolara ilgili belirli konuları daha yakından incelemelerine olanak tanıyabilir. Amaç, denetçinin raporunda hangi hususların öne çıkarılacağına ve iletişimin şekline ve içeriğine nasıl karar verileceğine odaklanarak, finansal tablo kullanıcılarıyla daha etkin bir iletişim kurmayı hedeflemektedir (Tereman ve Çelik, 2019: 53). Kilit denetim konularının denetçi raporunda yer alması, Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından belirtilen diğer faydaları da beraberinde getirebilir. Bu faydalar aşağıda belirtildiği gibidir (Biçer ve Erol, 2017: 75);

- Denetçi raporunda kilit denetim konularının vurgulanması, şirketlerin finansal performansıyla ilgili daha doğru ve güvenilir bilgilere erişmelerini sağlayarak denetim sürecinde daha fazla şeffaflık sağlayabilir. Kullanıcılar ve yönetim, bu bilgilerle etkileşime girerek işletmenin mali durumunu daha iyi anlayabilirler,
- Denetçinin belirlediği kilit konular ve denetim bulgularına ilişkin bilgilerin denetçi raporunda yer alması, finansal tablo kullanıcılarının bu özel konulara daha fazla odaklanmalarını teşvik ederek, denetçinin dikkatini çekmiş konular hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmalarına olanak tanıyabilir,
- Mesleki şüpheciliğin artırılması ve denetim kalitesini etkileyebilecek konularda daha fazla dikkat gerekliliği, denetçinin dikkat eşliğinin gözden geçirilmesiyle sağlanabilir. Bu şekilde, denetçi daha fazla özen göstererek ayrıntılı bir inceleme yapabilir.

2.3. Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi

“BDS 701- Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Standardı “da denetçinin, kilit denetim konularını tespit etme süreci detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Denetçi, üst düzey yöneticilerle (örneğin, denetim komitesi gibi) yaptığı görüşmelerden denetim süreci boyunca en önemli olan konuları belirler. Bu amaçla şu hususlar dikkate alınır (Akdoğan ve Bülbül, 2019: 4; BDS 701, md. 9):

- BDS 315'in kapsamında, yüksek yanlışlık riski taşıyan veya risk seviyesi ciddi olan alanlar,
- Finansal tablolarda yönetim tarafından yapılan önemli değerlendirmelerle ilgili olarak, özellikle yüksek derecede belirsizlik içeren muhasebe tahminlerini kapsayan alanlara ilişkin önemli denetçi değerlendirmeleri,
- Dönem boyunca gerçekleşen önemli olayların ve işlemlerin denetim sürecine olan etkileri,

Denetçi, yukarıda ifade edilen konular arasından mevcut döneme ait finansal tabloların denetimi açısından en kritik olanları belirlemeli ve bu hususlardan kilit denetim konularını oluşturmalıdır (BDS 701, md. 9).

2.4. Kilit Denetim Konularının Denetçi Raporlarında Bildirilmesi

Denetçi raporunda, kilit denetim konularına ayrı bir bölümde ve mümkün olduğunca dikkat çekici bir konumda yer verilmesi, bu bilgilerin öne çıkarılarak denetimle ilgili bilgilere hedef kitlenin anlayabileceği bir tarzda sunulmasını sağlar. Her bir kilit denetim konusu, raporun ayrı bir bölümünde, "Kilit Denetim Konuları" başlığı altında uygun bir alt başlık kullanılarak detaylıca açıklanmalıdır. Bu bölümdeki giriş cümlesi, aşağıdaki hususları içermelidir (Akdoğan ve Bülbül, 2019: 5; BDS 701, md. 11):

- Denetçinin mesleki değerlendirmesine göre, kilit denetim konuları, mevcut döneme ait finansal tabloların denetimi sırasında en büyük öneme sahip olan konulardır.
- Denetçi, finansal tabloların denetimini bütünsel olarak yapar; bu nedenle her bir kilit denetim konusuyla ilgili ayrı bir görüş beyan etmez.
- Denetim standartları, denetçiye kilit denetim konusu hakkında açıklama yapma yetkisi verirken, bu açıklamanın finansal tabloların bütünsel denetim sürecindeki önemini vurgular. Bu açıklama, hedef kullanıcıların kilit denetim konusunun önemini anlamalarına ve denetim sürecinin nasıl işlediğini kavramalarına yardımcı olmalıdır. Bu açıklama yapılırken, denetimle ilgili karmaşık terimlerin kullanımı minimumda tutulmalı ve mümkün olduğunca basit ve anlaşılır bir dil kullanılmalıdır (Doğan, 2017: 73).
- Denetim standartlarına göre, hedef kullanıcıların (denetim hakkında sınırlı bilgiye sahip olanlar da dahil) denetçinin niçin belirli konulara odaklandığını anlamalarına yardımcı olacak açıklamaların yapılması gerektiği belirtilir. Bu şekilde, münferit kilit denetim konularına ilişkin yapılan açıklamaların anlaşılabilirliği artırılabilir (Akdoğan ve Bülbül, 2019: 5).
- Bağımsız denetçiler, yayımladıkları bağımsız denetçi raporunda gerektiği takdirde diğer hususlar ve dikkat çekilen diğer hususlar paragraflarına yer verebilirler. Bazı durumlarda, bağımsız denetçi raporunda kilit denetim konularıyla beraber dikkat çekilen diğer hususlar paragraflarına yer verilir. Bu durumda, hangi paragrafa öncelik verileceği bağımsız denetçinin mesleki muhakemesine bağlıdır. Eğer bağımsız denetçi kilit denetim konusu olarak belirlediği bir konuyu dikkat çekilen diğer hususlar paragrafında da yer vermişse, bu konu kilit denetim konuları paragrafında yer almasının yerine geçmez (BDS 705, md. 29T).
- Bağımsız denetçi, işletmenin finansal tablolarına dair sınırlı olumlu bir görüş veya olumsuz bir görüş beyan ettiği durumlarda, kilit denetim konularına odaklanılması gerektiğini düşünebilir. Ancak, bağımsız denetçinin olumlu bir görüş bildirmede olduğu durumlarda, bu görüşün temelini oluşturan konular, kilit denetim konuları bölümünde değil, "Görüşün Dayanağı" başlığı altında açıklanmalıdır (BDS 705, md. 29T).
- Bağımsız denetçi, eğer bir raporda görüş bildirmekten kaçınma durumu söz konusu ise, denetçi raporunda kilit denetim konularına yer vermez. Çünkü görüşten kaçınma durumunda, kilit denetim konularının raporda bulunması finansal tabloların güvenilirliği açısından tutarsızlık oluşturabilir. Bu sebeple, denetçinin görüş bildirmekten kaçındığı durumlarda BDS 705'e göre, "Kilit Denetim Konuları" bölümü ve "Diğer Bilgiler" bölümünün raporda yer alması yasaktır (BDS 705, md. 26).

2.5. Kilit Denetim Konularının Belgelendirilmesi

Bağımsız denetçi, denetim sürecinde elde ettiği sonuçları desteklemek amacıyla bütün süreç boyunca çalışma kağıtları hazırlar. Kilit denetim konularını belirlerken, BDS 230 gereği, denetim sürecinde kullanılan prosedürlere, toplanan kanıtlara ve ulaşılan sonuçlara dayanan kayıtlar olan çalışma kağıtlarına başvurur (BDS 230, md. 6).

BDS 701 standardına göre, çalışma kağıtlarında bulunması gereken konular aşağıda belirtilmiştir (BDS 701, md. 18);

- Denetçinin azami derecede dikkat etmesi gereken konular ve seçilen her bir konunun neden kilit denetim konusu olarak seçildiğine dair açıklama,

- Bağımsız denetçi raporunda kilit denetim konusu bildirilmediği durumlarda veya bildirilecek konuların BDS 701 15. paragrafa göre ele alındığına karar verildiği durumlarda, bu kararın gerekçesi açıklanmaktadır,
- Denetçi tarafından belirlenen bir konunun kilit denetim konusu olarak raporda yer almamasına karar verilmesi durumunda, bu kararın nedeni çalışma kağıtlarında açıklanmalıdır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Bağımsız denetçi raporlarında beyan edilen kilit denetim konularına ilişkin olarak çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda, öne çıkan çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Korkmaz (2023) çalışmasında, BİST 100 endeksindeki işletmelerin 2019, 2020 ve 2021 yıllarına dair bağımsız denetçi raporlarını içerik analizi yöntemi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, en fazla raporlanan KDK'ların ticari alacaklar, hasılat, maddi duran varlıklar, stoklar, şerefiyeler ve yatırım amaçlı gayrimenkuller olduğu neticesine ulaşmıştır.

Genç ve Karaca (2023) çalışmalarında, 2021 yılında BİST'te faaliyet gösteren 24 adet işletmenin 2017-2021 yılları bağımsız denetçi raporlarını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma kapsamında 120 adet bağımsız denetçi raporunda toplam 244 adet kilit denetim konusu bildirildiği tespit edilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde gıda sektöründe en fazla bildirilen kilit denetim konularının sırasıyla hasılatın muhasebeleştirilmesi, maddi duran varlıklar, stoklar ve ticari alacaklar olduğu görülmüştür.

Atay ve Çeltikçi (2021) çalışmalarında, BİST 100 endeksinde listelenen işletmelerin 2017-2019 dönemlerine ait bağımsız denetçi raporları içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, 647 adet kilit denetim konusu beyan edilmiştir. En fazla bildirilen kilit denetim konuları arasında %15,6 ile hasılat, %9,1 ile şerefiye, %7,1 ile ticari alacaklar, %5,4 ile maddi duran varlıklar ve %5,4 ile stokların bildirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çakalı (2021) yaptığı çalışmada, 2020 yılına ait Bağımsız Denetçi Raporları üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanarak BİST 100 endeksindeki şirketlerin raporlarını incelemiştir. İnceleme sonucunda, toplamda 210 kilit denetim konusunun raporlarda bildirildiğini tespit etmiş olup, bu konular arasında en fazla bildirilenler sırasıyla: 46 adetle finansal araçlar, 36 adetle hasılat ve 26 adetle maddi duran varlıklar ile yatırım amaçlı gayrimenkuller olarak belirlenmiştir.

Karapınar ve Dölen (2020) tarafından yapılan araştırmada, kilit denetim konularının sektörler, denetim firmaları ve denetim görüş türleri açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, incelenen 374 bağımsız denetçi raporunda toplam 707 kilit denetim konusu beyan edilmiştir. Kilit denetim konusu sayılarının denetçi görüşüne ve sektörler göre farklılık gösterdiği, dört büyük bağımsız denetim kuruluşunun belirlediği kilit denetim konusu sayısı ile diğer bağımsız denetim kuruluşlarının seçtikleri kilit denetim konu sayıları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır.

Aktaş ve Acar (2020) çalışmalarında, Borsa İstanbul 100 endeksinde yer alan işletmelerin bağımsız denetçi raporlarını 2017 – 2018 dönemleri açısından incelemiştir. Çalışmada, Kilit Denetim Konuları raporlandıktan sonra, bu hesaplar önemlilik seviyeleri açısından analiz edilmiş olup, kullanılan yöntemlere veya yıllara göre önemli bir fark olup olmadığı t-testi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, önemlilik eşik değerlerinin, kullanılan hesaplama yöntemine bağlı olarak değiştiğini gösterirken, 2017 ve 2018 dönemleri arasında önemlilik seviyelerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Botes ve diğerleri (2020) çalışmalarında, bağımsız denetim standardı ISA 701: kilit denetim konularının denetim raporlarının tarihsel olarak sunduğu sorunları nasıl ele aldığını araştırmışlardır. Çalışmada, NZX, ASX ve FTSE'de listelenen ilk 100 şirketin en son denetim raporlarının nitel bir içerik analizi incelemesi yoluyla, kilit denetim konuları belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklar, hasılatın muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmenin en yaygın kilit denetim konuları olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Ertan ve Kızılcık (2019) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da işlem gören imalat işletmelerinin 2017 yılına ait bağımsız denetçi raporlarını incelenmiştir. Araştırmada, imalat sektörü ve alt sektörler ile denetim firmaları açısından kilit denetim konularının ilk uygulamaları değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, kilit denetim konusu sayısının

en fazla olduğu alt sektörlerin metal eşya, makine ve gereç yapım alt sektörü olduğunu neticesi elde edilmiştir. Ayrıca, raporların %4,52'sinde kilit denetim konusunun yer almadığı, en çok sayıda kilit denetim konusunun ise hasılatın muhasebeleştirilmesi olduğu belirlenmiştir.

İşseveroğlu (2019) araştırmasında, Borsa İstanbul 100 endeksinde yer alan sigorta şirketlerinin 2017 ve 2018 yıllarına ait bağımsız denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konuları üzerine bir içerik analizi gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, BDS 701 standardının kapsamına uygun ve sektöre özgü konuların bu raporlarda öne çıktığı belirlenmiştir. Bu konular arasında, Gerçekleşmiş ancak rapor edilmemiş tazminat bedellerinin tahmini, Muallak Tazminat Karşılığında Kaynaklanan Net Nakit Akışlarının İskonto Edilmesi ve 31 Aralık 2016 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Geçmiş Dönem Finansal Tablolarının Yeniden Düzenlenmesi, Sigorta sözleşmeleri yükümlülüklerinin hesaplanmasında kullanılan tahmin ve varsayımlar, “Maddi olmayan duran varlıklara ilişkin avanslar ve yatırımlar, Kullanım amaçlı gayrimenkullerin değerlemeye tabi tutulması gibi konular yer almaktadır

Türel ve Türel (2019) yaptıkları çalışmada, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren işletmelerin 2017 ve 2018 yıllarına yönelik olarak denetçi raporları ve bu raporlarda bildirilen kilit denetim konularını incelemiştir. Ulaşılan sonuçlara göre denetçi raporunda en fazla önem atfedilen konuların sırasıyla “finansal araçlar, hasılat, maddi duran varlıklar, stoklar ve varlıklarda değer düşüklüğü” olduğunu tespit etmişlerdir.

Güleç (2020) çalışmasında, 2017 yılında uygulamaya giren BDS 701 “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” standardının gelişim süreci ve uygulama alanını incelemiştir. Çalışmada, 242 muhasebe öğretim elemanı ve meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, katılımcıların çoğunluğu, KDK bildirimlerinin denetimin kalitesine pozitif anlamda katkıda bulunacağını ve denetim raporlarının daha güvenilir, şeffaf ve iletişim değerinin yüksek olacağını, ayrıca, KDK'lerin beyan edilmesinin denetçi üzerinde cezai, maliyet ve hukuki manada çeşitli baskı oluşturabileceği beyan edilmiştir. İlâveten, denetçi raporlarında KDK'lerin bildirilmesinin denetçinin iş yükünü artıran bir unsur olduğu ancak denetçi raporlarının yayınlanması sürecinin negatif anlamda etkilenmeyeceği çalışma nihayetinde ulaşılan diğer sonuçlar içerisinde yer almaktadır.

Kavut ve Güngör (2018) çalışmalarında, KDK standardı ve uygulamasının temel unsurlarını açıklamış olup, BİST-100 İşletmelerinin 2017 yılı bağımsız denetçi raporlarında yer alan Kilit Denetim Konularının, muhteviyatlarının incelemesini yapmışlardır. Sonuç olarak, denetçi raporlarında BDS 701 standardının teori ve ilkesine uygun kapsamlı bildirimler yaptıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, aynı sektördeki işletmelerde belirli konular üzerine yoğunlaşıldığını, bu sebeple denetçilerin sektörel alanlarda benzer konuları önemli bulduklarını göstermiştir.

Doğan (2018) çalışmasında, KDK'yi ve KDK'nin yeni denetim standardı BDS 701'e uygun olarak nasıl belirleneceğini ve bağımsız denetçi raporunda nasıl bildirileceğini incelemiştir. Sonuç olarak, KDK'nin belirlenmesi, ele alınması ve raporlanmasında, her bir işletme ve denetime özgü olduğu, denetçinin kalıplaşmış ifadelerden kaçınması gerektiği bununla birlikte üst yönetimden sorumlu olanlar ile daha fazla iletişim kurmaları gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Uzay ve Köylü (2018) çalışmalarında, Borsa İstanbul imalat sektöründe yer alan 181 işletmenin denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularını incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda, en fazla rapor edilen kilit denetim konularının sırasıyla "hasılat, maddi duran varlıklar, ticari alacaklar ve stoklar" olduğunu belirlemiştir.

Gökgöz (2018) yaptığı çalışmada, 2017 yılı itibariyle Borsa İstanbul'da yer alan 140 işletmenin denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularını incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda, Borsa İstanbul'da 2017 yılında en fazla rapor edilen kilit denetim konularının sırasıyla "hasılat, ticari alacaklar, stoklar, maddi duran varlıklar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller" olduğu gözlemlenmiştir.

4. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacına, önemine, kapsamına, sınırlılığına ve yöntemine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

4.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Denetim, finansal tablolara ilişkin doğru bilgi akışı sağlaması sebebiyle geleceğe dair güvenli tahmin ve analizlerin yapılmasında etkin bir rol oynayarak (Özyürek, 2012: 104) aynı zamanda işletmenin iç ve dış paydaşları ile işletme yönetime yol gösterici bir rehber özelliği taşımaktadır. Yapılan tahmin ve analizlerin doğruluğu işletmelerin hem mevcut durumunu göstermesi hem de geleceğe dönük yatırım ve stratejilerini şekillendirmesi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu sebeple, bu hususların temel dayanağı olan finansal tablo verilerine yönelik önemli hata ve hilelerin olduğu alanlar ile hesapların tespiti mahiyetinde olan kilit denetim konuları işletmeler açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018-2022 yıllarına ilişkin hasılat kalemi baz alınarak, bağımsız denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularının içeriği ve sayısı ile işletmelerin sektörel büyüklükleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir.

4.2. Çalışmanın Kapsamı, Sınırlılığı ve Yöntemi

Çalışmanın kapsamını, 01 Mayıs 2023 tarihinde BİST Ana Metal Sanayi Sektöründe faaliyet gösteren 23 adet işletme oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada bahsi geçen işletmelerin 2018-2019-2020-2021 ve 2022 yıllarına ait bağımsız denetçi raporları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan inceleme kapsamında ağırlıklı olarak denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konuları, sayısı ve işletmelerin finansal tablo nitelikleri yıllar itibarıyla incelenmiştir.

Çalışmada, denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularının sayısı ve içeriği ile işletmelerin hasılat kalemi arasında anlamlı bir bağ olup olmadığının tespitini yapmaktır. Çalışmaya dahil olan işletmelerin verilerine Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun (KAP) web sitesinden (www.kap.gov.tr) ve işletmelerin kurumsal internet sitelerinden yatırımcı ilişkileri bölümünde yer alan yıllık bağımsız denetçi raporlarından ulaşılmıştır.

5. BULGULAR

Bu bölümde BIST Ana Metal Sanayi işletmelerin 2018 – 2022 yılları en fazla bildirilen dört kilit denetim konusunun bildirilme sebepleri ile uygulama prosedürleri, denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konuları, finansal tablo nitelikleri ve sektörel büyüklüğü ile KDK sayıları arasındaki ilişkinin incelenmesi yapılmıştır.

5.1. BIST Ana Metal Sanayi İşletmeleri 2018 – 2022 Yılları Kilit Denetim Konularının Uygulanma Prosedürleri

Çalışmanın bu bölümünde, BİST Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018 – 2020 yılları denetçi raporlarında en fazla bildirilen dört kilit denetim konusunun, bildirilme sebepleri ve denetçilerin belirledikleri bu konulara ilişkin denetim prosedürlerinin detaylı bir incelemesi yapılmıştır.

Tablo 1. Kilit Denetim Konusu: Hasılat

KDK Olarak Bildirilme Sebepleri	KDK İçin Uygulanan Denetim Prosedürleri (Denetimde Nasıl Ele Alındığı)
Hasılatın finansal tabloların bütünü içerisinde önemli bir finansal tablo kalemi olması sebebiyle, doğru tutarda ve zamanda kayıtlara alınıp, tahakkuk ettirilmesi denetim açısından önemli olması	Satış sürecine yönelik olarak iç kontrol sisteminin tasarım ve etkinliğinin değerlendirilmesi
Hasılat edim yükümlülüğü gerçekleştirildiğinde kayıtlara alınması	Hasılatın yasal mevzuat çerçevesinde muhasebeleştirilmesine ilişkin olarak gerekli kontrollerin yapılması
Hasılatın muhasebeleştirilmesinin, imalat konusu olan mamulün nevi cinsine bağlı olarak değişiklik göstermesi	Sevk irsaliyeleri, faturalar ve muhasebe kayıtlarının örnekleme metodu ile karşılaştırılarak hasılatın tamlığının incelenmesi
Hasılatın, performans ölçümünde önemli bir kriter olması	Yapılan satış sözleşmeleri ile hasılatın kayıt zamanlamasının incelenmesi
	Mutabakat mektuplarının temin edilerek kontrol edilmesi
	Takip eden hesap döneminde gerçekleşen iade, iskonto ve fiyat farkları incelenerek, maddi doğrulama prosedürleri uygulanarak, gerekli şekilde kayıtlara alınıp alınmadığı test edilmesi
	Satışlar ve satışların maliyetlerindeki değişimler önceki dönemler ile karşılaştırılarak oluşan değişimler birim fiyatlar ve miktarlar baz alınarak incelenmesi
	Gelirin faturalandırılmış ancak gerçekleşmediği durumların olup olmadığı kontrol edilmesi
	Dipnot açıklamalarının TMS kapsamında yeterli olup olmadığının değerlendirilmesi

Kaynak: KAP'da (t.y.) BİST Ana Metal Sanayi 2018-2022 yıllarında yayınlanan bağımsız denetçi raporları incelenmesi neticesinde oluşturulmuştur.

Tablo 2. Kilit Denetim Konusu: Maddi Duran Varlıklar

KDK Olarak Bildirilme Sebepleri	KDK İçin Uygulanan Denetim Prosedürleri (Denetimde Nasıl Ele Alındığı)
Maddi duran varlıkların (arsa, bina, makine teçhizat vb.), işletmenin toplam varlıklarının önemli bölümünü teşkil etmesi	Maddi duran varlıkların yeniden değerlemesinin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 16) ile uygunluğunun kontrol edilmesi
Maddi duran varlıkların yeniden değerlendirilmesinde ki karmaşıklık ve piyasa şartlarından etkilenmesi sebebiyle denetim açısından önemli olması	Değerleme uzmanları tarafından kullanılan metodların uygunluğunun kontrolü ve değerlendirilmesinin uzmanlarınca takdir edilen tutarların dipnotlarda açıklanan tutar ile mutabakatının kontrol edilmesi
İlgili varlıkların gerçeğe uygun değerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışma, varlıkların işletme varlıklarının önemli bir kısmını oluşturması, niteliği ve önemli varsayım ile muhakemelere sahip olması	Değerlemeye konu olan gayrimenkullerin emsal satış tutarlarının ilgili gayrimenkuller ile karşılaştırılıp uygunluğunun değerlendirilmesi
Maddi duran varlıkların faydalı ömürlerinin belirlenmesi sürecinde uygulanan yönetim muhakemeleri	Söz konusu varlıkların gerçeğe uygun değer tespitine yönelik olarak finansal tablo dipnotlarında yer verilen hususların ilgili muhasebe standartlarına uygunluğunun ve yeterliliğinin değerlendirilmesi
	Amortisman çalışmalarının yeniden hesaplanması

Kaynak: KAP'da (t.y.) BİST Ana Metal Sanayi 2018-2022 yıllarında yayınlanan bağımsız denetçi raporları incelenmesi neticesinde oluşturulmuştur.

Tablo 3. Kilit Denetim Konusu Alacak

KDK Olarak Bildirilme Sebepleri	KDK İçin Uygulanan Denetim Prosedürleri (Denetimde Nasıl Ele Alındığı)
Ticari alacakların finansal tablolar içerisinde aktif toplamın önemli bir bölümünü oluşturması	Alacak yaşlandırma çalışmalarının yapılması, vadesi geçmiş ticari alacakların kontrol edilmesini, tahsilat devir hızının önceki dönemler ile kıyas edilmesi, dava veya icra safhasında olan alacakların avukatlarla yapılan görüşmelerle teyit edilmesini, ticari alacaklarda değer düşüklüğünün varlığının test edilmesi
Ticari alacakların oluşturduğu muavin hesaplar ve işlemlerin sayıca fazla olması	Satış işlemlerine temel teşkil eden belgelerin detaylı bir şekilde incelenmesi, ticari alacak bakiyelerinin doğruluğunun teyit mektupları aracılığıyla test edilmesi ve ticari alacak bakiyelerini etkileyen faktörlerden olan alacak reeskontu, kur değerlemesi gibi işlemlerinin yapılması
Ticari alacakların geri kazanılabilirliği işletmenin kredi riski ve işletme sermayesi açısından önemli hususlardan bir tanesi olması	Finansal tablo dipnot açıklamalarının yeterliliğinin değerlendirilmesi Hareket görmeyen bakiyelerin sebepleri incelenerek faiz hesaplamaları ve vade farkı karşılıklarının kontrol edilmesi

Kaynak: KAP’da (t.y.) BİST Ana Metal Sanayi 2018-2022 yıllarında yayınlanan bağımsız denetçi raporları incelenmesi neticesinde oluşturulmuştur.

Tablo 4. Kilit Denetim Konusu Stoklar

KDK Olarak Bildirilme Sebepleri	KDK İçin Uygulanan Denetim Prosedürleri (Denetimde Nasıl Ele Alındığı)
Stokların işletme varlıkları arasında önemli bir büyüklüğe sahip olması	İşletmenin stok takip prosedürleri ile ilgili gerekli incelemelerin yapılması
İşletme stoklarının miktar ve değer olarak tespit edilmesindeki zorluklar	Stok maliyet bedelleri sektör fiyatları ile karşılaştırılması Hammaddelerin üretim sürecinde kullanılmak üzere gönderildiği ve tamamlanan ürünlerin depoya sevkiyat prosedürlerinin incelenmesi Stok zayıfatını önlemeye yönelik alınan tedbirler incelenmesi Stokların net gerçeğe uygun değerinin tespit edilmesine dair analizlerin yapılması Stokların belgelendirilmesi ve kayıt altına alınmasına ilişkin prosedürlerin değerlendirilmesi

Kaynak: KAP’da (t.y.) BİST Ana Metal Sanayi 2018-2022 yıllarında yayınlanan bağımsız denetçi raporları incelenmesi neticesinde oluşturulmuştur.

Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’te BIST Ana Metal Sanayi İşletmelerin 2018 – 2022 Yılları Denetçi Raporlarında en fazla bildirilen kilit denetim konularının bildirilme sebepleri ve uygulama prosedürleri verilmiştir. İçerik analizi yöntemiyle incelenen raporlarda kilit denetim konularının bildirilme sebepleri ile uygulama prosedürlerinin işletmeler veya denetim kuruluşları değişse bile büyük oranda benzer oldukları görülmüştür. Bu sebeple, kilit denetim konularının işletmelere veya sektöre özgü olmadığı, işletmenin içinde bulunduğu durum ve koşullara bağlı olarak değiştiği söylenebilir.

Kilit denetim konuları belirlenirken, ilgili kalemin finansal tablo içindeki payına, hata ve hile olma olasılığının yüksek olduğu hesapların dikkate alındığı görülmüştür.

5.1. BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerin 2018 – 2022 Yılları Denetçi Raporlarının Finansal Tablo Niteliği Açısından İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde, BİST Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018 – 2020 yılları denetçi raporlarının finansal tablo niteliği açısından detaylı bir incelemesi yapılmıştır.

Tablo 5. 2018 – 2022 Yılları Finansal Tablo Niteliği Sayısal Dağılımı

Finansal Tablo Niteliği	2018		2019		2020		2021		2022		Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Konsolide	13	76,47	12	66,67	12	63,16	13	61,90	14	60,87%	64	65,31
Konsolide Olmayan	4	23,53	6	33,33	7	36,84	8	38,10	9	39,13%	34	34,69

Kaynak: KAP'da (t.y.) 2018 – 2022 yılları arasında yayınlanan bağımsız denetçi raporlarından oluşturulmuştur.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, 2018 – 2022 yılları itibariyle incelenen 98 adet denetçi raporunun, finansal tabloların toplam olarak 64 adet (%65,31) konsolide finansal tablolardan, 34 adet (34,69) ise konsolide olmayan finansal tablolardan meydana geldiği görülmektedir.

5.2. BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin 2018 – 2022 Yılları Kilit Denetim Konularının İncelenmesi

Tablo 6'da 2018- 2022 yılları bağımsız denetçi raporları incelenen Borsa İstanbul (BİST) Ana Metal Sanayi işletmelerinin kilit denetim konuları yer almaktadır.

Tablo 6. 2018 – 2022 Yılları Kilit Denetim Konuları ve Oranları

Kilit Denetim Konusu	2018		2019		2020		2021		2022	
	KDK Sayısı	Oran %	KDK Sayısı	Oran %	KDK Sayısı	Oran %	KDK Sayısı	Oran %	KDK Sayısı	Oran %
Hasılatın Muhasebeleştirilmesi	12	33,33	13	37,14	13	37,14	14	36,84	15	34,88
Ticari Alacaklar	6	16,67	7	20,00	7	20,00	7	18,42	6	13,95
Stoklar	4	11,11	4	11,43	4	11,43	7	18,42	7	16,28
Maddi Duran Varlıklar	8	22,22	4	11,43	6	17,14	6	15,79	11	25,58
Borçlar	2	5,56	3	8,57	2	5,71	1	2,63	1	2,33
Ertelenmiş Vergi	2	5,56			1	2,86	1	2,63	1	2,33
İlişkili Taraflar	1	2,78	1	2,86	1	2,86	1	2,63	1	2,33
Dövizli İşlemler	1	2,78	1	2,86						
TFRS16 Kiralamalar			2	5,71						
Banka Kredileri					1	2,86				
Nakit Akış Riski									1	2,33
İşletme Birleşmeleri							1	2,63		
Toplam	36	100	35	100	35	100	38	100	43	100

Kaynak: KAP'da (t.y.) 2018 – 2022 yılları arasında yayınlanan bağımsız denetçi raporlarından oluşturulmuştur.

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, BİST Ana Metal Sanayi sektöründeki 23 adet işletmenin, 2018- 2022 yıllarında 12 farklı başlık altında toplam 187 adet kilit denetim konusu bildirildiği görülmektedir.

BİST Ana Metal Sanayi Sektöründe faaliyet gösteren işletmelerinin kilit denetim konularına ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında; en fazla bildirilen kilit denetim konularının “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi, Ticari Alacaklar, Maddi Duran Varlıklar ve Stoklar” olduğu görülmektedir.

5.3. BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Sektörel Büyüklüğü ile KDK Sayıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin sektörel büyüklüklerinin denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konusu sayıları üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda sektörde yer alan işletmelerin sektörel konularının derecesi Kar veya Zarar Tablosunda yer alan hasılat kalemi ile ölçülmüştür. Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11’de BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin yıllar itibariyle “Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği” verilmiştir. Bu tablolar, işletmelerin hasılat kalemi baz alınarak büyükten küçüğe doğru olacak şekilde sıralanarak oluşturulmuştur.

Tablo 7. 2018 Yılı BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği

İşletme Adı	Hasılat (TL)	KDK	Fin. Tab. Nit.
Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	5.645.635.715	4	Konsolide
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	5.582.800.586	3	Konsolide
Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.	4.883.125.477	2	Konsolide
İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	4.666.022.227	2	Konsolide
Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.	1.179.872.081	3	Konsolide
Çemtaş Çelik Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş.	764.727.419	1	Konsolide Olmayan
Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	563.750.838	1	Konsolide Olmayan
Ayes Çelik Hasır ve Çit Sanayi A.Ş.	402.090.130	2	Konsolide
Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.	368.232.557	3	Konsolide Olmayan
Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	311.900.263	1	Konsolide
Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.	275.612.157	1	Konsolide
Tuççelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	156.647.656	2	Konsolide
Çemaş Döküm Sanayi A.Ş.	141.209.515	3	Konsolide
Burçelik Bursa Çelik Döküm Sanayii A.Ş.	66.469.340	2	Konsolide
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	27.015.254	2	Konsolide
Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.	16.550.121	2	Konsolide Olmayan
İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	15.881.960	2	Konsolide Olmayan

Kaynak: KAP’da (t.y.) yer alan 2018 yılı BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin bağımsız denetçi raporlarından alınmıştır.

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere, KDK dağılımları ile işletmelerin hasılatları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Çünkü en yüksek hasılatla sahip üçüncü işletme ile en düşük hasılatla sahip işletmenin aynı sayıda KDK bildirdiği veya 563.750.838 TL hasılatla sahip olan Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.’nin en düşük hasılatla sahip işletmelerden daha az KDK bildirdiği görülmektedir. Bu sebeple işletmelerin kilit denetim konuları belirlenirken hasılat kaleminin etkisinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

Tablo 8. 2019 Yılı BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği

İşletme Adı	Hasılat (TL)	KDK	Fin. Tab. Nit.
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	6.076.355.980	1	Konsolide
Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	5.780.611.154	4	Konsolide
Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.	4.574.046.063	2	Konsolide
İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	4.115.351.878	3	Konsolide
Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.	1.156.973.953	2	Konsolide
Çemtaş Çelik Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş.	693.049.118	1	Konsolide Olmayan
Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	603.815.383	1	Konsolide Olmayan
Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.	378.799.455	3	Konsolide Olmayan
Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.	351.652.702	2	Konsolide
Ayes Çelik Hasır ve Çit Sanayi A.Ş.	343.116.474	1	Konsolide
Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	315.152.125	1	Konsolide
Tuççelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	183.115.921	2	Konsolide
Yükselen Çelik A.Ş.	170.677.870	3	Konsolide Olmayan
Çemaş Döküm Sanayi A.Ş.	145.340.024	3	Konsolide
Burçelik Bursa Çelik Döküm Sanayii A.Ş.	65.477.818	1	Konsolide
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	27.465.185	2	Konsolide
İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	16.453.432	2	Konsolide Olmayan
Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.	11.339.684	1	Konsolide

Kaynak: KAP'da (t.y.) yer alan 2019 yılı BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin bağımsız denetçi raporlarından alınmıştır.

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere, farklı hasıllara sahip işletmelerin aynı sayıda KDK bildirdikleri ve birbirlerine yakın hasıllara sahip işletmelerin farklı sayıda KDK bildirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla hasılat kaleminin KDK sayıları üzerinde bir etkisinin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Örneğin; Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin 6.076.355.980 TL hasılat ile 1 adet kilit denetim konusu bildirirken, Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin 11.339.684 TL hasılat ile 1 adet kilit denetim konusu bildirdiği Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 9. 2020 Yılı BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği

İşletme Adı	Hasılat (TL)	KDK.	Fin. Tab. Nit.
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	7.519.540.408	1	Konsolide
Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	6.742.787.513	4	Konsolide
İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	5.211.853.246	2	Konsolide
Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.	3.728.997.637	2	Konsolide
Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.	1.333.390.308	2	Konsolide
Çemtaş Çelik Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş.	788.294.209	1	Konsolide Olmayan
Ayes Çelik Hasır ve Çit Sanayi A.Ş.	603.386.463	2	Konsolide
Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	571.388.766	1	Konsolide Olmayan
Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.	387.583.617	3	Konsolide Olmayan
Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.	341.064.809	2	Konsolide
Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	335.265.960	1	Konsolide
Çemaş Döküm Sanayi A.Ş.	202.781.785	3	Konsolide
Tuççelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	187.860.133	2	Konsolide
Yükselen Çelik A.Ş.	183.742.707	3	Konsolide Olmayan
Burçelik Bursa Çelik Döküm Sanayii A.Ş.	81.534.003	2	Konsolide
Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.	33.060.537	2	Konsolide Olmayan
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	32.048.029	1	Konsolide
İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	16.924.093	1	Konsolide Olmayan

Kaynak: KAP'da (t.y.) yer alan 2020 yılı BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin bağımsız denetçi raporlarından alınmıştır.

Tablo 9'da görüldüğü gibi, aynı KDK sahip olan işletmelerin hasılatlarının farklı olduğu görülmektedir. En yüksek hasıllara sahip olan işletmelerin KDK'nin farklı olduğu veya en yüksek ve en düşük hasıllara sahip olan işletmelerin aynı sayıda KDK bildirmelerinden de anlaşılacağı üzere hasılat ile KDK arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 10. 2021 Yılı BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği

İşletme Adı	Hasılat (TL)	KDK	Fin. Tab. Nit.
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	14.764.791.145	1	Konsolide
Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	13.863.404.122	4	Konsolide
İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	10.823.179.851	1	Konsolide
Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.	2.722.072.097	2	Konsolide
Çemtaş Çelik Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş.	1.510.820.977	1	Konsolide Olmayan
Ayes Çelik Hasır ve Çit Sanayi A.Ş.	1.340.579.006	2	Konsolide
Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	1.296.453.339	3	Konsolide Olmayan
Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.	1.088.039.602	1	Konsolide
Erciyas Çelik Boru Sanayi A.Ş.	1.050.358.860	3	Konsolide
Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	686.839.428	1	Konsolide
Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.	680.882.749	3	Konsolide Olmayan
Yükselen Çelik A.Ş.	678.717.588	2	Konsolide Olmayan
Panelan Çatı Cephe Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	605.449.972	3	Konsolide Olmayan
Bms Çelik Hasır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	447.792.698	2	Konsolide Olmayan
Çemaş Döküm Sanayi A.Ş.	332.906.130	2	Konsolide
Tuççelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	323.933.316	1	Konsolide Olmayan
Burçelik Bursa Çelik Döküm Sanayii A.Ş.	119.009.315	1	Konsolide
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	68.227.404	2	Konsolide
İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	36.499.516	1	Konsolide Olmayan
Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.	17.546.249	1	Konsolide Olmayan
Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.	7.329.974	1	Konsolide

Kaynak: KAP'da (t.y.) yer alan 2021 yılı BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin bağımsız denetçi raporlarından alınmıştır.

Tablo 10'da görüldüğü üzere, en yüksek ve en düşük hasılatla sahip olan işletmelerin aynı sayıda KDK'lere sahip oldukları, yakın hasılatla sahip olan işletmelerin farklı sayıda KDK bildirdikleri görülmektedir. Bu sebeple, hasılatın KDK üzerinde etkisi olmadığı görülmektedir.

Tablo 11. 2022 Yılı BİST Ana Metal Sanayi İşletmelerinin Hasılat, KDK Sayıları ve Finansal Tablo Niteliği

İşletme Adı	Hasılat (TL)	KDK	Fin. Tab. Nit.
Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	27.406.387.245	4	Konsolide
Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	27.397.320.022	1	Konsolide
İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	24.646.553.834	1	Konsolide
Kocaer Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	9.418.465.603	2	Konsolide
Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.	6.380.697.108	2	Konsolide
Erciyas Çelik Boru Sanayi A.Ş.	3.518.000.942	3	Konsolide
Çemtaş Çelik Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş.	3.308.224.895	1	Konsolide Olmayan
Ayes Çelik Hasır ve Çit Sanayi A.Ş.	2.813.066.942	1	Konsolide
Erbosan Erciyas Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	2.454.454.538	2	Konsolide Olmayan
Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.	1.920.439.355	1	Konsolide
Yükselen Çelik A.Ş.	1.477.757.197	2	Konsolide Olmayan
Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	1.422.045.792	1	Konsolide
Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.	1.409.162.831	3	Konsolide Olmayan
Panelan Çatı Cephe Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	1.176.616.894	3	Konsolide Olmayan
Bms Birleşik Metal Sanayi ve Ticaret A.Ş.	1.112.868.185	2	Konsolide Olmayan
Bms Çelik Hasır Sanayi ve Ticaret A.Ş.	1.012.689.043	2	Konsolide
Çemaş Döküm Sanayi A.Ş.	794.977.531	2	Konsolide
Tuççelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	671.735.003	2	Konsolide Olmayan
Burçelik Bursa Çelik Döküm Sanayii A.Ş.	296.342.870	2	Konsolide
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	127.782.881	1	Konsolide
İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	62.010.484	1	Konsolide Olmayan
Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.	42.910.830	2	Konsolide Olmayan
Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.	22.204.754	2	Konsolide

Kaynak: KAP'da (t.y.) yer alan 2022 yılı BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin bağımsız denetçi raporlarından alınmıştır.

Tablo 11’den anlaşılacağı üzere, aynı KDK’ya sahip olan işletmelerin farklı hasıllara sahip oldukları veya yakın hasıllara sahip olan işletmelerin farklı KDK bildirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla KDK ile hasılat arasında herhangi bir bağlantı olmadığı görülmektedir.

Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11’de yer alan hasılat, finansal tablo niteliği ve KDK’lar incelendiği zaman, işletmelerin hasılat kalemi baz alınarak belirlenen sektörel konuları ile bağımsız denetçi raporunda bildirdikleri kilit denetim konusu sayıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı farklı hasıllara sahip olan işletmelerin aynı sayıda kilit denetim konusu bildirmeleri, yakın hasıllara sahip olan işletmelerin farklı sayıda kilit denetim konusu bildirmeleri ile büyükten küçüğe doğru sıralanan işletmelerin KDK sayılarının orantısız dağılımından da anlaşılmaktadır. Ayrıca, TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar uyarınca konsolide finansal tablolardaki hasılat konsolidasyona tabi şirketleri bireysel finansal tablolarındaki toplamını vermeyebilir. Zira konsolidasyona tabi şirketleri birbirine yaptığı satışlar varsa bu tutarlar konsolidasyon sırasında elemine edilir. Bunun sonucunda bireysel tablolarındaki hasılat toplamı ile konsolide finansal tablolardaki hasılat toplamı farklılaşmış olur.

6. SONUÇ

Bağımsız denetçi raporlarının iletişim dilini kuvvetlendirmek ve daha özgün hale getirmek için kilit denetim konularının kullanılması denetçi raporlarını tek düze olmaktan kurtarır. Çalışmada BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin 2018 - 2022 yılları denetçi raporlarında bildirilen kilit denetim konularının işletmelerin sektörel büyüklüğü açısından incelenmesi yapılmıştır. Bu inceleme kilit denetim konularının neler olduğu, kilit denetim konuları sayısı ve finansal tabloların niteliği incelenmiştir.

Araştırma kapsamında BİST Ana Metal Sanayi işletmelerinin 2018 – 2022 yılları bağımsız denetçi raporları incelenmiş olup, elde edilen bulgulara göre 2018 yılında 36 adet KDK, 2019 yılında 35 adet KDK, 2020 yılında 35 adet KDK, 2021 yılında 38 adet KDK, 2022 yılında 43 adet KDK bildirdikleri tespit edilmiştir. Toplamda 2018-2022 yılları 187 adet KDK bildiriminde bulunulmuştur. İlgili yıllar kapsamında hem yıl bazında hem de yıllara yaygın olarak en çok bildirilen kilit denetim konuları (KDK) sırasıyla “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi, Maddi Duran Varlıklar, Ticari Alacaklar ve Stoklar” kalemlerinden oluşmaktadır. Toplam olarak Hasılatın Muhasebeleştirilmesi 67 (%35,83) kez, Ticari Alacaklar 33 (%17,65) kez, Maddi Duran Varlıklar 35 (%18,72) kez ve Stoklar 26 (%13,90) kez bildirilmiştir. En fazla bildirilen bu dört konu toplam konuların %86,10 unu oluşturmaktadır.

BİST Ana Metal Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018 - 2022 yılları bağımsız denetçi raporlarının incelendiği bu çalışma kapsamında BDS 701 standardının denetçi raporlarında uygulanış şekli kapsamlı olarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili yıllardaki işletmelerin kilit denetim konuları ile sektörel konuları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

İçerik analizi yapılan çalışmada, ayrıca kilit denetim konuları ve hasılat arasında bağlantı olup olmadığı araştırılmış ancak beklentinin tersine bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İşletme büyüklüklerini gösteren farklı kriterler ile kilit denetim konuları arasında bağlantı olup olmadığı gelecekteki çalışmalarda sorgulanabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Yazar Katkısı: Fikret Etçi (%70), Azize Esmeray (%30)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: The author received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Ethical Approval: This article does not contain any studies with human participants or animals performed by the authors.

Author Contributions: Fikret Etçi (70%), Azize Esmeray (30%)

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N., GÜDÜ, E. S., IŞIK, A., SEVİNDİK, İ., ŞAHİN, D., ve ÖZKAN, G. (2018). 2014-2016 yılları arasında BİST şirketleri ile ilgili denetim görüşleri. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 18(54), 1-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/mbbakis/issue/63891/967134>
- Akdoğan, N., ve Bülbül, S. (2019). Bağımsız denetçi raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesinde BİST 100 şirketlerindeki ilk uygulama sonuçlarının değerlendirmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 18(56), 1-24.
- Aktaş, R., ve Acar, M. (2020). Bağımsız denetimde önemlilik perspektifinden kilit denetim konuları: bist 100 uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(2), 185-214. doi:10.17065/huniibf.557531
- Atay, M. S. ve Polat Çeltikci, N. (2021). Kilit denetim konuları (KDK) bildirimlerinin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi: borsa İstanbul (BİST-100) şirketleri üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 31(164), 113-142.
- Bıçer, A. A., ve Erol, S. (2017). UDS 701 kapsamında denetimde tespit edilen kilit bulguların finansal bilgi kullanıcılarına sunulması. *Öneri Dergisi*, 12(47), 71-84. doi:10.14783/maruoneri.v12i27581.290488
- Botes, V., Low, M. ve Sutton, A. (2020). Key audit matters and their implications for the audit environment, *International Journal of Economics and Accounting*, 9(4), 374-396.
- Çakalı, K. R. (2021). Bağımsız denetim raporlarında yeni uygulama: kilit denetim konularının raporlanması ve bist 100 analizi. *Denetişim*, 23, 60-77. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/denetisim/issue/64357/947972>
- Doğan, A. (2017). Yeni denetim raporlaması. *Muhasebe ve Denetim Dünyası Dergisi*, 2 (4), 1-20. Erişim adresi: <https://denetimakademisi.com/wp-content/uploads/2017/07/muhasebe-ve-denetim-dünyası-1.-sayı-1.pdf>
- Doğan, A. (2018). Bağımsız denetimde yeni bir yaklaşım: kilit denetim konuları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 65-89.
- Ertan, Y., ve Kızılcık, E. (2019). Kilit Denetim Konuları: bist imalat sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin 2017 yılı denetim raporlarının incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 263-278. doi:10.25095/mufad.606023
- Genç, F., ve Karaca, N. (2023). Gıda sektörü işletmelerinin 2017-2021 yılları arası kilit denetim konularının incelenmesi: bist'te bir araştırma. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 69-83. doi:10.32951/mufider.1263377
- Gökgöz, A. (2018). Kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda bildirilmesi ve borsa istanbul'da işlem gören işletmeler üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4 (2), 126-138. doi: 10.32951/mufider.1263377
- Güleç, Ö. F. (2020). Muhasebe meslek mensupları perspektifinden bağımsız denetimde kilit denetim konuları. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 19(59), 253-274.
- İşseveroğlu, G. (2019). Bağımsız denetim raporunda kilit denetim konuları: bist sigorta şirketlerinin 2017-2018 yılları analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (84), 49-64. doi:10.25095/mufad.619076
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, BDS 230 Bağımsız denetimin belgelendirilmesi.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, BDS 701 Kilit denetim konularının bağımsız denetçi raporunda bildirilmesi.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, BDS 705 Bağımsız denetçi raporunda olumlu görüş dışında bir görüş verilmesi.

- Kamuyu Aydınlatma Platformu [KAP] (t.y.). Bağımsız denetim raporları. Erişim adresi: <https://www.kap.org.tr/>
- Karapınar, A., ve Dölen, T. (2020). Bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konusu açıklamaları: Türkiye örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(4), 763-780. doi:10.31460/mbdd.781322
- Kavut, F. L., ve Güngör, N. (2018). Bağımsız denetimde kilit denetim konuları: BİST-100 şirketlerinin 2017 yılı analizi. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 16(59), 59-70.
- Korkmaz, L. (2023). *Bağımsız denetçi raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesi standardı: BİST 100'de işlem gören işletmeler/sektörler üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat.
- Özyürek, H. (2012). Uluslararası finansal raporlama standartları açısından bağımsız denetimin önemi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 95-105.
- Sayar, Z., ve Ergüden, E. (2016). Son düzenlemeler ve gelişmeler kapsamında değişecek ve yenilenecek bağımsız denetçi raporları. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16(48), 85-98. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1869726>
- Tereman, Ö., ve Çelik, B. (2019). Kilit denetim konularının bağımsız denetim raporunda yansıtılması: bağımsız denetçileri etkilemesi üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 49-91. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuiibfd/issue/49574/487144>
- Türel, A., ve Türel, A. (2019). Bağımsız denetim ve kilit denetim konuları: BİST şirketleri 2017-2018 analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 1268-1272. doi:10.17719/jisr.2019.3912
- Uzay, Ş., ve Köylü, Ç. (2018). Kilit denetim konuları: borsa istanbul üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 47-70. doi:10.18070/erciyesiibd.439076

SUMMARY

Introduction

Financial reports play an extremely critical role for investors, business management and the public. These reports are vital for business management, public authorities and all relevant parties to form correct opinions. The quality of financial statements provides confidence to relevant stakeholders and ensures whether they reflect the real situation. This trust is achieved through the audit process. The auditing process has undergone significant changes after the industrial revolution. Factors such as increasing capital groups, growth and complexity of businesses, and technological advances have increased the need for internal control systems and independent auditing. Independent audit is a review process to ensure the suitability and accuracy of financial statements. In this process, it is aimed to detect audit errors and frauds and reduce them to a minimum level. After the US-based global financial crises of 2001 and 2008, audit scandals broke out and trust in auditing was shaken when it was realized that auditor reports did not reflect the truth. The scandals caused the audit to be seriously questioned. As a result, the understanding of risk-based auditing has developed and the need to prepare quality auditor reports has arisen to increase stakeholders' trust in both companies and financial statements. In this regard, a new auditor project was launched in 2011 by the Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) and the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Many standards have been revised and renewed in the project. In this context, one of the most important results of the project was the addition of the Independent Auditing Standard (BDS) 701 standard to the report. With the BDS 701 standard coming into force in 2017, key audit issues that are important in detecting items with high risk levels or significant estimation uncertainties in the financial statements have become a new subject of study for researchers.

Purpose

Auditing plays an active role in making reliable predictions and analyzes regarding financial statements. The accuracy of the predictions and analyzes made is of great importance in terms of showing the current situation of businesses and their future decisions. For this reason, areas where there are significant errors and frauds in the financial statement data, which are the basis of these issues, and key audit issues, which are the detection of accounts, are important for businesses. In this context, the purpose of the study is to determine whether there is a significant relationship between the content and number of key audit issues reported in the independent auditor reports and the sectoral size of the enterprises, based on the revenue item of the companies operating in the Borsa Istanbul Main Metal Industry sector for the years 2018-2022.

Findings

According to the findings obtained from the independent auditor reports of BIST Main Metal Industry enterprises between 2018 and 2022, it was determined that they reported 36 KAMs in 2018, 35 KAMs in 2019, 35 KAMs in 2020, 38 KAMs in 2021, and 43 KAMs in 2022. In total, 187 KAM notifications were made between 2018 and 2022. Within the scope of the relevant years, the most frequently reported key audit matters (KAM) both on a yearly basis and on a year-to-year basis consist of the items "Revenue Recognition, Tangible Fixed Assets, Trade Receivables and Inventories", respectively. In total, Revenue Recognition was reported 67 (35.83%) times, Trade Receivables 33 (17.65%) times, Tangible Assets 35 (18.72%) and Inventories 26 (13.90%) times, the most These four reported topics constitute 86.10% of the total topics.

Conclusions

Using key audit issues to strengthen the communication language of independent auditor reports and make them more original prevents auditor reports from being monotonous. In the study, the key audit issues reported in the auditor reports of BIST Main Metal Industry enterprises between 2018 and 2022 were examined in terms of the sectoral size of the enterprises. This review examined the key audit matters, the number of key audit matters and the nature of the financial statements. Within the scope of this study, where the independent auditor reports of the companies operating in the BIST Main Metal Industry sector between 2018 and 2022 were examined, the application of the BDS 701 standard in the auditor reports was comprehensively analyzed. Within the scope of the

study, it was examined whether there was a significant relationship between the key audit issues and sectoral positions of the companies in the relevant years. In the study where content analysis was performed, it was also investigated whether there was a connection between key audit issues and revenue, but it was concluded that there was no relationship contrary to expectations.

Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorileri BİST Katılım 50 Endeksi'nde Geçerli Mi?*

Diler TÜRKÖĞLU¹

Fatih KONAK²

Özet

Firma değeri maksimizasyonu kapsamında finans yönetiminin temel politikalarını yatırım, sermaye yapısı ve kâr payı dağıtım kararları oluşturmaktadır. Kâr payı dağıtım politikası ile firma değeri arasındaki olası ilişkinin ortaya konması piyasa katılımcıları açısından büyük önem arz etmektedir. Firmaların kâr payı dağıtım kararlarını etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin tespiti, karar mekanizması süreçlerine ciddi katkılar sağlayabilecektir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın amacı kâr payı dağıtım teorilerinden Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorilerinin BİST Katılım 50 Endeksi'nde geçerliliğinin sınanmasıdır. Bu doğrultuda, BİST Katılım 50 Endeksi'nde işlem gören firmaların 2014-2022 tarihleri arasındaki seçilmiş finansal oranlarının kâr payı dağıtımına olan etkisi Logit Regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmada bağımlı kukla değişken olarak kâr payı dağıtımını belirlerken, bağımsız değişkenler ise PD/DD, borçlardaki değişim, birikmiş karlar/öz sermaye, şirketin öz sermaye/toplam varlıklar, nakit ve nakit benzeri varlıklar/toplam varlıklar, karlılık, işletme büyüklüğü, aktif büyüme oranı ve firma yaşı olarak belirlenmiştir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgulara göre, Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorilerinin BİST Katılım 50 Endeksi'nde geçerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Döngüsü Teorisi, Aktarma Teorisi, BIST Katılım 50 Endeksi, Logit Regresyon

Are Life Cycle and Catering Theories Applicable in BIST Participation 50 Index?

Abstract

Investment, capital structure, and dividend distribution decisions are the major methods of financial management within the context of maximizing shareholder value. The potential link between the profit share distribution scheme and the company's value must be made known by the market participants. Identifying the internal and external variables which impact how a company decides to distribute dividends will significantly improve the decision-making processes. From this point of view, the purpose of this research is to test the validity of the Life Cycle and Catering Theories, which are among the dividend distribution theories, in the BIST Participation 50 Index. Using the Logit Regression model, it was determined how the selected financial ratios of the companies that listed in the BIST Participation 50 Index between 2014 and 2022 affected the dividend distribution. In the research, dividend distribution was determined as the dependent dummy variable, while the independent variables were selected as PD/DD, change in debts, retained earnings/equity, company's equity/total assets, cash and cash equivalents/total assets, profitability, business size, asset growth rate and firm age. The outcome of the analyses led to the conclusion that the Life Cycle and Catering Theories are applicable to the BIST Participation 50 Index.

Keywords: Life Cycle Theory, Catering Theory, BIST Participation 50 Index, Logit Regression

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Submitted: 01.11.2023 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.01.2024

*Bu çalışma 18-21 Ekim 2023 tarihleri arasında Sivas'ta düzenlenen 26. Finans Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş ve son halidir.

¹ Sorumlu Yazar, Dr., Bağımsız Araştırmacı, diler.turkoglu@samsun.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-5247-1590>

² Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatihkonak@hitit.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-6917-5082>

Atf (Citation): Türkoğlu, D. ve Konak, F. (2024). Yaşam döngüsü ve aktarma teorileri BİST katılım 50 endeksi'nde geçerli mi?. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 38-50.

1. GİRİŞ

Firmaların temel amacı olan cari piyasa değerinin ve hissedar servetinin maksimizasyonu firmalar açısından kâr payı politikasının belirlenmesini daha önemli kılmaktadır. Bir firmanın temettü politikasının hisselerinin cari fiyatı üzerindeki etkisi özellikle portföy planlaması yapan yatırımcılar ve sermaye piyasalarının işleyişini anlamaya ve değerlendirmeye çalışan ekonomistler için oldukça önemli bir konudur (Miller ve Modigliani, 1961: 411). Bu politikaların belirlenmesinde firmanın yeni kurulan veya gelişmekte olan bir firma olmasının etkisini göz ardı etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durumun altında yatan temel sebeplerden biri, yeni kurulmuş bir firmada kâr payı dağıtımına başlama tarihinin ve kâr payı oranının tespit edilmesinin güçlüğüdür. Firmalar yeni kurulduğu dönemlerde firma dışındaki kaynaklardan yeterli miktarda finansman elde edemedikleri için kârlarını dağıtmakta tereddüt ederler. Diğer taraftan, gelişmekte olan firmalar yatırım için gerekli olan fonlardan ziyade dağıtılması düşünülen kârlardan daha yüksek getiri elde edebileceği beklentisiyle, büyük oranda kâr dağıtımını gerçekleştirebilmektedir (Ceylan ve Korkmaz, 2008: 254). Büyük ölçeklerdeki ve daha profesyonel firmaların ise temettü ödemeye daha yatkın olduğu düşünülmektedir. Ancak, yatırım düzeyi görece yüksek olan firmalarda temettü dağıtımının daha düşük seyirde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bunun nedeni olarak, sermaye kazançlarından daha yüksek oranda vergilendirilme ve temettülerin sermaye kazançlarından daha değersiz olduğu varsayımı gösterilebilir. Bu bakış açısına göre, temettü ödeyen şirketler, ödemeyen şirketlere göre daha yüksek öz sermaye maliyetine sahip oldukları için rekabet açısından dezavantajlı konumda yer almaktadırlar (Fama ve French, 2001: 4). Black (1998) ise kâr payı ödemesi kavramının, parasını riske atan yatırımcıların getirisini temsil ettiğini ifade etmektedir. Firmaların mevcut hissedarları ödüllendirmek ve diğer yatırımcıları da hisse almaya teşvik etmek için kâr payı ödediği öne sürülmektedir. Hiç kâr payı ödemeyen bir şirketin ise, kâr payı ödemesi yaptığı takdirde kaçırabileceği cazip yatırım fırsatlarına dair güvenini ortaya koymaktadır. Firmaların bu yatırımları gerçekleştirilmesi halinde, hisse değerinin, kaybedilen temettü tutarından daha fazla artırabileceği beklentişinin öne çıktığı görülmektedir. Black'e göre bunların hepsi birer olasılıktır ve cevapları da net olarak belirlenmemiştir. Dolayısıyla kâr payı ile ilgili hamlelerin bir bütün olarak birbirine uyması gereken parçalardan oluşmuş bir yapboz olduğunun altı çizilmektedir.

Kâr dağıtım politikalarının firmanın değerine olası etkisi göz önüne alındığında, finans yazınında öne çıkan kâr payı teorilerinin piyasa katılımcıları tarafından dikkate alınması gereken önemli bir husus olduğu unutulmamalıdır. Bu minvalde; Modigliani ve Miller (1961) "Kâr Payı İlgisizliği Teorisi"nde, mükemmel bir piyasa mekanizması içerisinde, hiçbir menkul kıymet alıcısı veya satıcısının yaptığı işlemlerin o sırada geçerli olan fiyat üzerinde kayda değer bir etkisi olacak kadar büyük olmadığını iddia etmektedir. Tüm yatırımcılar, hisselerle ilgili tüm bilgilere eşit ve maliyetsiz bir şekilde erişebilmektedirler. Bu teori kapsamında, menkul kıymetler satın alındığında, satıldığında veya ihraç edildiğinde aracılık ücretleri, transfer vergileri veya diğer işlem maliyetleri oluşmamakta ve dağıtılan ve dağıtılmayan karlar arasında veya temettüler ve sermaye kazançları arasında vergi farkı bulunmamaktadır. Yatırımcıların kâr payı ve sermaye kazancı arasında ilgisiz bir yaklaşım sergilediklerini ifade eden bu yaklaşımın gerçek piyasa koşullarında geçerli olmadığı görüşü farklı teorilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kâr payı ediniminin sermaye kazancına tercih edildiği ve Gordon (1963) ve Lintter (1962) tarafından öne sürülen "Eldeki Kuş Teorisi" bunlardan biridir. Bu teori "eldeki kuşun daldaki kuştan daha değerli" olduğu görüşü ile kâr dağıtımında yatırımcı kararlarının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra yatırımcılar kâr payı getirisini sermaye kazancına nazaran daha az riskli bulması sebebiyle kâr payını tercih etmekte, başka bir ifadeyle eldeki kuşun kâr payı olduğu kabul edilmektedir. Firmanın oto finansmanı tercih etmesi hissedarların beklenen getirilerini dolayısıyla öz kaynak maliyetini artıracacağı ve hisse fiyatlarının düşeceği ön görüşüyle kâr payı dağıtımının öz kaynak maliyetini düşürmesi beklenmektedir (Pekkaya, 2006; Aydın ve diğerleri, 2017).

Hissedarların beklentileri doğrultusunda kâr payı dağıtım kararlarına yön verildiğini öne süren "Müşterilere Göre Kâr Payı Dağıtım Yaklaşımı"nda ise hissedarların beklenti profiline tespit edilip kârın nasıl dağıtılacağına karar verilmesi gerektiği savunulmaktadır (Sayılğan, 2019: 411). Kâr payı dağıtım teorilerinden bir diğeri olan "Sinyal Yaklaşımı Teorisi"nde firmanın piyasa beklentisinin üstünde kâr payı dağıtımını duyurusunun gelecek zamanda yüksek kâr payı dağıtımını sinyali olduğu iddia edilmektedir (Aydın ve diğerleri, 2017: 304). Sinyal teorisinin aksine "Yaşam Döngüsü Teorisi"nde ise, genç firmaların sınırlı kaynaklarla nispeten daha fazla yatırım fırsatlarıyla

karşılaştığı ve elde tutmanın dağıtımına tercih edildiği, olgunlaşmış firmaların ise daha yüksek karlılığa ve daha az cazip yatırım fırsatlarına sahip oldukları için temettü ödemeye daha uygun oldukları bir finansal Yaşam Döngüsünü yansıtmaktadır (DeAngelo ve diğerleri, 2006). Mueller (1972) Yaşam Döngüsü Teorisini ilk kez öne sürmüş ve yapmış olduğu ampirik çalışmaların bulgularına göre, olgun firmalar için yatırımın tahmininin marjinal getirilere dayandığını belirtmiştir. Detayına baktığımızda, olgun firmaların yöneticilerinin, hissedar refahı maksimizasyonu kapsamında, marjinal yatırım getirilerinin bir hissedarın piyasada kazanabileceği getiriye eşit olacağı söylenmektedir. Diğer taraftan, yöneticiler bunun yerine büyüme peşinde koşarlarsa, marjinal yatırım getirileri bahsi geçen piyasa oranının altında olacaktır. Bu nedenle, olgun firmalarda mevcut nakit akışlarından yeniden yatırım yapılarak kazanılan getiriler, hisse senedi sahiplerinin alternatif yatırım fırsatlarının önemli ölçüde altında görünmektedir. Kar payı teorilerinden bir diğeri olan ve Baker- Wurgler (2004) tarafından öne sürülen “Aktarma Teorisi” ne göre firmaların kar payı dağıtım ihtimalinin firmaya yatırım yapacakların kar payı dağıtan veya dağıtmayan firmalara yönelmelerine ve onların tercihlerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu teori, yatırımcıların kar payı dağıtan firmaların hisselerine yatırım yapmaya, kar payı dağıtmayan firmalara göre daha fazla meyilli olmaları varsayımı sebebiyle firma yöneticilerinin kar payı dağıtımına yönelmeleri olarak açıklanmaktadır (Salkımcı ve diğerleri, 2020: 311). Baker- Wurgler (2004)’e göre bu görüşün üç temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki psikolojik ya da kurumsal nedenlerden dolayı, bazı yatırımcıların kar payı ödeyen hisse senetlerine yönelik biçimlendirilmemiş ve belki de zamanla değişen taleplere sahip olmasıdır. İkincisi ise, bu talebin kar payı dağıtan ve dağıtmayan firmaların hisse fiyatlarının birbirinden ayrılmasını engelleyememesidir. Son olarak, yöneticiler tarafından rasyonel bir şekilde yatırımcı talebi karşılamakta ve yatırımcılar kar payı dağıtan firmalara daha fazla talep gösterir ise kar payı ödemeleri hem artabilir hem de oransal olarak belli bir ivme yakalayabilir. Aksi durumda ise, yatırımcıların kar payı dağıtımından ziyade farklı bekleyiş ve taleplerle yatırımların yönlendirmesi halinde, yöneticiler tarafından kar payı dağıtımını ötelenebilir bir tercih olarak dikkate alınır.

Tüm teorik alt yapı çerçevesinde çalışmanın amacı kar payı dağıtım teorilerinden Yaşam Döngüsü Teorisi ve Aktarma Teorisinin BİST Katılım 50 Endeksi’nde geçerliliğinin test edilmesidir. Bu doğrultuda çalışmada 2014-2022 tarihleri arasında BİST Katılım 50 Endeksi’nde faaliyet gösteren 50 firmadan mali sektörde yer alan ve veri devamlılığı olmayan firmalar çıkarılarak geriye kalan 27 firmanın verilerinden elde edilen finansal oranlar analiz edilmiştir. Çalışmada, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi en iyi ölçen modeller arasında yer alan logit model yöntemi kullanılmıştır (Vasish, 2007). BİST Katılım Endeksi, Katılım finansı kriterlerine göre yatırım yapmayı amaçlayan yatırımcıların söz konusu kriterlere uygun olan firmalar arasından seçim yaparak karar verebilmesi, firmaların bu alandaki farkındalıklarının artması ve sektördeki fonlama olanaklarından faydalanabilmeleri amacıyla oluşturulmuştur. BİST Katılım Endeksi’ne dâhil edilen firmalarca tıbbi gayeler dışında uyuşturucu maddelerin üretim ve ticareti, alkollü içki üretim ve ticareti, domuz ve domuz mamullerinin üretim ve ticareti, faizli finans işlemleri, İslami değerlerle bağdaşmayan eğlence, otelcilik vb. faaliyetler, ahlaka ve İslami değerlere aykırı yayıncılık gibi ilkelerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu alanlardaki firma faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin toplam gelirler içindeki payının %5’i, bilançosunda yer alan faizli varlıkların, ortalama piyasa değeri veya toplam varlıklardan büyük olana oranının %33’ü ve yine bilançoda yer alan faizli borçların ortalama piyasa değeri veya toplam varlıklardan büyük olana oranının %33’ü aşır aşmadığına bakılmaktadır. 09 Temmuz 2014 tarihinden 12 Kasım 2021 tarihine kadar Bizim Menkul Değerler A.Ş. Danışma Kurulu onayıyla tespit edilen Katılım 50 Endeksi, 12 Kasım 2021 tarihinden itibaren Borsa İstanbul bünyesine dâhil edilerek BİST Katılım Tüm Endeksi adı altında işlem görmektedir. Bu kapsamda oluşturulan BİST Katılım 50 Endeksi Mayıs-Eylül ve Ekim-Nisan olmak üzere iki endeks değerlendirilmesine sahiptir (Borsa İstanbul, 2021). Kar payı dağıtım tercih ve politikalarının hisse fiyatları üzerindeki olası etkisi üzerine ilgili yazında bir çok çalışmanın varlığı göz önüne alındığında, bu araştırmanın İslami perspektifte kurgulanan bir endeks içerisinde geleneksel teorilerin geçerliliğini hem sınamak hem de karşılaştırılabilir bir bilgi seti ortaya koyabilmek amacını, ana motivasyon kaynağını ve literatüre katkısını çerçevelemektedir.

Çalışmada kar payı ve kar payı politikası teorilerine öz itibarıyla yer verildikten sonra öncelikle kar payı dağıtım teorileri, uygulamaları ve kar payı dağıtım ile logit modeli uygulamalarının ortak yer aldığı çalışmalara

---

değınilmiştir. Veri seti ve metodolojik bilgilerden bahsedilmesini takiben analiz bulguları yorumlanmış ve sonuç bölümünde nihai değerlendirmeler yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmanın alt yapısını oluşturan kar payı dağıtım teorileri kapsamında finans yazınında öne çıkan çalışmalardan bazılarına bu bölümde yer verilmektedir.

Pekkaya (2006) yapmış olduğu çalışmada 1987-2006 tarihleri arasında İMKB 30 Endeksi'ne kote olmuş firmaların verileriyle gerçekleştirdiği regresyon analizinde, firmaların dağıttığı ve dağıtmadığı kar miktarının firma değerine etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre, oto finansmanın firma değeri üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak kar payı dağıtım miktarı değişkeninin firmalar üzerindeki etkisinin farklılaştığı göze çarpmaktadır. Benzer şekilde, Koç ve diğerleri (2020) 2007-2017 yılları arasında BİST 30 Endeksi'nde işlem gören firmaların kar payı ödemesi ile firma değeri arasındaki ilişkiyi finansal oranlardan faydalanarak ortaya koymuşlardır. Panel veri analizi yöntemiyle yapılan değerlendirmeler neticesinde, PD/DD oranı üzerinde ROA negatif; ROE ve F/K oranının pozitif etki gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca, Tobin's q değişkeni üzerinde ROA, ROE ve F/K değişkenlerinin pozitif etkileri tespit edilmiştir. Kar payı ödemesi üzerinde ise, sadece Tobin's q değişkeninin pozitif etkisine rastlanmıştır.

Fitri ve diğerleri (2016) 2009-2014 döneminde Jakarta İslami Endeksi'nde yer alan şirketlerin Aktif Kârlılığı, Borç/Özkaynak Oranı, Aktif Büyümesi ve Bir Yıl Önceki Kâr Payı Ödeme Oranının, Kâr Payı Ödeme Oranına etkisini panel veri analizi yöntemi ile inceledikleri çalışmada, bir yıl önceki aktif karlılık ve kâr payı ödeme oranının temettü ödeme oranı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Elde edilen bulgular, varlık büyümesinin temettü ödeme oranına negatif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak, borç/öz sermaye oranının temettü ödeme oranına anlamlı bir etkisi olmadığı da tespit edilmiştir. Kâr payı ödeme oranını etkileyen en önemli değişkenin ise, bir önceki yıl kâr payı ödeme oranı olduğu saptanmıştır. Aynı doğrultuda, Erdaş (2017) BİST 30 Endeksi'nde faaliyet gösteren firmaların kar dağıtım politikalarını belirleyen işletmeye özgü faktörlerin tespit edilmesini amaçlamıştır. Çalışmada kar payı dağıtım oranı bağımlı değişken, ROA, işletme büyüklüğü ve işletmenin yaşı, nakit oran, finansal kaldıraç oranı, hisse başına kazanç, işlem hacmi, büyüme fırsatı, halka açıklık oranı ve piyasa değeri değişkenleri bağımsız değişken olarak dikkate alınmıştır. 2010-2015 yılları arasındaki yıllık verilerle yapılan çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde nakit oran, işletme büyüklüğü piyasa değeri ve hisse başına kazanç değişkenlerinin kar payı dağıtım oranı ile pozitif; işletme yaşının karesi ve finansal kaldıraç değişkenlerinin ise negatif ilişkisi tespit edilmiştir. Bir başka bakış açısıyla, Ahmed ve diğerleri (2018) Pakistan'daki İslami bankalar ile geleneksel bankaların temettü ödemeleri arasındaki farklılıkları 2012-2016 yılları arandaki dönem için En Küçük Kareler yöntemiyle tespit etmeyi amaçlamışlardır. Ulaşılan bulgular, gelir artışının İslami bankaların temettü politikası ile negatif bir ilişkisini, geleneksel bankaların likiditesi ile temettü ödeme politikası arasında güçlü ve anlamlı bir pozitif ilişki ve gelir artışı geleneksel bankanın temettü politikası ile negatif ilişkisini göstermektedir.

Fama ve French (2001) NYSE, AMEX ve NASDAQ Endekslerine kote olan firmalar arasında temettü ödeyenlerin oranında 1978'den sonra yaşanan düşüşü logit yöntemiyle açıklamayı amaçladıkları çalışmalarında karlılık, yatırım ve büyüklük değişkenlerini analize dâhil etmişlerdir. Analizden elde edilen bulgulara göre, bu düşüşün nedeni kısmen açık yatırım fonları yoluyla hisse senedi tutma eğiliminin artmasına bağlı olarak, tüketim amacıyla hisse senedi satmanın düşük işlem maliyetleri, sermaye kazançlarını temettülere yönlendiren yöneticilerin büyük hisse senedi opsiyonları tutmaları ve şirket yönetimi teknolojilerinin hisse senedi sahipleri ve yöneticiler arasındaki sorunları kontrol etmede zorlamasının temettü getirisini azaltmakta olduğu ileri sürülmüştür.

Çelik (2013) İMKB'de faaliyet gösteren ve imalat sektöründe yer alan 146 firmanın 2006-2011 yılları arasındaki verileriyle Yaşam Döngüsü Teorisinin geçerliliğini test etmiştir. Logit probit yöntemleri aracılığıyla yapılan analizler neticesinde, firmaları Yaşam Döngüsünde bulunduğu aşamanın kar payı ödemeleriyle ilişkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Aynı doğrultuda Salkımcı ve diğerleri (2020) BİST 100 Endeksi'nde kar dağıtım politikalarından Aktarma Teorisinin geçerliliğini test etmeyi amaçladıkları çalışma

sonucunda, logit probit yöntemleriyle 2007-2016 yılları arasında BİST 100 Endeksi'nde teorinin geçerli olmadığı tespit etmişlerdir.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Firmaların kâr payı dağıtım kararları ile piyasa değerleri arasındaki olası ilişki çerçevesinde, bu çalışmanın temel amacı kâr payı dağıtım teorilerinden Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorilerinin BİST Katılım 50 Endeksi'nde geçerliliğini test etmektir. Söz konusu Endekste faaliyet gösteren 50 firmadan mali sektörde yer alan ve veri devamlılığı olmayan firmalar araştırma dışında bırakılarak, analiz 27 firma ile gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler DataStream veri bankası ile Kamu Aydınlatma Platformu'ndan her bir firma ve ilgili yıl için elde edilen kâr payı dağıtım verilerinden oluşturulmuştur. Çalışmada Fama ve French (2001) ve DeAngelo (2006) çalışmalarını takiben bağımlı değişkenin nicel, açıklayıcı değişkenlerin ise nicel veya nitel olduğu durumlarda başvurulan logit regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan kâr payı dağıtımını kukla değişken olarak analize dâhil edilmiş ve firmanın kâr payı dağıttığı yıl için 1, dağıtmadığı yıl için 0 değeri kullanılmıştır.

Tablo 1. Analize Dâhil Edilen Değişkenler

Kısaltma	Değişken	Açıklama
	Bağımlı Değişken	
KPO	Kar payı ödemesi	Bağımlı değişken olup firmanın kar payı ödediği yıl 1, ödemediği yıl 0 olarak alınmıştır.
	Bağımsız Değişkenler	
PDDD	PD/DD	Piyasa değeri defter değeri oranının t-1 dönemi
ΔBORC	Borçlardaki değişim	Firmanın toplam borçlarının bir önceki yıla göre değişimi. $(BORC_t - BORC_{t-1}) / BORC_{t-1}$ formülüyle hesaplanmıştır.
BKOS	Birikmiş karlar/öz sermaye	Firmanın birikmiş karlarının öz sermayeye oranı
OSTV	Öz sermaye/toplam varlıklar	Firmanın öz sermayesinin toplam varlıklara oranı
NBTV	Nakit ve nakit benzeri varlıklar/Toplam varlıklar	Nakit ve nakit benzeri varlıkların toplam varlıklara oranı
KAR	Karlılık	Faiz ve vergi öncesi kar/toplam varlıklar oranının t-1 dönemi
BYK	İşletme büyüklüğü	Firmanın piyasa değerinin doğal logaritması
YAS	Yaş	Firmanın yaşı
ABO	Aktif büyüme oranı	Firmanın varlıklarının bir önceki yıla göre değişimini göstermektedir. $(TV_t - TV_{t-1}) / TV_{t-1}$ formülüyle hesaplanmıştır.

Tablo 1'de araştırmada kullanılan değişkenlere ait kısaltmalar ve açıklamalar yer almaktadır. Kâr payı dağıtımını üzerinde etkisi olması muhtemel, PD/DD oranı yatırımcıların firmanın hisselerine gösterdiği talebin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir ve kâr payı dağıtımını arasında pozitif ilişkisi olması beklenmektedir (Salkımcı ve diğerleri, 2020). Aktarma Teorisine göre kâr payı kararlarının yatırımcının tercihine göre yönleneceği nedeniyle hisse senetlerine artan talep firmanın kâr payı dağıtım kararını pozitif yönde etkileyebilecektir. Diğer taraftan, borçlanma yoluyla işletmenin kaynaklarını oluşturan borç/öz sermaye dengesi değiştirilebilir ve öz sermaye karlılığının artmasıyla birlikte yatırım fırsatlarının artması da beklenmektedir. Dolayısıyla firmanın işletme dönem karlarını dağıtmayıp alıkoyma oranını artıracak veya dağıtım yapmayacağı tahmin edilmektedir (Toraman ve

Okuyan, 2009: 76; Asif ve diğerleri, 2011; Erdaş, 2017: 59). Bu nedenle, borçlanma ile kâr payı dağıtımı arasında negatif bir ilişki beklenmektedir.

Yaşam Döngüsü Teorisinin aşamalarını temsil eden birikmiş karların öz sermayeye oranının ise kâr payı dağıtımı ile pozitif bir ilişkide olması beklenmektedir (Fama ve French, 2001; De Angelo, 2006; Çelik, 2013). Yaşam Döngüsü Teorisiyle tutarlı olarak, birikmiş karlar/öz sermaye oranı firmanın kâr payı dağıtımına veya dağıtmama olasılığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada, kazanılmış birikmiş karlar/öz sermaye oranının bir firmanın ilk aşamalarında daha düşük olduğu ve birikmiş kazançların öz sermayeye oranının sonraki aşamalarda arttığı öne sürülmektedir. Yaşam Döngüsünün erken evresinde yer alan düşük birikmiş karlar/öz sermayeye oranına sahip firmalar, henüz önemli kazançlar elde etmedikleri için sinyal veren firmalar gibi görünebilir; ancak bu tür firmaların çok azı kâr payı ödemektedirler. Yüksek birikmiş karlar/öz sermaye oranına sahip görece olgun firmalar ise, genellikle kâr payı ödeme eğilimindedirler (De Angelo 2006: 228-229). Ayrıca, firmaların yaş döngüsünün kâr payı dağıtım seçimleri üzerinde önemli etkiye sahip etmenlerden biri olduğu değerlendirilmektedir. Elde tutma ve dağıtım arasındaki denge, karlar biriktikçe ve yatırım fırsatları azaldıkça zaman içinde gelişmekte, böylece firmalar olgunlaştıkça hissedarlara nakit ödeme yapma arzusu giderek daha cazip hale gelmektedir (Stepanyan, 2011: 16). Dolayısıyla Yaşam Döngüsü Teorisi kapsamında yaş değişkeni ile kâr payı dağıtımı arasında pozitif ilişkide olacağı tahmin edilmektedir.

Firmaya ait nakit ve nakit benzeri varlıkların toplam varlıklara oranının ise kâr payı dağıtımı ile yine pozitif yönde ilişkide olacağı tahmin edilmektedir. Firmanın sahip olduğu nakit miktarının artması firmanın kâr payı dağıtımına olasılığını artırmaktadır. Karlılık faktörünün ise, kâr payı dağıtımı üzerinde hem aktarma hem de yaşam teorisi temelinde pozitif etkisi beklenmektedir (Fama ve French, 2001; Buker ve Wurgler, 2004). Ferris ve diğerleri (2006) kâr payı dağıtımını yapan firmaların kârlılığının daha yüksek olduğunu ampirik değerlendirmelerle kanıtlamışlardır. Çalışmada işletme büyüklüğü, firmanın piyasa değerinin bir başka ifadeyle piyasa kapitalizasyonunun doğal logaritması alınarak dikkate alınmıştır. Her iki teori için de işletme büyüklüğünün pozitif ilişkide olması beklenmektedir. Büyük firmalar genellikle sermaye piyasalarına kolay erişime sahiptir ve yatırımları finanse etmek için daha az kârı elde tutmaları muhtemeldir. Ayrıca, büyük şirketlerin acente maliyetlerini azaltmak için temettü ödemelerini artırma olasılığı daha yüksektir. Bu durum, büyük firmaların daha fazla kâr payı dağıtımına olasılığının yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Kuzucu, 2015:153). Ayrıca, bir firmanın yatırım fırsatlarındaki artış kâr payı dağıtım ihtimalinin azalması anlamına gelmektedir. Büyüme aşamasında olan firmalarda varlıklarında meydana gelen değişim olgunlaşma aşamasındaki firmalara nazaran daha yüksek değerler alabilmektedir. Bu nedenle büyüme oranı düşük firmaların kâr payı dağıtımında artış beklentisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla firmanın varlıklarının bir önceki yıla göre değişimini ifade eden varlıklardaki değişimin yani aktif büyüme oranının etkisinin negatif olması beklenmektedir (Çelik, 2013; Salkımcı ve diğerleri, 2020).

Kukla değişkenli regresyon modellerinde, bağımlı değişken y'nin nicel, açıklayıcı değişkenlerin ise nicel veya nitel olduğu dolaylı olarak varsayılmaktadır. Bağımlı veya yanıt değişkeninin 1 veya 0 değerini alarak, doğası gereği ikili olduğu türde regresyon modelleri bulunmaktadır (Vasish, 2007: 55). Cramer'e (2003) göre logit model ilk olarak Verhulst (1845) tarafından tanıtılmış ve adlandırılmış, probit model ise Gaddum (1933) ve Bliss (1934a, 1943b) tarafından ortaya atılmıştır. Logit ve Probit modelleri yıllar içinde çeşitli alanlarda kullanılmış ve bu iki modelin benzerliği birçok çalışmada fark edilmiştir. Ayrıca literatürde logit ve probit modellerinin nasıl ayırt edileceği konusunda çalışmalar da mevcuttur (Chen ve Tsurumi, 2010: 159).

Lojistik regresyon, onlarca yıldır standart matematiksel istatistik yöntemi olarak bilinmektedir. Açıklayıcı, bağımlı değişkenin sürekli olmadığı, ikili- dikotom veya alternatif olduğu durumlarda uygulanmakta, bir başka ifadeyle sadece iki değer alabilmektedir. Oranlar (açıklayıcı değişkenler) kullanılarak açıklaması amaçlanan y değişkeni ayrık değer almaktadır. Bu nedenle "klasik" regresyon değil, Logit ve Probit modelleri denilen düzeltilmiş regresyon analizi tercih edilmektedir (Spuchlakova ve Cug, 2014). Kısacası Logit regresyon analizi, bir dizi bağımsız değişkenden ikili bir bağımlı sonucu tahmin ederek, bir olayın gerçekleşip gerçekleşmeme olasılığını tahmin etmeyi sağlayan tek/çok değişkenli bir tekniktir (Vasish, 2007: 56). Lojistik regresyon yönteminin matematiksel gösterimi aşağıda ifade edilmektedir (Kliestik ve diğerleri, 2015):

$$\Pi = \frac{e^{\beta + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k}}{1 + e^{\beta + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k}} = \frac{1}{1 + e^{-\beta - \beta_1 x_1 - \dots - \beta_k x_k}} \quad (1)$$

Eşitlikte;

Π =olasılık

x_k = k'ini finansal göstergenin değeri

β_k = göstergelerin katsayıları

Bu lojistik fonksiyonda x_k değişkenleri finansal göstergeler olarak seçilirken, β_k katsayılarının tahmin edilmesi önemlidir.

İkili bir bağımlı değişkenin davranışını açıklamak için uygun şekilde seçilmiş bir kümülatif dağılım fonksiyonunun kullanılması gerekmektedir. Logit modeli kümülatif lojistik fonksiyonunu kullanmakta; ancak bu durum kullanılabilecek tek kümülatif dağılım fonksiyonu değildir. Bazı uygulamalarda normal dağılım fonksiyonu da kullanılmakta olup, normal kümülatif dağılım fonksiyondan ortaya çıkan tahmin modeli Probit Model olarak bilinmektedir (Vasish, 2007: 58). Probit analizi logit yönteminin alternatifidir. Temel fark, rastgele değişkenlerin (modeldeki bağımsız değişkenler) normal dağılımının varsayılmasıdır ve bu fark lojistik fonksiyonun daha sert "şişman kuyruklara" sahip olmasında yatmaktadır. Uygulamada, sadece örneklemin uç değerlere sahip çok sayıda gözlem içermesi durumunda önemli bir fark bulunmamaktadır. Logit ve probit modelleri ile elde edilen parametre tahminleri doğrudan karşılaştırılmaz çünkü logaritmik dağılımın varyansı $\pi^2/3$ eşittir, bu nedenle logit modeli ile elde edilen tahminlerin probit modelinde elde edilen tahminlerle karşılaştırılabilmesi için $3^{1/2}/\pi$ ile çarpılması gerekmektedir (Lehutova, 2011).

Borsa İstanbul Katılım 50 Endeksi'nde Yaşam Döngüsü ve Aktarma Teorilerinin geçerliliğini sınamak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında oluşturulan sıfır ve alternatif hipotezler aşağıda sunulmaktadır:

H_{0A} = Aktarma Teorisi kapsamında dikkate alınan değişkenlerin kâr payı dağıtımını üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi yoktur.

H_{1A} = Aktarma Teorisi kapsamında dikkate alınan değişkenlerin kâr payı dağıtımını üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H_{0B} = Yaşam Döngüsü Teorisi kapsamında dikkate alınan değişkenlerin kâr payı dağıtımını üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi yoktur.

H_{1B} = Yaşam Döngüsü Teorisi kapsamında dikkate alınan değişkenlerin kâr payı dağıtımını üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

Aktarma ve Yaşam Döngüsü teorilerini temsil eden bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan kâr payı dağıtımını değişkeni üzerinde anlamlı sonuçlar elde edilmesi halinde H_{0A} ve H_{0B} hipotezleri reddedilip, H_{1A} ve H_{1B} hipotezleri kabul edilecektir.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Kâr payı dağıtım politikaları çerçevesinde Aktarma ve Yaşam Döngüsü Teorilerinin BİST Katılım 50 Endeksi'nde geçerliliğini Logit Regresyon yöntemiyle test etmek amacıyla yapılan ampirik uygulamaya ilişkin bulgulara ve değerlendirmelere bu bölümde yer verilmektedir. Öncelikle, söz konusu teorileri temsil eden değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik verileri ve değişkenler arasındaki korelasyon incelenirken, son olarak Logit tahmin sonuçlarına değinilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

	KPO	ΔBORC	KAR	BYK	NBTV	OZTV	PDDD	BKOS	ABO	YAS
Ort.	0,56	262,01	0,11	7,87	0,12	0,43	2,25	0,50	0,38	40,13
Medyn	1,00	0,24	0,11	7,63	0,10	0,40	1,78	0,58	0,24	46,00
Ortc.	1,00	67999,6	0,50	11,4	0,51	0,87	14,80	4,13	13,09	70,00
Min.	0,00	-1,00	-0,25	4,43	0,00	-0,17	-16,16	-4,82	-0,29	4,00
Std.S.	0,50	4200,94	0,10	1,43	0,10	0,21	2,56	0,70	0,86	17,99
Çarp.	-0,23	16,09	0,67	0,34	1,29	0,21	-0,48	-1,97	12,41	-0,32
Basıklık	1,05	259,99	5,47	2,57	4,93	2,73	17,56	20,80	182,88	1,73
Jarque-Bera	43,7	732276,	86,03	7,19	113,84	2,69	2323,0	3627,00	35997	21,93
Olasılık	0,00	0,000	0,000	0,02	0,000	0,0260	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem	262	262	262	262	262	262	262	262	262	262

Gözlem sayısının 262 olduğu veri setinin incelendiği Tablo 2’de normal dağılımın varlığı ve anlamlılık dereceleri Jarque- Bera testiyle ortaya konmuştur. Veri setine dâhil edilen bağımlı ve bağımsız değişkenler için ortalama, medyan, maksimum, minimum, standart sapma değerleri ile araştırmada kullanılan serilerin çarpıklık ve basıklık dereceleri betimleyici istatistik verileri ile tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tüm değişkenlerin normal dağılım sergilediği bulunmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

	ΔBORC	KAR	BYK	NBTV	OZTV	PDDD	BKOS	ABO	YAS
ΔBORC	1								
KAR	0,20	1							
BYK	0,00	0,06	1						
NBTV	0,02	0,34	0,22	1					
OZTV	0,12	0,48	-0,15	0,15	1				
PDDD	-0,02	0,13	0,18	0,11	0,00	1			
BKOS	0,04	0,27	0,23	0,30	0,08	-0,05	1		
ABO	0,04	0,07	0,13	0,05	0,01	0,01	0,02	1	
YAS	0,04	0,15	0,20	0,20	0,10	0,18	0,05	-0,0	1

Bağımsız değişkenler arasında olası bir yüksek korelasyon varlığının kullanılan veri seti ve modelin açıklama gücünü etkileme olasılığı ile oluşturulan korelasyon matrisine Tablo 3’te yer verilmektedir. Çıktılara göre bağımsız değişkenler arasında pozitif ve negatif yönde aşırı yüksek korelasyonun olmadığı ve analizin gerçekleştirilebilmesi için, korelasyon çerçevesinde, herhangi bir risk unsurunun barınmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Logit Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	z-Stat.	Prob.
ΔBORC	0,021057	0,776833	0,4373
KAR	16,5389	3,454899	0,000***
BYK	0,403984	2,767863	0,005***
NBTV	-0,87597	-0,381765	0,7026
OZTV	2,110268	1,924864	0,054**
PDDD	0,123925	1,868087	0,061*
BKOS	1,181152	2,669834	0,007***
ΔABO	-2,294185	-4,143657	0,000***
YAS	0,000547	0,049286	0,9607
C	-5,600706	-4,437201	0
R2			0,3666
Prob.			0,000
Akaike info criterion			0,946
LR statistic			131,903
Log-likelihood			-113,9317
H-L Statistic	6,8745	0,5502	
Andrews Statistic	25,8623	Prob. Chi-Sq(10)	0,0039

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılıkları ifade etmektedir.

$0 < p < 0,01$ aralığında %1 düzeyinde anlamlı etki, $0,01 < p < 0,05$ aralığında %5 düzeyinde anlamlı etki, $0,05 < p < 0,1$ aralığında ise %10 düzeyinde anlamlı etki olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4’te araştırma hipotezlerinin sınanması için uygulanan Logit regresyon modeline ilişkin bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, uygulanan “İkili Spesifikasyon için Beklenti-Tahmin Değerlendirmesi” neticesinde analizin %80,92 doğru tahmin oranıyla gerçekleştiği görülmektedir. Yatırımcıların hisse senetlerine talebinin bir göstergesi olan PD/DD oranının kâr payı üzerindeki etkisinin pozitif yönde ve %10 düzeyde istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Aktarma Teorisi perspektifinde, elde edilen bu sonucun pozitif yöndeki beklentiyi karşılayacak nitelikte olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, borçlardaki değişimin kâr payı üzerindeki etkisinin pozitif ve beklentinin aksine bir durumu işaret etmiş olsa da istatistiksel olarak bir anlam ifade etmediği görülmektedir.

Ortaya çıkan sonuçları Yaşam Döngüsü Teorisi kapsamında incelendiğimizde, birikmiş karlar/öz sermaye oranının (BKOS) pozitif yönde ve %1 düzeyinde anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, Yaşam Döngüsü Teorisini temsil eden bir başka değişken olan öz sermaye/toplam varlıklar değişkeninin kâr payı üzerindeki etkisinin ise %5 düzeyde anlamlı ve pozitif olduğu bulunmuştur. Ancak, Yaşam Döngüsü Teorisinin geçerliliğini sınamak için ele alınan değişkenlerden nakit ve nakit benzeri varlıklar/toplam varlıklar oranının kâr payı dağıtımını üzerinde negatif yönde ancak istatistiksel olarak anlamsız etkisi görülmektedir. Diğer taraftan, tek başına Yaşam Döngüsü Teorisini temsil eden yaş kriterinin kâr payı dağıtımını üzerinde pozitif etkisinin olması gerektiği beklenmekte olmasına karşın, elde edilen bulgulara göre istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır.

Hem Aktarma Teorisi hem de Yaşam Döngüsü Teorisi ortak değişkenlerinden biri olan karlılık faktörünün kâr payı dağıtımını üzerindeki %1 düzeyindeki pozitif etkisi bulunmuştur. Benzer şekilde, her iki teoriyi de temsil eden işletme büyüklüğü ve aktif büyüme oranının (toplam varlıklardaki değişim) kar payı dağıtımına etkisinin sırasıyla %1’er düzeyde pozitif ve negatif anlamlı sonuçlar sergilemesinin beklentileri karşılar nitelikte olduğu iddia edilebilir.

5. SONUÇ

Finans yönetimi perspektifinde bir firmanın önemli kriterleri yatırım, finanslama ve kar payı ödeme kararlarıdır. Hem firma değerinin hem de hissedarların servetinin maksimize edilmesi amacı doğrultusunda özellikle kar payı dağıtımının önemi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla kar payı dağıtımını etkileyen faktörlerin tahmini de ayrıca önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışma kar payı dağıtım teorilerinden Yaşam Döngüsü Teorisi ve Aktarma Teorisinin BİST Katılım 50 Endeksi’nde geçerliliğinin test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla 2014-2022 tarihleri arasında BİST Katılım 50 Endeksi’nde faaliyet gösteren 50 firmadan mali sektörde yer alan ve veri devamlılığı olmayan firmalar çıkarılarak geriye kalan 27 firmanın verilerinden elde edilen finansal oranlar analiz edilmiştir. Çalışmada Aktarma Teorisini temsilen PD/DD oranı, borçlardaki değişim; Yaşam Döngüsü Teorisini temsilen birikmiş karlar/öz sermaye, öz sermaye/ toplam varlıklar ve yaş; her iki teori kapsamında da değerlendirmeye alınan karlılık, büyüklük ve aktif büyüme oranı değişkenlerinin kar payı dağıtımına etkisi test edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi en iyi ölçen modellerden biri olan logit yöntemi kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, Aktarma Teorisinin test edilmesi amacıyla incelenen PD/DD oranının pozitif etkisini, hisse senetlerine artan talebin firma değerine olumlu etkisi ve kar payı dağıtımını artırıcı katkısı olarak yorumlamak mümkündür. Bu sonuçlar Baker ve Wurgler (2004) ve Ferris ve diğerleri (2006) benzerlik göstermekte iken Salkımcı ve diğerleri (2020) ile çelişmektedir. Ayrıca, Aktarma Teorisi kapsamında incelenen borçlardaki değişimin pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız oluşu Salkımcı ve diğerleri (2020) çalışması ile benzer niteliktedir.

Yaşam Döngüsü Teorisinin BİST Katılım 50 Endeksi’nde geçerliliğini test etmek amacıyla oluşturulan birikmiş karlar/öz sermaye değişkeni ve öz sermaye/ toplam varlıklar değişkenlerinin kar payı dağıtımına etkisinin pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılığı dikkat çekerken, bu çıktuların Fama ve French (2001); De Angelo (2006) ve Çelik (2013) çalışmalarıyla uyumluluk gösterdiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, firmaya ait nakit ve nakit

benzeri varlıkların toplam varlıklara oranının ise kar payı dağıtımı ile pozitif yönde ilişkide olacağı beklentisiyle yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre negatif yönde bir ilişki tespit edilmiş; ancak bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla elde edilen bu bulgu Fama ve French (2001); Buker ve Wurgler, 2004 ve Çelik (2013) çalışmalarıyla çelişmektedir. Aynı doğrultuda yaş değişkeninde de istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar bulunmuştur.

Her iki teori perspektifinde ele alınan değişkenlerden karlılık ve işletme büyüklüğünün kar payı dağıtımına etkisinin pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, toplam varlıklardaki değişimin etkisinin ise yine beklentileri karşılar nitelikte olup negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkarken, bu bulguların Çelik (2013) çalışmalarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığında kar pay teorilerinden olan Aktarma ve Yaşam Döngüsü Teorilerinin BİST Katılım 50 Endeksi'nde geçerliliğinin test edildiği çalışmanın bulgularının büyük oranda istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla BİST Katılım 50 Endeksi'nde her iki teorinin de geçerliliğinin kabul edilebileceği iddia edilebilir. Bu durumda H_{0A} ve H_{0B} hipotezleri reddedilip, H_{1A} ve H_{1B} hipotezlerinin kabul edildiği söylenebilmektedir. Çalışmanın Aktarma ve Yaşam Döngüsü Teorilerini birlikte incelenmesi ve aynı zamanda katılım finans perspektifinden piyasa katılımcılarının algısının test edilmesi açısından özgün bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda, farklı endeks ve ampirik yöntemlerle bahsi geçen teorilerin incelenmesi hem karşılaştırma yapılabilmesi hem de konunun detaylı bir şekilde ele alınabilir kılınması açısından önemli olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Yazar Katkısı: Diler Türkoğlu (%50), Fatih Konak (%50)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: The author received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Ethical Approval: This article does not contain any studies with human participants or animals performed by the authors.

Author Contributions: Diler Türkoğlu (50%), Fatih Konak (50%)

KAYNAKÇA

- Ahmed, F., Rafay, A., ve Ahmed, A. (2018). Dividend payout policy of conventional banking and Islamic banking in Pakistan. *Al-Iqtishad Journal of Islamic Economics*, 10(1), 135-152.
- Asif, A., Rasool, W., ve Kamal, Y. (2011). Impact of financial leverage on dividend policy: Empirical evidence from Karachi Stock Exchange-listed companies. *African Journal of Business Management*, 5(4), 1312.
- Aydın, N., Başar, M., ve Coşkun, M. (2017). *Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baker, M., ve Wurgler, J. (2004). A catering theory of dividends. *The Journal of finance*, 59(3), 1125-1165.
- Black, F. (1998). The dividend puzzle. F. J. Peter L. Bernstein (Eds), *Streetwise: The Best of The Journal of Portfolio Management* (s. 10-13). New Jersey: Princeton University.
- Bliss, C. I. (1934a). The method of probits. *Science*, 79(2037), 38-39.
- Bliss, C. I. (1934b). The method of probits-a correction. *Science*, 79(2053), 409-410.
- Borsa İstanbul (2021). Pay endeksleri. Erişim Adresi: <https://borsaistanbul.com/tr/endeks/1/3/katilim>
- Ceylan, A., ve Korkmaz, T. (2008). *İşletmelerde finansal yönetim*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Chen, G., ve Tsurumi, H. (2010). Probit and logit model selection. *Communications in Statistics—Theory and Methods*, 40(1), 159-175.
- Cramer, J. S. (2003). *Logit models from economics and other fields*. Cambridge University Press.

- Çelik, S. (2013). Kâr payı politikası ve yaşam döngüsü teorisi: İMKB imalat sektöründe ampirik bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 115-122.
- DeAngelo, H., DeAngelo, L., ve Stulz, R. (2006). Dividend policy and the earned/contributed capital mix: a test of the life-cycle theory. *Journal of Financial Economics*, 81(2), 227-254.
- Erdaş, M. (2017). Kar payı dağıtım politikasını etkileyen işletmelere özgü faktörlerin belirlenmesi: borsa İstanbul-30 endeksi üzerine bir uygulama. *Journal of Life Economics*, 4(2), 49-76.
- Fama, E. F., ve French, K. R. (2001). Disappearing dividends: changing firm characteristics or lower propensity to pay? *Journal of Financial Economics*, 60(1), 3-43.
- Ferris, S., Nilanjan, S., ve Yui, H. (2006). God save the queen and her dividends: Corporate payouts in the United Kingdom. *The Journal of Business*, 79(3), 1149-1173.
- Fitri, R. R., Hosen, M. N., ve Muhari, S. (2016). Analysis of factors that impact dividend payout ratio on listed companies at Jakarta Islamic Index. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6(2), 87-97.
- Gaddum, J. H. (1933). *Reports on Biological Standards: III Methods of Biological Assay Depending on a Quantal Response*. HM Stationery Office.
- Gordon, M. J. (1963). Optimal investment and financing policy. *The Journal of finance*, 18(2), 264-272.
- Kliestik, T., Kocisova, K., ve Misankova, M. (2015). Logit and probit model used for prediction of financial health of company. *Procedia economics and finance*, 23, 850-855.
- Koç, S., Yaldız, B., ve Şenol, Z. (2020). Nakit temettü ödemelerinin firma değeri üzerine etkilerinin panel veri yöntemi ile analizi BİST 30 üzerine bir uygulama (2007-2017). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 69-89.
- Kuzucu, N. (2015). Determinants of dividend policy: a panel data analysis for Turkish listed Firms. *International Journal of Business and Management*, 10(11), 149-160. doi:10.5539/ijbm.v10n11p149
- Lehutova, K. (2011). Application of Corporate Metrics method to measure risk in logistics. *Logistyka*, 6.
- Lintner, J. (1962). Dividends, earnings, leverage, stock prices and the supply of capital to corporations. *The review of Economics and Statistics*, 243-269.
- Miller, M., ve Modigliani, F. (1961). Dividend policy, growth, and the valuation of shares. 411-433.
- Mueller, D. (1972). A life cycle theory of the firm. *The Journal of Industrial Economics*, 20(3), 199-219.
- Pekkaya, M. (2006). Kar payı dağıtımının şirket değeri üzerine etkisi: İMKB 30 Endeks Hisselerine bir analiz. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 183-209.
- Salkımcı, G., Koç, Y., ve Çelik, S. (2020). Kar payı dağıtım politikasında aktarma teorisi: borsa istanbul üzerine bir uygulama. *Iksad journal*, 6(23), 309-321.
- Sayılgan, G. (2019). *Soru ve yanıtlarıyla işletme finansmanı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Spuchl'áková, E., ve Cúg, J. (2014). Lost Given Default and the Credit risk. *International Conference on Management, Education, Business, and Information Science*, 12-15.
- Stepanyan, G. (2011). Firm life cycle and the choice of the form of payout. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1632834>.
- Toraman, C., ve Okuyan, A. (2009). İşletmelerde ortaklık yapısında yoğunlaşmanın kaynak yapısı üzerindeki etkisi: İMKB şirketleri üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 41, 72-81.
- Vasisht, A. (2007). *Logit and probit analysis*. IASRI, Library Avenue, 110.
- Verhulst, P. F. (1845). Recherches mathématiques sur la loi d'accroissement de la population. *Nouveaux Mémoire de l'académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, 18, 1-32

SUMMARY

Introduction

Determining the dividend policy with the goal of maximizing shareholder wealth and current market value—the two primary objectives of a firm—depends greatly on the firm's developmental stage or level of establishment. Deciding the dividend rate and when to begin paying out dividends in a recently founded company can be challenging. This is due to businesses' reluctance to share their revenues and inability to secure adequate outside funding. On the other hand, fledgling companies could pay out a lot of dividends in the hopes of earning more money from the revenues than from the money needed for investments.

Background

It is crucial for market players to take into account the dividend theories that are widely discussed in the finance literature when analyzing the potential effects of dividend distribution policies on the firm's value. Even though mature firms are better suited to pay dividends due to their higher profitability and less alluring investment opportunities, young firms in the financial life cycle are more likely to face abundant investment opportunities with limited resources, and retention is preferred over distribution. This is reflected in the Life Cycle Theory. In accordance "Transmission Theory," investors' inclinations toward companies that offer dividends or those that do not are thought to influence the likelihood of a business distributing dividends. This hypothesis explains why executives have a predisposition to issue dividends: it is predicated on the idea that investors are more likely to purchase shares of companies that give dividends than companies that do not. The goal of this research is to both test the validity of traditional theories within an index constructed from an Islamic perspective and to provide a comparable information set, which frames the main motivation and contribution to the literature, given the abundance of studies in the literature on the potential impact of dividend distribution preferences and policies on share prices.

Method

Evaluate the validity of Life Cycle Theory and Transmission Theory, one of the dividend distribution theories, in the BIST Participation 50 Index within the context of all the theoretical background and motivation. In this regard, the research examines the financial ratios derived from the data of the remaining 27 firms, eliminating the banking sector's firms and those without continuous data from the 50 businesses that were part of the BIST Participation 50 Index between 2014 and 2022. The logit model approach was employed in the investigation since it is one of the models that best captures the non-linear connection between the independent and dependent variables.

The primary goal of this study is to evaluate the viability of the Life Cycle and Transmission Theories of Dividend Distribution in the BIST Participation 50 Index, taking into account any potential relationships between market capitalization and the decisions made by companies regarding dividend distribution.

In this regard, the independent variables included in the study and accepted in the literature were determined as PD/DD ratio, change in debts, retained earnings/equity, cash and cash equivalents/total assets, profitability, enterprise size, asset growth rate, and age.

The logit method was employed in the research since it is one of the models that best captures the non-linear connection between the independent and dependent variables. All of the variables exhibited a normal distribution, according to the findings. The correlation matrix that was produced with the potential for a high correlation between independent variables influencing the explanatory power of the model and the data set that was utilized is provided in the Table. The results demonstrate that there is no unnecessarily large positive or negative correlation between the independent variables, nor is there a risk component in the correlation framework needed to perform the research.

Findings

The analysis revealed a positive and statistically significant relationship between dividends and the PD/DD ratio, a measure of investors' demand for equities. This outcome is consistent with the positive expectation when seen

---

through the lens of transmission theory. However, the impact of the debt adjustment on dividends is not statistically significant, despite being favorable and out of the ordinary.

Upon doing a Life Cycle Theory analysis of the data, we notice that the retained earnings/equity ratio, or ROE/Equity, significantly and favorably influences the results. Likewise, a positive and statistically significant influence on dividends is discovered for the equity/total assets variable, another variable that represents the Life Cycle Theory. This relationship holds at the 5% level. Nevertheless, one of the factors taken into account to evaluate the Life Cycle Theory's validity is the cash and cash equivalents/total assets ratio, which has a negative but statistically negligible impact on dividend distribution. Conversely, while it is anticipated that the age criterion—which by itself embodies the Life Cycle Theory—should positively impact dividend distribution, the results obtained do not support a statistically significant outcome.

The profitability factor, one of the characteristics shared by the Life Cycle Theory and the Transmission Theory, has a favorable impact on dividend distribution. It may also be argued that the results of the major effects on dividend distribution of company size and asset growth rate (change in total assets), which reflect both theories, are consistent with predictions, both positively and negatively.

Conclusions

The findings of the research, which assessed the validity of the dividend theories, Transmission and Life Cycle, in the BIST Participation 50 Index, were demonstrated to provide statistically significant results to a considerable degree within the context of all of these findings. As a result, it may be said that the BIST Participation 50 Index accepts the validity of both ideas. It may be concluded that, in this instance, hypotheses H_{1A} and H_{1B} are accepted whereas those H_{0A} and H_{0B} are rejected. This research is regarded as unusual as it examines the Transmission and Life Cycle Theories together while also examining market participants' perceptions from the standpoint of participation finance. It will be crucial for future research to investigate the aforementioned hypotheses using various indexes and empirical techniques to draw comparisons and tackle the topic in greater depth.

Ödüle Dayalı Kitle Fonlamasının Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi*

Turgay YAVUZARSLAN¹

Özet

İşletmelerin, yeni girişimlerin çevrimiçi platformlar aracılığıyla fon sağlayıcılara açık bir çağrı yaparak finansman sağladıkları kitle fonlaması yöntemi, dünyada ve Türkiye’de giderek yaygınlaşmaktadır. Kitle fonlaması, fon sağlayıcıların taşıdıkları amaca göre yatırım amaçlı ve yatırım amaçlı olmayanlar olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır. Yatırım amacı taşımayan ödüle dayalı kitle fonlamasında işletmeler, geliştirdikleri veya geliştirmeyi düşündükleri ürünün satışını veya ön satışını kitle fonlaması platformu üzerinden gerçekleştirmektedir. Böylece fon toplayan ile fon sağlayan arasında işletme - müşteri ilişkisi kurulmaktadır. Çalışmada bu ilişki göz önünde bulundurularak, uyarlanmış örnekler üzerinde bu yöntemle fon toplamanın uluslararası muhasebe standartlarına göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Ödüle dayalı kitle fonlaması yönteminin TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat kapsamında değerlendirilmesi ifade edilmiştir. Örneklerle, satışa hazır ürün ile fon toplanması, belirli bir fonlama hedefi ile fon toplanması, ürün satışının önemli bir finansman bileşeni içermesi, ürün ile birlikte opsiyon satışı, zamana yayılı edim yükümlülüğü getiren ürün satışı durumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitle fonlaması, TFRS 15, İşletme Finansmanı, Finansal Teknoloji, Finansal Muhasebe

Review of Reward Based Crowdfunding According to International Accounting Standards

Abstract

The crowdfunding method, in which businesses and new ventures provide financing by making an open call to funders through online platforms, is becoming increasingly widespread in the world and in Turkey. Crowdfunding is classified into two groups, depending on the purpose of the fund providers, as investment purposes and non-investment purposes. In reward-based crowdfunding that does not have investment purposes, businesses sell or pre-sell the product they have developed or intend to develop through the crowdfunding platform. Thus, a business-customer relationship is established between the fundraiser and the funder. Considering this relationship, in the study, fundraising with this method was evaluated according to international accounting standards on adapted examples. It has been stated that the reward-based crowdfunding method should be evaluated within the scope of IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. Examples include raising funds with a product ready for sale, raising funds with a specific funding target, product sales containing a significant financing component, option sales with the product, and product sales that impose a performance obligation satisfied over time.

Keywords: Crowdfunding, IFRS 15, Business Finance, Fintech, Financial Accounting

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Submitted: 26.12.2023 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.01.2024

¹Sorumlu Yazar, Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, turgay.yavuzarslan@omu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-0481-1279>

*Bu çalışma Prof. Dr. Ganite KURT danışmanlığında Turgay YAVUZARSLAN tarafından 18.09.2023 tarihinde tamamlanan “Aracısız finansman yöntemlerinin uluslararası muhasebe standartları açısından değerlendirilmesi” başlıklı ve 826468 tez no’lu doktora tezinden türetilmiştir.

Bu makale 21-23 Aralık 2023 tarihleri arasında Erzurum’da düzenlenen 2. Uluslararası Sigortacılık, Bankacılık ve Finans Sempozyumu adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti sempozyum bildiri özet kitabında basılmış “Ödüle Dayalı Kitle Fonlamasının Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.

Atıf (Citation): Yavuzarslan, T. (2024). Ödüle dayalı kitle fonlamasının uluslararası muhasebe standartları açısından değerlendirilmesi. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 51-64.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde son yıllarda meydana gelen hızlı değişimler insanların günlük yaşamını, tüketim ve tasarruf tercihlerini, farklı sektörlerde yer alan işletmelerin çalışma modellerini önemli ölçüde etkilemektedir. Öncelikle internetin, ardından mobil cihazların kullanımının yaygınlaşması, veri depolama ve verileri kaydetme alanında devrimsel teknolojilerin geliştirilmesiyle, işlemlerin gerçekleştirilme tercihleri ve verilere ulaşma imkânlarında değişiklikler yaşanmaktadır. Teknolojide yaşanan bu gelişmeler tüm sektörleri etkilediği gibi finans piyasasında geleneksel finans kurumlarının çalışma şekillerini etkilemekte, karşılıklarına alternatif rakipler çıkartmaktadır. Bu durum mevcut ve yeni katılımcıların etkisiyle finans piyasaları için kaçınılmaz bir dönüşüm sürecini başlatmaktadır. Bu dönüşüm bazı noktalarda geleneksel finans kurumlarına ihtiyaç duymaksızın işlem yapma imkânı sağlamakta ve aracısız finansal piyasa modelini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada kitle fonlaması yöntemleri, geleneksel fon toplama yöntemlerinin önemli bir alternatifi olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, yatırımcının beklentilerine göre yatırım amaçlı olanlar ve yatırım amaçlı olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılan kitle fonlaması yöntemleri kısaca anlatılmıştır. Ardından, fon sağlayıcıların yatırım amacı taşımadığı ödüle dayalı kitle fonlaması yöntemi örnekler üzerinde Uluslararası Muhasebe Standartları açısından değerlendirilmiştir. Söz konusu yöntemde fon toplayan işletmeler, fon sağlayıcılar ile müşteri-işletme ilişkisi kurmuş olduklarından, ilgili değerlendirmeler TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı kapsamında yapılmıştır.

2. KİTLE FONLAMASI KAVRAMI

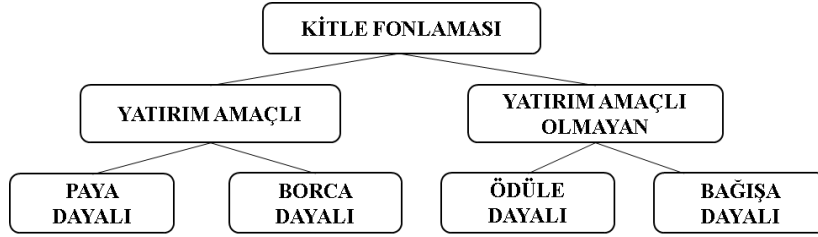
Kitle fonlaması terimi, insanların ve işletmelerin internet tabanlı platformlar aracılığıyla fon topladığı çeşitli yolları ifade etmek için kullanılmaktadır (Financial Conduct Authority, 2018: 1). Bu yöntem sayesinde belirli bir projenin veya girişimin çok sayıda kişiden para toplanarak finanse edilmesi sağlanmaktadır (European Commission, 2018: 1).

Kitle fonlaması, çok sayıda insandan parasal katkı sağlanarak bir projenin veya girişimin fonlanmasıdır (Financial Stability Board, 2017: 33). Çoğunlukla internet aracılığıyla faaliyet gösteren, çok sayıda yatırımcının küçük miktarlarda fon sağlamasıyla gerçekleştirilen sermaye toplama yöntemidir (Ernst & Young, 2016: 126). Kitle fonlaması finansal kaynak sağlamak için yapılan açık bir çağrıdır (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 12). Kitle fonlamasının temel unsurları, teknolojiye odaklanması ve büyük finansal çıktılara ulaşmak için küçük çabaların etkinleştirilmesiyle kitlelerin gücünden yararlanmasıdır ve finansman sağlamasıdır. Ağırlıklı olarak teknolojiden yararlanarak, internet siteleri üzerinde faaliyet göstermekte ve sosyal medya bağlantılarından yararlanmaktadır (Beaulieu ve diğerleri, 2015: 3). Kitle fonlaması platformları fon arz eden ile fon talep eden arasında bire bir eşleşme sağlamamaktadır. Talep edilen fon miktarına ulaşılabilmesi için fon talep eden bir tarafı, fon sağlayan birden çok yatırımcı ile eşleştirmektedir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 12). Kitle fonlaması girişimcilere, kar amaçlı, sanatsal veya kültürel girişimlerini internet ortamında çok fazla sayıda kişiden küçük miktarlarda katkılarla geleneksel finansal aracılık olmaksızın finanse etme imkânı vermektedir (Mollick, 2014: 1). Kitle fonlamasında sanatçılar, hayır kuruluşları, yeni kurulan işletmeler, KOBİ'ler, gayrimenkul yatırım şirketleri gibi kişi veya kuruluşların başlattığı projelere destekler sağlanmaktadır (Langley ve diğerleri, 2020: 12).

Kitle fonlamasında toplanan fonların, girişimciye kullanılmasıyla ilgili iki farklı yaklaşım söz konusudur. "Hepsi ya da hiç" modelinde hedeflenen fonun tamamının sağlanması durumunda toplanan fonlar girişimciye aktarılmakta ve yatırımcılara işletme üzerinde ilgili haklar verilmektedir. Hedeflenen fonlamaya ulaşamaması durumunda toplanan fonlar yatırımcılara iade edilmektedir. Bu durum girişimcileri gerçekçi fon hedefleri koyma yönünde teşvik etmektedir. Ayrıca girişimlere hedeflenen fonun üzerinde fon edinme hakkı da tanınmaktadır. Aşırı fonlanma olarak adlandırılan bu durumda, hedefe ulaşıldıktan sonra fon sağlayanlar, hedefe ulaşılmadan önce sağlayanlarla aynı haklara sahip olmaktadır (Cumming ve diğerleri, 2019: 2). Genellikle uygulanan model "Hepsi ya da hiç" modeli olmakla birlikte bazı kitle fonlaması platformlarında da hedeflenen fon tutarının tamamına ulaşılmasa da kampanya süresi sona erdiğinde elde edilen fon miktarı ile fonlama sağlanmaktadır (Gerber ve Hui, 2013: 4).

3. KİTLE FONLAMASI YÖNTEMLERİ

Kitle fonlaması, yatırımcıların sağladığı fonların karşılığında ne elde edeceklerine göre farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 12). Kitle fonlamasında yatırımcılar ortaklık veya alacaklılık hakkı elde etmek gibi finansal amaçlar veya başkalarının takdirini kazanmak gibi finansal olmayan amaçlar taşımaktadır (Beaulieu ve diğerleri, 2015: 9). Buna göre kitle fonlaması yönteminde ilan edilen projeler fon sağlayıcılar tarafından yatırım amacıyla, ödül elde etme amacıyla veya bağış yapma amacıyla desteklenmektedir. (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 12). Yatırım amaçlı kitle fonlamasında finansal getiri elde etmek amacıyla yatırım yapmak isteyenlerle, fon talep eden kişi ve kuruluşlar eşleştirilmektedir. Finansal getiri elde etme amacı taşıyan kitle fonlaması, paya dayalı kitle fonlaması ve borca dayalı kitle fonlaması olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Paya dayalı kitle fonlamasında, öz kaynak yöntemiyle finansman sağlanmaktadır. Yatırımcıların yeni girişimlere, erken aşamada ortak olmasına imkân vermektedir. Borca dayalı kitle fonlaması yöntemi ise bankalar tarafından işletilmeyen çevrimiçi platformlar vasıtasıyla zenginleştirilmiş bir kredilendirme faaliyetidir. Burada kredi sözleşmesi borç alan ve borç veren arasında kurulmakta, platform genel olarak herhangi bir risk üstlenmemektedir (Financial Stability Institute, 2020: 8). Bazı modellerde ise kitle fonlaması platformu kendi bilançosunu kullanarak kredilendirme sürecini gerçekleştirmekte ve riski üstlenmektedir (Financial Stability Institute, 2020: 53). Finansal getiri elde etme amacı taşımayan kitle fonlaması yöntemleri ise bağış bazlı kitle fonlaması ve ödüle dayalı kitle fonlaması yöntemidir. Bu yöntemlerde yatırımcılar finansal getiri elde etme amacı taşımamaktadır (Financial Stability Institute, 2020: 8).

Şekil 1. Kitle Fonlamasının Sınıflandırılması

Kitle fonlaması yöntemleri yatırım amacı taşıyanlar ve yatırım amacı taşımayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatırım amacı taşıyanlar borca dayalı kitle fonlaması ve paya dayalı kitle fonlaması modelleri, yatırım amacı taşımayanlar ise ödüle dayalı kitle fonlaması ve bağışa dayalı kitle fonlaması modelleridir. Borca dayalı kitle fonlamasında fon sağlayan sözleşmeden doğan faiz ödemesi hakkına sahip olmaktadır. Paya dayalı kitle fonlamasında ise fon sağlayan söz konusu girişimden pay hakkı elde etmektedir.

3.1. Borca Dayalı Kitle Fonlaması

Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri ile etkinleşen borca dayalı kitle fonlaması, internet platformları aracılığıyla fon talep edenleri ve arz edenleri doğrudan bir araya getiren yeni bir finansal aracılık modeli olarak ortaya çıkmıştır. İlk platformlar Birleşik Krallık ve ABD’de faaliyete geçmiş ve peer to peer (P2P) kredi modeli olarak adlandırılmıştır. Bu platformlarda hem tüketicilere hem de işletmelere kredi sağlanmıştır. ABD’de kurumsal yatırımcıların bu alana ilgisinin artmasıyla söz konusu yöntem “Marketplace Lending” olarak adlandırılmaya başlamıştır (Havrylchuk, 2018: 10). Kitle fonlaması yöntemleri arasında borca dayalı kitle fonlaması en büyük paya sahiptir (European Commission, 2018: 1). Genellikle Peer to Peer Krediler (P2P) olarak adlandırılan borca dayalı kitle fonlaması, kişi veya kurumların, tüketicilere ve işletmelere doğrudan kredi vermek için kullandıkları kitle fonlaması türüdür (Financial Conduct Authority, 2018: 1).

3.2. Paya Dayalı Kitle Fonlaması

Paya dayalı kitle fonlaması yöntemi, işletmelerin yıllardır yararlandığı geleneksel bir fon toplama yönteminden geliştirilmiştir (Financial Conduct Authority, 2018: 10). Bu yöntemde girişimciler, işletmelerinde belirli miktarda paya sahip olmaları için internet üzerinde yatırımcılara açık bir çağrı yapmaktadır (Vismara, 2019: 98). Öz kaynak yöntemiyle geniş kitlelerden fon toplama, geleneksel olarak hisse senedi borsalarında gerçekleştirilmektedir. İlk

halka arz yoluyla, dışarıdan paydaşlara işletmenin hissedarlığı açılmaktadır. Paya dayalı kitle fonlaması yönteminde, halka arz yöntemine benzer şekilde fakat daha gevşek yasal düzenlemelerle, geniş kitlelerden fon sağlama imkanı bulunmaktadır (Cumming ve diğerleri, 2019: 1).

Paya dayalı kitle fonlaması modeli, diğer kitle fonlaması yöntemlerine göre daha basit bir yol izlemektedir. Yatırım fırsatı hakkında doğrudan bir bilgilendirme sunularak, yatırımcı için açık bir rota belirlenmektedir. Yatırımcı bir menkul kıymet alımı yaparak tercih ettiği yatırımı gerçekleştirmektedir (Financial Conduct Authority, 2018: 2). Bu yöntemde fon talep eden girişimciler oldukça geniş ve çeşitlendirilmiş bir yatırımcı havuzuna ulaşmaktadır. Fon edinme işlemi çok kısa sürede tamamlanmakta, finanse edilen girişim faaliyete hazır hale gelmektedir (Beaulieu ve diğerleri, 2015: 13). Yöntemde basitlik standardize edilmiş anlaşmalar sayesinde sağlanmakta ve bu sayede finansman süreci hızla tamamlanmaktadır (Vulkan ve diğerleri, 2016: 47).

3.3. Ödüle Dayalı Kitle Fonlaması

Ödüle dayalı kitle fonlamasında fon sağlayıcıların temel niteliği “profesyonel tüketici” olmalarıdır. Fon talep edenler, fon sağlayıcıların belirli bir ürünü ön alım hakkına sahip olan ayrıcalıklı bir grubun üyesi olmalarına izin vermektedir. Bir projenin fonlanma durumu aynı zamanda ürünün gelecekteki talebinin ne olacağı hakkında bir işaretçi olarak görülmektedir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 14). Ödüle dayalı kitle fonlamasında fon talep eden, bir proje veya ürün fikrine veya geliştirmeyi düşündüğü ürünün bir prototipine sahiptir (Beaulieu ve diğerleri, 2015: 17). Ödüle dayalı kitle fonlamasıyla, üretilecek ürün veya hizmetin ön satışının yapılması pazarlama açısından avantaj sağlamakta, aynı zamanda girişimciye ürünü ile ilgili önemli geri bildirimler sağlamaktadır. Bu geri bildirimlerden de ürünün toptan pazarlamasında yararlanılmaktadır (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 26).

Ödüle dayalı kitle fonlamasında, kitlelerden finansal katkı bekleyen taraf bir kişi veya kuruluştur. Ödül ise bir ürün veya hizmet olarak sunulmaktadır (Vismara, 2019: 98). Projeye fon sağlayanlar aynı zamanda girişimin müşterisi olmaktadır. Bu yöntemde henüz var olmayan bir ürünün avantajlı bir fiyatla müşteriye (fon sağlayıcı) satışı gerçekleştirilmektedir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 25).

Ödüle dayalı kitle fonlaması projeleri, paya dayalı kitle fonlaması projelerine göre daha fazla sayıda fon sağlayıcıya ulaşma imkanına sahiptir. Paya dayalı kitle fonlamasında genellikle yatırımcılara akreditasyon şartı getirilmesi, akreditasyon şartı olmasa bile kişilerin yapabileceği yatırım tutarının belirli kriterlerle sınırlandırılması, bu yöntemde erişilebilecek kişi sayısını ödüle dayalı kitle fonlaması yöntemine göre daha kısıtlı hale getirmektedir (Block ve diğerleri, 2021: 867). Bununla birlikte iki yöntemde yatırımcıların amaçlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Paya dayalı kitle fonlamasında yatırımcının amacı girişimin hissedarı olmak iken ödüle dayalı kitle fonlamasında yatırımcının amacı girişimin müşterisi olmaktır (Vismara, 2019: 104).

Ödüle dayalı kitle fonlamasında, elektronik ticarete benzer şekilde kullanıcılar finansal kaynaklarını kullanarak belirli mal veya hizmeti satın almakta veya belirli deneyimleri yaşamaktadır. Bununla birlikte elektronik ticarete ürünün bedeli ödendikten çok kısa süre sonra müşteriye ulaşmaktadır. Ödüle dayalı kitle fonlamasında ise söz konusu üründen fon sağlayıcının yararlanması projenin başarıya ulaşmasını beklemekte, en iyi ihtimalle haftalar sonra gerçekleşmektedir (Gerber ve Hui, 2013: 5). Projenin başarıyla sonuçlanması durumunda da, ortaya çıkacak olan ürünün tatmin edici niteliklere sahip olup, olmayacağı belirsizliği bulunmakta, fon sağlayıcının üründen beklediği faydayı elde edip, edemeyeceği bilinmemektedir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 14).

Ödüle dayalı kitle fonlamasında müzik, teknoloji ve kar amacı gütmeyen projelerin fonlanması daha başarılı şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca proje yürütücüsünün daha önce bir kitle fonlaması tecrübesine sahip olması ve sosyal medyadaki bağlantı sayısı kampanyanın başarıya ulaşmasında etkili olmaktadır. Kampanyayı yürütenin kadın olması, projenin yaratıcı ve yenilikçi olması, kampanyayla ilgili sosyal medyada güncel paylaşımlar yapılması, kampanyayı yürütenin proje metninde kapsamlı bir özetle ve kesin bir dille açıklamalar yapması, projeye ilgili güncellemeler yayınlaması projelerin başarıyla finanse edilme şansını artırmaktadır (Shreon ve Vik, 2019: 168).

Türkiye’de mobil iletişim şirketi Turkcell’in kurmuş olduğu “Arıkovani” adlı platform ödüle dayalı kitle fonlaması platformu olarak faaliyet göstermektedir. Söz konusu modele uygun olarak yenilikçi fikirler ve girişimler finanse

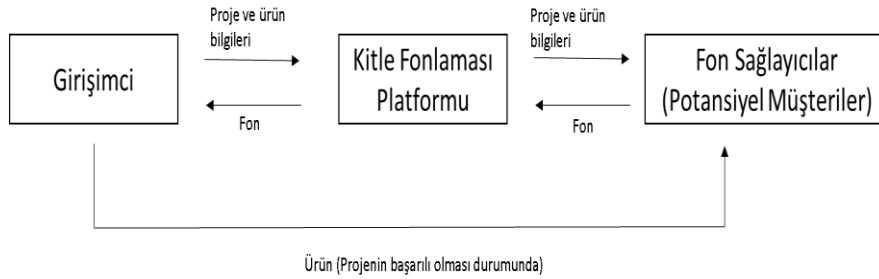
edilmekte, fon sağlayıcılar geliştirilecek ürünlere avantajlı fiyatlarla sahip olmaktadır. Ayrıca, bu yöntemin temel endişesi olarak görülen, ürün veya hizmetin hiçbir zaman geliştirilememesi sorununa karşılık, Türkiye’de geliştirilen ürünlerin bir kısmı için teslimat garantisi sunulmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de ödüle dayalı kitle fonlaması için özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.

3.4. Bağışa Dayalı Kitle Fonlaması

Bağışa dayalı kitle fonlaması yönteminin amacı insanı yardım amacı taşıyan projelerin veya sanat projelerinin finanse edilmesidir. Yatırımcılar herhangi bir maddi getiri beklemezsizin gönüllü olarak seçtikleri projeleri finanse etmektedirler. Burada fon toplama başarısı, projenin özellikleri ile fon sağlayıcıların beğeni ve önceliklerinin ne oranda eşleştiği ile ilgilidir (Belleflamme ve diğerleri, 2015: 14). Bağışa dayalı kitle fonlamasında, fon talep eden taraf bir kişi veya bir organizasyon olabilir. Bu modelde fon sağlayıcılar, herhangi bir maddi getiri beklemezsizin finansal katkı sağlamaları nedeniyle “bağışçı” olarak adlandırılmaktadır (Vismara, 2019: 98).

4. ÖDÜLE DAYALI KİTLE FONLAMASI YÖNTEMİNİN ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kitle fonlamasıyla ilgili bölümde ifade edildiği üzere, ödüle dayalı kitle fonlaması fonlayıcıların yatırım amacı taşımaksızın finansman sağladığı kitle fonlaması yöntemidir. Fon sağlayıcı, sağladığı fonlar karşılığında finansal getiri beklentisinde bulunmamakta, söz konusu girişimin başarılı olması durumunda girişimin müşterisi olmayı planlamaktadır. Girişimci, başarılı olması durumunda müşterilerine sunmayı planladığı ürünle ilgili bilgileri, proje detaylarını, kitle fonlaması platformunda potansiyel müşterilerle (fon sağlayıcı) paylaşmaktadır. Söz konusu potansiyel müşteriler ilgi duydukları projelere katkı sağlayarak belirli ödüllere sahip olmaktadır. Genellikle, sağlanan katkı düzeyine göre farklı ödüller elde edilmektedir. Girişimci, internet ortamında ürün satışına benzer şekilde, farklı ürün-hizmet paketleri ve bunları elde etmek için sağlanması gereken katkı tutarlarını ilan etmektedirler.

Şekil 2. Ödüle Dayalı Kitle Fonlaması Modeli

Ödüle dayalı kitle fonlamasında fon sağlayıcının amacı, girişimin elde ettiği ürünü satın almak veya sunacağı hizmetten yararlanmaktır. Söz konusu girişimin başarısız olması, ürünü veya hizmeti hiçbir zaman geliştirememesi durumunda toplanan fonlar, fon sağlayıcıya genellikle iade edilmemektedir. Proje başarılı olduğunda söz konusu ürünün, fon sağlayıcıya teslimatı gerçekleştirilmektedir. Girişimin bir hizmet sunduğu durumda, proje başarıya ulaştığında fon sağlayıcı, girişimin sunduğu hizmetten yararlanmaktadır. Söz konusu hizmetten yararlanma, sağlanan katkı karşılığında belirli bir süre veya sayıda ücretsiz veya indirimli yararlanma şeklinde olabilmektedir.

Ödüle dayalı kitle fonlaması ile fon toplayan girişim başarılı olması durumunda, topladığı fonlar karşılığında fon sağlayıcılara taahhüt ettiği ürün veya hizmeti sağlama yükümlülüğünü üstlenmektedir. Ayrıca, girişimin başarısız olması durumunda toplanan fonların iade edilmesi taahhüdü bulunabilmektedir. Söz konusu koşullar, ödüle dayalı kitle fonlaması sürecinin muhasebeleştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ödüle dayalı kitle fonlaması işlemlerinde, girişime fonların sağlanmasından girişimin başarıya ulaşarak müşterilerine/fon sağlayıcılarına söz konusu mal veya hizmeti sunmasına kadarki süreçte yapılması gereken muhasebe işlemleri ele alınmıştır. Aynı zamanda girişimin mal veya hizmeti sunamama ihtimali de

---

değerlendirilmiştir. Söz konusu süreç hem girişimin muhasebe işlemleri hem de fon sağlayıcının bir işletme olması durumunda yapılması gereken muhasebe işlemleri açısından ele alınmıştır.

Söz konusu model bir finansman yöntemi olmasına karşılık özünde bir mal veya hizmet satışını ifade etmektedir. Bununla birlikte süreç birtakım belirsizlikler taşımaktadır. Burada, söz konusu ürünün satış bedelinin tahsilatıyla ilgili belirsizlik bulunmaması, tahsilat sürecin başında gerçekleştirilerek işletmenin ödüle dayalı kitle fonlaması modelinde finansmanı sağlanmaktadır. Belirsizlik, girişimin geliştireceği mal veya hizmetin satışa sunulmasıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

Ödüle dayalı kitle fonlamasında, fon talep eden ile fon sağlayıcı arasında satıcı-müşteri ilişkisi kurulmaktadır. Bu nedenle fon talep eden işletmenin muhasebe işlemlerinin değerlendirilmesinde söz konusu ilişki dikkate alınmıştır. Girişimi için finansman sağlayanların topladığı fonlar satış geliri-hasılat olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası muhasebe standartlarında hasılatın muhasebeleştirilmesiyle ilgili düzenlemeler UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı ile düzenlenmektedir. Türkiye Muhasebe Standartlarında ise aynı isimli TFRS 15 numaralı standarttan yararlanılmaktadır.

TFRS 15, hasılatın muhasebeleştirilmesinde, mal veya hizmetin kontrolünün müşteriye devredilmiş olmasını temel ilke olarak almaktadır (Özerhan ve Sultanoğlu, 2021: 21). Bir malın veya hizmetin kontrolü müşteriye geçtiğinde veya bir süreç içerisinde geçtikçe, varlık müşteriye devredilmiş olur. Devir işlemi gerçekleştiğinde, söz konusu satıştan kaynaklanan hasılat finansal tablolara alınır (TFRS 15, md. 31). Satıcının mal veya hizmeti devri, belirli bir anda veya belirli bir zamana yayılı olarak gerçekleştirilebilir (TFRS 15, md. 32). Varlığın kontrolü, varlığın kullanımının yönetilebilmesini ve faydasından yararlanabilmeyi ifade etmektedir. Aynı zamanda varlığın başka işletmelerce kullanımının yönetilebilmesinin ve yararlanılabilmemesinin engellenme gücüne sahip olmayı da kapsamaktadır. Bir varlığı mal veya hizmet sunumunda kullanarak, başka varlıkların değerini artırmak, yükümlülükleri yerine getirmek veya giderleri azaltmak, satmak veya takas etmek, bir borca karşılık rehin vererek, varlığı elde tutarak fayda elde edilebilir. Söz konusu faydalar işletmeye nakit akışı sağlamakta veya nakit çıkışlarını azaltmaktadır (TFRS 15, md. 33). Varlığın devrinin zamana yayılı olarak gerçekleştirildiği durumlarda, hasılatın finansal tablolara alınması da zamana yayılı olarak gerçekleştirilmektedir (TFRS 15, md. 35). Varlığın kontrolünün müşteriye devriyle ilgili işletmenin tahsil hakkına sahip olması, müşterinin ödeme yükümlülüğünün bulunması, varlığın yasal mülkiyetinin devredilmesi, varlığın zilyetliğinin devredilmesi, varlığın mülkiyetinden kaynaklanan önemli risk ve getirilerin devredilmesi, varlığın müşteri tarafından kabul edilmesi, dikkate alınabilecek göstergelerdir (TFRS 15, md. 38).

Varlığın devrinin zamana yayılı olarak gerçekleştirildiği durumlarda, hasılatın finansal tablolara alınması, standartta verilen ilerleme ölçüm yöntemlerine göre hesaplanarak gerçekleştirilmektedir (TFRS 15, md. 39).

İşletme bir edim yükümlülüğünü yerine getirdiğinde veya getirdikçe, söz konusu işlem bedelini hasılat olarak finansal tablolara almaktadır (TFRS 15, md. 46). İşlem bedeli, işletmenin mal veya hizmetleri müşteriye devretmenin karşılığında hak etmeyi beklediği bedeldir. Söz konusu bedele, satışta alınan vergiler gibi satış anında 3. kişiler için yapılan tahsilatlar dâhil değildir (TFRS 15, md. 47). İşlem bedeli, indirimler, para iadeleri, geri ödemeler, puanlar, fiyat avantajı, teşvikler, performans primleri, cezalar ve benzeri diğer unsurlar nedeniyle değişebilir. Taahhüt edilen bedel, işletmenin bedeli hak etmesinin gelecekte belirli bir olayın meydana gelmesi veya gelmemesi şartına bağlandığı durumda da değişebilmektedir (TFRS 15, md. 51). İşlem bedelinin değişken olması durumunda, işletme mal veya hizmetlerin devri karşılığında hak edeceği bedeli tahmin ederek belirler (TFRS 15, md. 50). İşletme, müşteriden aldığı bedelin bir kısmını veya tamamını iade etmeyi bekliyorsa bunu finansal tablolarda yükümlülük olarak raporlamalıdır (TFRS 15, md. 55).

Ödenecek işlem bedeli, müşteriye veya işletmeye mal veya hizmetlerin devrinin finansmanı için önemli faydalar sağlıyorsa, sözleşme önemli bir finansman bedeli içermektedir ve işlem bedeli paranın zaman değerine uygun olarak düzeltilmelidir (TFRS 15, md. 60). Söz konusu düzeltilmenin amacı, mal veya hizmetlerin devir tarihinde ödenecek işlem bedeli üzerinden hasılatın finansal tablolara yansıtılmasını sağlamaktır (TFRS 15, md. 61). Sözleşmenin finansman bileşeni içerip içermediğinin tespitinde taahhüt edilen bedel ile mal veya hizmetlerin devrinde ödenecek peşin bedel arasında fark olmasına ve müşteriye mal ve hizmetlerin devriyle müşterinin ödeme

yaptığı zaman arasındaki sürenin uzunluğu ile ilgili piyasada yaygın faiz oranları dikkate alınır (TFRS 15, md. 61). Bununla birlikte, mal veya hizmet bedeli önceden ödenmiş olmakla birlikte, mal veya hizmetin devir zamanlaması müşterinin belirleyeceği tarihte gerçekleşeceği durumlarda, işlem ücreti önemli bir finansman bileşeni içermemektedir (TFRS 15, md. 62). Ayrıca standartta kolaylaştırıcı bir uygulama olarak devir tarihi ile işlem bedelinin ödenme zamanı arasında 1 yıl veya daha az süre bulunması durumunda, düzeltme yapmama seçeneği sunulmuştur (TFRS 15, Md. 63). İşletme düzeltme işlemi yaparken, müşterisi ile sözleşme başında ayrı bir finansman işlemi yapılmış olması durumunda bu işlemde kullanılacak iskonto oranını kullanacaktır. Ayrıca ödemenin, mal veya hizmetlerin devri anında yapılması durumunda ödenecek işlem bedeline indirgeyen oran da iskonto oranı olarak kullanılabilir (TFRS 15, md. 64). Sözleşme önemli bir finansman bedeli içerdiği durumda, sözleşmeye konu mal veya hizmetlerin devrinden doğan hasılatın ayrı olarak finansman gideri veya finansman geliri raporlanmalıdır. Bununla birlikte sözleşme varlığı veya sözleşme yükümlülüğünün de raporlanması gerekmektedir (TFRS 15, md. 65).

Sözleşmede birden fazla edim yükümlülüğü bulunması durumunda (birden fazla mal veya hizmet), işlem bedelinin edim yükümlülüklerine dağıtılması gerekmektedir (TFRS 15, md. 73). İşletme işlem bedelini edim yükümlülüklerine, sözleşmeye konu mal veya hizmetlerin tek başına satış fiyatlarına göre oransal olarak dağıtım yapacaktır (TFRS 15, md. 76). Tek başına satış fiyatı, söz konusu mal veya hizmetin müşteriye ayrı ayrı satılması durumunda talep edilecek bedeldir (TFRS 15, md. 77). Tek başına satış fiyatı doğrudan gözlemlenebilir olmadığında, işletme söz konusu fiyatı tahmini olarak belirler (TFRS 15, md. 78).

Sözleşmeye konu mal veya hizmetlerin tek başına satış fiyatlarının toplamı, sözleşmede belirlenen işlem tutarından fazla olduğu durumda, müşteri için indirim yapıldığı görülmektedir. İndirimin sözleşmede yer alan mal veya hizmetlerden bir veya birkaçına doğrudan yapıldığı durumların dışında, söz konusu indirimin sözleşmede yer alan edim yükümlülüklerine dağıtımı gerekmektedir. Söz konusu dağıtım, yine tek başına satış fiyatları dikkate alınarak oransal olarak gerçekleştirilecektir (TFRS 15, md. 81).

Müşteriyle sözleşme yapılması için katlanılan ve geri kazanılması beklenen ek maliyetler finansal tablolarda varlık olarak raporlanır (TFRS 15, md. 91). Söz konusu ek maliyetler, sözleşme yapıldığı için ortaya çıkan, sözleşme yapılmadığında katlanılmayacak maliyetlerdir (TFRS 15, md. 92). Sözleşmenin yapılıp yapılmadığına bağlı olmaksızın, sözleşme yapılması için katlanılan maliyetler doğrudan gider olarak raporlanır (TFRS 15, md. 93). Edim yükümlülüğünün yerine getirilmesinin 1 yıl veya daha kısa olduğu durumlarda kolaylaştırıcı bir uygulama olarak aktifleştirilmeksizin, gider yazılmasına olanak sağlanmıştır (TFRS 15, md. 94).

Müşteriyle yapılan sözleşmenin yerine getirilmesi için katlanılan ve başka bir standardın kapsamına giren maliyetler, o standart kapsamında muhasebeleştirilir (TFRS 15, md. 96).

İşletme varlığın devrini gerçekleştirdiğinde müşteri henüz işlem bedelini ödemişse işletme sözleşme varlığını, müşteri işlem bedelini ödemiş olmasına karşılık işletme henüz varlığın devrini gerçekleştirilmemişse işletme sözleşme yükümlülüğünü, finansal tablolarda sunar (TFRS 15, md. 105). Sözleşme yükümlülüğü, işletmenin müşteriden aldığı bedel karşılığında mal veya hizmetleri devretme yükümlülüğüdür (TFRS 15, md. 106).

İşletme, finansal tablolarda müşterilerle yapılan sözleşmelerden doğan hasılatın ve nakit akışlarının niteliğini, tutarını, zamanlamasını ve belirsizliğini finansal tablo kullanıcılarının anlamalarını mümkün kılacak yeterlilikte bilgiyi açıklaması gerekmektedir (TFRS 15, md. 110). Bu kapsamda, sözleşme varlıklarının ve yükümlülüklerinin açılış ve kapanış bakiyeleri, dönem başına sözleşme yükümlülüklerinde raporlanan tutarların dönem içinde hasılat aktarılan kısımlarını açıklamalarda raporlar (TFRS 15; md. 116). Ayrıca sözleşmeden kaynaklanan edim yükümlülükleriyle ilgili bilgileri açıklar (TFRS 15, md. 119). Kolaylaştırıcı uygulamalardan yararlanan işletmeler de söz konusu hususu açıklarlar (TFRS 15, md. 129).

Ürünle ilgili sunulan garantiler, TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar Standardı kapsamında muhasebeleştirilir (TFRS 15, md. 30).

İşletmeler bazı sözleşmelerde ilave mal veya hizmetlerin satışı için müşteriye opsiyon sunabilir. Bu opsiyon, müşteriye sözleşme yapmadan elde edemeyeceği önemli bir hak sağlıyorsa, işletme açısından bir edim

---

yükümlülüğü ortaya çıkar. Söz konusu müşteri opsiyonu elde etmek için işletmeye peşin bir ödeme yapar ve işletme söz konusu opsiyon kullanıldığında veya sona erdiğinde hasılatı finansal tablolara alır (TFRS 15, md. 40).

Müşteriler işletmeye yaptıkları iadesiz ön ödemelerle, işletmeden belirli mal veya hizmetleri satın alma hakkı elde ederler. Bazı durumlarda müşteriler elde ettikleri hakkın tamamını kullanmazlar. Söz konusu durum eksik talep olarak ifade edilir (TFRS 15, md. 45). İşletme bir sözleşmede eksik talep tutarının ortaya çıkmasını bekliyorsa, müşterilerin talep oranına göre bunu tespit ederek hasılat olarak finansal tablolara alır. Sözleşmede eksik talep tutarının ortaya çıkmasını beklemiyorsa, müşterinin bu hakkı kullanma ihtimali azaldığında söz konusu tutarı hasılat olarak finansal tablolara alır (TFRS 15, md. 46).

TFRS 15 Müşteri sözleşmelerinden hasılat standardı uyarınca ödüle dayalı kitle fonlaması örneklerle açıklanmıştır.

Örnek 1: Bisiklet kullanımını güvenli hale getirci ürünler geliştiren bir işletme, ihtiyaç duyduğu fonları elde edebilmek için ödüle dayalı kitle fonlaması kampanyası başlatmıştır. Kampanya kapsamında destekçilere (müşterilere) farklı alternatifler sunulmuştur. Buna göre 50 TL destekte bulunanların adı kampanya sayfasında ilan edilecek ve destekçilere teşekkür belgesi gönderilecektir. 100 TL destekte bulunanlara bisiklet ışıklandırma seti, 200 TL destekte bulunanlara bisiklet kaskı gönderilecektir. Ürünlerin üretimi tamamlanmış olup, müşterilere anında gönderilecektir. İşletme kitle fonlaması platformuna satılan ürünler üzerinden %10 komisyon ödemektedir. Platform komisyon bedelini düştüktan sonra kalan parayı işletmenin hesabına göndermektedir. Ayrıca gönderilen her ürün için 5 TL kargo bedeli ödenmektedir.

Örnek olayda işletme belirli bir fonlama hedefi koymaksızın, ürettiği ürünleri kitle fonlaması platformu üzerinden satışa sunmuştur. İşletmenin ürünleri satış hazır durumda olup, kitle fonlaması platformu tarafından aktarılan bilgilere göre ürünlerin satışını gerçekleştirecek ve bedelini kitle fonlaması platformundan tahsil edecektir. Söz konusu yöntem işletmelerin ürünlerini elektronik ticaret sitesi üzerinden ürünlerine satmasına benzemektedir. Kitle fonlaması sitesini kullanmasının faydası söz konusu platformun ürünle ilgili ayrı bir farkındalık yaratmasıdır.

Buna göre söz konusu örnekte işletmeye teşekkür belgesi için katkı sunulduğunda elde ettiği 50 TL'lik bedeli, ışıklandırma seti sattığında elde ettiği 100 TL'yi, kask satıldığında elde ettiği 200 TL'yi hasılatla yansıtacak, platformun kestiği komisyonu ve ödediği kargo ücretini pazarlama gideri olarak gösterecektir.

Örnek 2: Çocuklar için zeka geliştirici oyuncaklar üreten bir işletme, ödüle dayalı kitle fonlaması kampanyası başlatmıştır. Söz konusu kampanya kapsamında 100 TL katkıda bulunan destekçilere yaratıcı yap-boz seti gönderilecektir. Kampanyanın toplam hedefi 100.000 TL (1.000 adet) olup kampanya süresi 45 gündür. Belirlenen süre içerisinde hedefe ulaşamadığı takdirde toplanan fonlar iade edilecektir. Kampanya boyunca fonlar platformda toplanacak, kampanya hedefe ulaştığında işletmeye aktarılacak, işletme de ürünlerin gönderimini gerçekleştirecektir. İşletme kampanyanın yayınlanması için 5.000 TL ücret ödemiş olup, bunun haricinde ilave bir ödeme yapılmayacaktır.

Örnek olayda öncelikle işletmenin platforma ödediği 5.000 TL, ürettiği malın satışı ile ilgili olduğu için pazarlama giderlerinde muhasebeleştirilecektir. Ardından kampanyanın başarılı olması durumunda toplanan fonlar işletmeye aktarılacak, işletmede ürünlerin teslimatını gerçekleştirerek, elde ettiği tutarı hasılat olarak muhasebeleştirilecektir. Kampanyanın başarısız olması durumunda ise toplanan fonlar işletmeye ulaşmayacak, platform tarafından katkı sağlayanlara iade edilecektir.

Örnek 3: Güneş enerjisi ile çalışan taşınabilir şarj aletleri geliştiren bir işletme, ödüle dayalı kitle fonlaması kampanyası başlatmıştır. Kampanya kapsamında tanesi 100 TL'den 1.000 adet ürün satışa sunulmuştur. Ürünlerin teslimatı 30 Haziran 2023 tarihinde gerçekleştirilecektir. Söz konusu tarihte ürünün perakende satışına da başlanacaktır. Ürünün gelecekteki perakende satış fiyatı henüz belirlenmemiştir. Güncel piyasada işletme aylık %2 bileşik faiz oranı ile ticari kredi kullanabilmektedir. 1 Ocak 2022 tarihinde işletmenin kampanyası hedeflenen fonlama tutarına ulaşmış, toplanan fonlar işletmenin hesabına aktarılmıştır.

Örnek olayda işletme ürünün prototipini geliştirmiş henüz seri üretime geçmemiştir. Toplanan fonlar işletmeye 1 Ocak 2022 tarihinde aktarılmış, ürünlerin teslimatı ise bir buçuk yıl sonra 30 Haziran 2023'de gerçekleşmektedir. Bu durumda işletmenin topladığı fonlar önemli bir finansman unsuru içermektedir. İşletme toplanan fonları

sözleşme yükümlülüğü olarak muhasebeleştirilecek, teslimat gerçekleşinceye kadar finansman gideri kaydedilecektir. Söz konusu hesaplama işletmenin durumunu en iyi yansıtan güncel piyasa faiz oranı üzerinden yapılacaktır. Buna göre finansal raporların 3 aylık dönemler halinde hesaplandığı durumda, raporlama dönemleri sonunda yükümlülüğün tutarı ve dönemsel finansman giderleri aşağıdaki gibi olacaktır.

Tablo 1. Yükümlülük ve Finansman Giderleri

Tarih	Yükümlülük Tutarı	Dönemsel Finansman Gideri
1/1/2022	100.000 TL	-
31/3/2022	106.120,80 TL	6.120,80 TL
30/06/2022	112.616,24 TL	6.495,44 TL
30/09/2022	119.509,25 TL	6.893,01 TL
31/12/2022	126.824,17 TL	7.314,92 TL
31/03/2023	134.586,83 TL	7.762,66 TL
30/06/2023	142.824,62 TL	8.237,79 TL

Buna göre işletme ilk başta tarafına aktarılan 100.000 TL'yi sözleşme yükümlülüğü olarak raporlayacak ve aylık yüzde 2 bileşik faiz ile finansman gideri kaydedecektir. Her raporlama dönemi sonunda ortaya çıkan finansman giderleri eklendiğinde yükümlülük tutarı 30/06/2023 tarihinde ürünler teslim edildiğinde 142.824,62 TL'ye ulaşacaktır. Ürünlerin teslimiyle birlikte söz konusu tutar hasıllata aktarılacaktır. Böylece aylık %2 bileşik faiz sonucunda işletmenin sözleşme yükümlülüğü 142.824,62 TL'ye ulaşacaktır. İşletme bu tarihte yükümlülüğünü yerine getirerek ürünleri teslim ettiğinde söz konusu tutar hasıllata aktarılacaktır. Buna göre işletmenin sözleşmesinin içerdiği önemli finansman bileşeninden doğan finansman giderleri dönemler itibariyle finansman gideri olarak kaydedilmiş, ürünün teslimatı gerçekleştiğinde de ilgili tutar hasıllata aktarılmış olacaktır.

Örnek 4: COVID 19 salgını nedeniyle ekonomik sıkıntılar yaşayan bir futbol kulübü kitle fonlaması kampanyası başlatmıştır. Söz konusu kampanya kapsamında 100 TL katkı sağlayanlara kulüp forması gönderilmektedir. 200 TL katkı sağlayanlara ise kulüp forması ve maçlar seyircili oynanmaya başladığında satışa sunulacak kombine biletler için %5 indirimle satın alma önceliği sunulmaktadır. Kampanya sonucunda 1.000 taraftar yalnızca forma satın almış, 1.000 taraftar hem forma hem de kombine bilet önceliğini satın almıştır. 1 Haziran 2022 tarihi itibariyle kampanya sona ermiş, formalar taraftarlara gönderilmiştir. Kombine bilet opsiyonunun kullanılması için taraftarlara 5 Temmuz 2022 tarihine kadar süre verilmiştir. 30 Haziran 2022 tarihi itibariyle 750 taraftar indirimli kombine bilet hakkını kullanmıştır. Temmuz ayında opsiyonunu kullanan olmamıştır. İşletme 3 aylık dönemlerde finansal raporları hazırlamaktadır.

Buna göre kampanya kapsamında işletme taraftarlarına iki farklı alternatif sunmaktadır. Birinci kampanyada doğrudan bir ürün satışı gerçekleştirmekte, ikinci kampanyada müşterilerin gelecekte kullanabileceği ilave bir hizmet sunmaktadır. Taraftarlara bir sezon boyunca maçları izleme hakkı veren kombine biletler sınırlı sayıda satışa sunulduğu için bu konuda tanınan indirimli satın alma önceliği taraftarlara önemli bir imkan sağlamaktadır. Buna göre satılan formalar hemen teslim edildiği için doğrudan hasıllata alınacak, kombine bilet opsiyonu ise işletme için yükümlülük olarak raporlanacaktır. Opsiyonlar kullanıldığında veya süresi dolduğunda hasıllata alınacaktır.

İşletme birinci kampanya kapsamında 100 TL'den 1.000 adet forma satmış ve 100.000 TL elde etmiştir. İkinci kampanya kapsamında 200 TL'den 1.000 adet forma ve opsiyon satarak 200.000 TL elde etmiştir. İkinci kampanyadan elde edilen tutar hem forma bedeli hem de opsiyonu içerdiğinden ayrıştırılması gerekmektedir. Formanın tek başına satış fiyatı bilindiği, opsiyonun tek başına satış fiyatı bulunmadığı için ikinci kampanyanın 100 TL forma bedeli, 100 TL opsiyon olarak fiyatlandırıldığının kabul edilmesi uygun olacaktır. Opsiyonlar henüz kullanılmadığı için işletme açısından yükümlülük olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. 30 Haziran 2022 itibariyle 750 adet opsiyonun kullanıldığı tespit edildiğinde ilgili döneme ait tutar yükümlülüklerden hasıllata aktarılacaktır.

1.000 adet opsiyonun 750 adedi (%75) kullanıldığı için yükümlülük olarak kaydedilen 100.000 TL'nin 75.000 TL'si hasıllata aktarılacaktır. Kombine bilet satışı normal bir satış işlemi olarak ayrıca muhasebeleştirilecektir.

Verilen örnek olayda 5 Temmuz 2022 itibariyle 250 opsiyon kullanılmamıştır. Bununla birlikte kullanılma süreleri de dolduğu için bunlara ait tutar olan 25.000 TL'nin de hasıllata aktarılması gerekmektedir.

Böylece işletme, bedelini tahsil ettiği ve teslimatını gerçekleştirdiği formalara ait tutarı anında hasıllata almakta, ilave olarak tahsil ettiği kombine bilet satışına ilişkin opsiyon tutarlarını ise ayrı olarak yükümlülüklerde raporlamakta, kullanıldığında veya süresi dolduğunda ise hasıllata aktarmaktadır. Örnekte, opsiyonun satılması ve kullanılması veya süresinin dolması arasında geçen süre bir yıldan kısa olduğu için önemli bir finansman bileşeni olmadığı varsayılmıştır. Önemli bir finansman bileşeni olduğu kabul edilmesi durumunda, yukarıdaki örnekte olduğu üzere opsiyonlar için tahsil edilen tutarlara finansman gideri kaydedilmesi gerekmektedir.

Örnek 5: Bir çevrimiçi oyun platformu kitle fonlaması kampanyası başlatmıştır. Kampanya kapsamında 1.200 TL karşılığında 10.000 adet yıllık üyelik satışa sunulmuştur. 1 Temmuz 2022 tarihi itibariyle kampanya sona ermiş, hedeflenen fonlama tutarına ulaşılmış ve platform %5 komisyonunu kestikten sonra fonlar işletmenin hesabına aktarılmıştır. 1 Ekim 2022 tarihinde platform faaliyete geçmiş ve katkı sağlayanların üyelikleri aktif edilmiştir.

Kampanya kapsamında 1 Temmuz 2022 itibariyle işletmenin kampanyası için 12.000.000 TL toplanmış olacaktır. Toplanan 12.000.000 TL'nin 600.000 TL'si kitle fonlaması platformuna komisyon olarak ödenecektir. Söz konusu komisyon ürün satışı ile ilgili olduğu için pazarlama gideri olarak muhasebeleştirilecektir. Toplanan fonlar, işletmenin gelecekte müşterilerine hizmet sunma yükümlülüğü getirmektedir. Projeye katkı sağlayan müşterilere 1 yıl boyunca platforma erişim hakkı sağlanacaktır. Buna göre söz konusu tutar kısa vadeli bir sözleşme yükümlülüğü olarak muhasebeleştirilecek, müşteri platformdan süre boyunca yararlandıkça hasıllata alınacaktır.

1 Ekim 2022 tarihinde platform faaliyete geçmiş, müşteriler için aktif hale getirilmiştir. İşletme yükümlülüğünü belirli bir süre boyunca müşterilerine platforma erişim hakkı vererek yerine getirmektedir. Buna göre finansal raporların 3 aylık dönemler halinde düzenlendiği varsayımında toplam 12.000.000 TL'lik sözleşme yükümlülüğü, söz konusu dönemlere isabet eden 3.000.000 TL'lik tutarlar halinde 3'er aylık 4 dönem için parçalar halinde hasıllata aktarılacaktır. Böylece toplanan fonlar raporlama dönemleri boyunca, işletme müşterilerine sözleşme gereği ortaya çıkan sözleşme yükümlülüğünü yerine getirdikçe hasıllata aktarılmış olacaktır.

Görüldüğü üzere ödüle dayalı kitle fonlamasında işletme bir mal veya hizmet satışı gerçekleştirmektedir. Bazı durumlarda ürünün satışı hemen gerçekleştirilmekte, bazı durumlarda ise teslimat gelecekte yapılmaktadır. Bazılarında teslimat belirli bir anda gerçekleşmekte, bazılarında ise zamana yayılı olarak gerçekleşmektedir. Ürünün bedelinin tahsili ile teslimatı arasında önemli bir süre farkı olması durumunda ise ortaya çıkan yükümlülük için finansman gideri raporlanmaktadır. Her durumda ürünle ilgili bedel peşin olarak tahsil edilmektedir. Ürünün teslimi hemen yapıldığında doğrudan hasıllat olarak kayda alınmaktadır. Teslimatın gelecekte gerçekleşeceği durumda sözleşme yükümlülüğü raporlanmaktadır. Yükümlülük zamana yayılı olarak gerçekleştiğinde dönemsel olarak hasıllata aktarılmaktadır. Yükümlülük finansman bileşeni içerdiğinde yine finansman gideri dönemsel olarak yansıtılmaktadır. Müşteriye ilave bir mal veya hizmet içeren opsiyon satıldığında ise opsiyon kullanılabileceği veya süresi dolana kadar yükümlülüklerde raporlanmakta, kullanıldığında veya süresi dolduğunda ise hasıllata alınmaktadır.

4. SONUÇ

2008 küresel finans krizi finansal sistemin aracısızlaşma sürecinde önemli bir milat olarak kabul edilmektedir. Indiegogo, Kickstarter, Gofundme gibi kitle fonlaması platformlarının ve ilk kripto varlık Bitcoin'in söz konusu dönemde ortaya çıkışı bu görüşe önemli bir kanıt olarak gösterilebilmektedir. Söz konusu kitle fonlaması platformları, işletmelerin ihtiyaç duydukları fonlara geleneksel finans kurumlarının aracılığı olmaksızın ulaşmalarını sağlamaktadır. Devrimsel bir yenilik olan Bitcoin ise blokzincir sistemi üzerinde kullanıcılara aracısız değer transferi imkânı sağlamaktadır. Aracısız finansal piyasa sayesinde hem fon talep edenler hem de fon arz edenler aracılık maliyetlerine katlanmamakta, çevrimiçi ortamda daha az yasal düzenlemeye maruz kalarak doğrudan bir araya gelmektedir. Bu şekilde fon talep edenler daha düşük maliyetle daha hızlı şekilde ihtiyaç

duydukları fonlara erişmekte, fon arz edenler ise kabul ettikleri risk seviyesine uygun şekilde daha yüksek getiri elde etmektedir.

Finansal piyasanın aracısızlaştırılmasında kitle fonlaması ve kripto varlıklarla finansman iki önemli model olarak öne çıkmaktadır. Kitle fonlamasında, fon talep edenler çevrimiçi kitle fonlaması platformları vasıtasıyla finansman ihtiyaçlarını ilan etmekte ve çok sayıda fonlayıcıdan bu ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Söz konusu platformlardan başışa dayalı, ödüle dayalı, borca dayalı ve paya dayalı olmak üzere dört farklı şekilde finansman sağlanmaktadır. Bazı ülkelerde yöntemlerin her biri için ayrı özel yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte bazılarında mevcut yasal düzenlemeler kitle fonlaması yöntemlerine uyarlanmaktadır. Örneğin Türkiye’de 2021 yılında yayınlanan Kitle Fonlaması Tebliği ile borca ve paya dayalı kitle fonlaması ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Başışa ve ödüle dayalı kitle fonlaması yöntemleri için ayrı bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Başışa dayalı kitle fonlamasında, fonlayıcılar herhangi bir karşılık beklemeksizin fon talep edenleri finanse etmektedir. Bu yöntemde fon sağlayıcılar başışçı olarak adlandırılmakta, fon talep edenler genellikle ticari bir amaç taşımamaktadır. Ödüle dayalı kitle fonlamasında genellikle üretime hazır hale gelmiş veya üretilmiş bir ürünün satışı gerçekleştirilmektedir. Fon sağlayıcılar sağladıkları fonlara karşılık işletmenin geliştirmiş olduğu mal veya hizmete sahip olmaktadır. Ödüle ve başışa dayalı kitle fonlaması yöntemlerinde fon sağlayıcılar finansal getiri elde etmemektedir. Bu nedenle söz konusu iki yöntem yatırım amaçlı olmayan kitle fonlaması olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu çalışmada ödüle dayalı kitle fonlaması modeli bir finansman yöntemi olmasına karşılık özünde bir mal veya hizmet satışına esas olduğundan fon talep eden işletme ile fon sağlayıcı arasında kurulan ilişki, satıcı-müşteri kapsamında ele alınmıştır. Buna göre bu çalışmada verilen örnekler UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı kapsamında değerlendirilmiştir. Örnekler üzerinde ödüle dayalı kitle fonlaması modeli kapsamında işletmelere sağlanan bedelin hasılatla ne zaman aktarılacağı, mal veya hizmet tesliminin belirli bir anda yapılması, önemli bir finansman bileşenini içermesi, müşteriye ilave bir opsiyon sunulması, sözleşmeden kaynaklanan edim yükümlülüğünün zamana yayılı şekilde gerçekleştirilmesi durumlarına göre UFRS 15 kapsamında incelenmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Yazar Katkısı: Turgay Yavuzarslan (%100),

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: The author received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Ethical Approval: This article does not contain any studies with human participants or animals performed by the authors.

Author Contributions: Turgay Yavuzarslan (100%)

KAYNAKÇA

- Beaulieu, T., Sarker, S., ve Sarker, S. (2015). A conceptual framework for understanding crowdfunding, *Communications Of The Association For Information Systems*, 37(1), 1-31. doi: 10.17705/1CAIS.03701
- Belleflamme, P., Omrani, N., ve Peitz, M. (2015). The economics of crowdfunding platforms, *Information Economics And Policy*, 33, 11-28. doi: 10.1016/j.infoecopol.2015.08.003
- Block, J. H., Groh, A., Hornuf, L., Vanacker, T., ve Vismara, S. (2021). The entrepreneurial finance markets of the future: a comparison of crowdfunding and initial coin offerings, *Small Business Economics*, 57(2), 865-882. doi:10.1007/s11187-020-00330-2
- Cumming, D., Meoli, M., ve Vismara, S. (2019). Investors’ choices between cash and voting rights: evidence from dual-class equity crowdfunding. *Research Policy*, 48(8), 1-19. doi: 10.1016/j.respol.2019.01.014

-
- European Commission (2018). Inception impact assessment. legislative proposal for an eu framework on crowd and peer to peer finance, Erişim Adresi: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/1166-Legislative-proposal-for-an-EU-framework-on-crowd-and-peer-to-peer-finance>
- Ernst & Young (2019). Global fintech adoption index 2019, Erişim Adresi: https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index
- Financial Conduct Authority (2018). Loan-based ('peer-to-peer') and investmentbased crowdfunding platforms: feedback on our post-implementation review and proposed changes to the regulatory framework, Erişim Adresi: <https://www.fca.org.uk/publication/consultation/cp18-20.pdf>
- Financial Stability Board (2017). Financial stability implications from fintech. supervisory and regulatory issues that merit authorities attention. Erişim Adresi: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf>
- Financial Stability Institute (2020). Policy responses to fintech: a cross-country overview. FSI Insights on Policy Implementation No 23.
- Gerber, E. M., ve Hui, J. (2013). Crowdfunding: motivations and deterrents for participation. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 20(6), 1-32. doi: 10.1145/2530540
- Havrylchuk, O. (2018). Regulatory framework for the loan-based crowdfunding platforms. OECD Economic Department Working Papers No. 1543. doi:10.4324/9781003220220
- Langley, P., Lewis, S., McFarlane, C., Painter, J., ve Vradis, A. (2020). Crowdfunding cities: social entrepreneurship, speculation and solidarity in berlin. *Geoforum*, 115, 11-20.
- Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: an exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 1-16.
- Özerhan, Y., ve Sultanoğlu, B. (2021). TFRS 15 müşteri sözleşmelerinden hasılat standardı kapsamında asıl-vekil ilişkisinin değerlendirilmesi, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 21(63), 19-38.
- TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat.
- Vismara, S. (2019). Sustainability İn Equity Crowdfunding, *Technological Forecasting and Social Change*, 141, 98-106. doi: 10.1016/j.techfore.2018.07.014
- Vulkan, N., Astebro, T., ve Sierra, M. F. (2016). Equity crowdfunding: a new phenomena, *Journal of Business Venturing Insights*, 5, 37-49. doi: 10.1016/j.jbvi.2016.02.001

SUMMARY

Introduction

The rapid changes in information and communication technologies in recent years have significantly affected people's daily lives, consumption and savings preferences, and the working models of businesses in different sectors. Firstly, with the widespread use of the internet and then mobile devices, and the development of revolutionary technologies in the field of data storage and data recording, there have been changes in the preferences for performing transactions and the possibilities of accessing data. These technological developments affect the way traditional financial institutions operate in the financial market, as they affect all sectors, and create alternative competitors. This situation initiates an inevitable transformation process for financial markets with the impact of existing and new participants. At some points, this transformation enables transactions without the need for traditional financial institutions and creates an intermediary-free financial market model. At this point, crowdfunding methods stand out as an important alternative to traditional fundraising methods. In this study, crowdfunding methods, which are divided into two groups as investment-oriented and non-investment-oriented according to the expectations of the investor, are briefly explained. Then, the reward-based crowdfunding method, in which fund providers do not have investment purposes, is evaluated in terms of International Accounting Standards on examples. Since the entities that raise funds in this method have established a customer-entity relationship with the fund providers, the related assessments are made within the scope of TFRS 15 Revenue from Contracts with Customers.

Background

In reward-based crowdfunding transactions, the accounting transactions that need to be made in the process from the provision of funds to the venture until the venture succeeds and offers the goods or services to its customers/fund providers are discussed. At the same time, the possibility that the venture may not be able to provide the good or service is also evaluated. The process in question is discussed in terms of both the accounting transactions of the venture and the accounting transactions that need to be done in case the funder is an enterprise.

Although the model in question is a financing method, it essentially refers to the sale of a good or service. However, the process carries some uncertainties. Here, there is no uncertainty about the collection of the sales price of the product in question, the collection is realized at the beginning of the process and the financing of the enterprise is provided in the reward-based crowdfunding model. Uncertainty arises in relation to the sale of the good or service to be developed by the venture.

In reward-based crowdfunding, a seller-customer relationship is established between the funder and the funder. Therefore, this relationship is taken into account in the evaluation of the accounting transactions of the entity requesting funds. The funds collected by those who provide financing for the initiative are considered as sales income-revenue. In international accounting standards, revenue recognition is regulated by IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. In Turkish Accounting Standards, TFRS 15 with the same name is used.

Purpose

The aim of the study is to explain the accounting transactions that fund raising organizations should make in the reward-based crowdfunding method within the scope of International Accounting Standards.

Method

Qualitative research method was used in the study.

Conclusions

The 2008 global financial crisis is considered an important milestone in the disintermediation process of the financial system. The emergence of crowdfunding platforms such as Indiegogo, Kickstarter, Gofundme and the first crypto asset Bitcoin during this period can be cited as important evidence for this view. These crowdfunding platforms enable businesses to access the funds they need without the intermediation of traditional financial

institutions. Bitcoin, a revolutionary innovation, allows users to transfer value without intermediaries on the blockchain system. Thanks to the intermediary-free financial market, both fund demanders and fund providers do not incur intermediation costs and come together directly in an online environment with fewer legal regulations. In this way, those who demand funds can access the funds they need faster at lower costs, while those who supply funds earn higher returns in line with the level of risk they accept.

Crowdfunding and financing with crypto-assets stand out as two important models in the disintermediation of the financial market. In crowdfunding, fund demanders announce their financing needs through online crowdfunding platforms and meet these needs from a large number of funders. These platforms provide funding in four different ways: donation-based, reward-based, debt-based and equity-based. While some countries have specific legal regulations for each of these methods, in others, existing legal regulations are adapted to crowdfunding methods. For example, in Turkey, the Crowdfunding Communiqué published in 2021 introduced legal regulations on debt-based and equity-based crowdfunding. There is no separate legal regulation for donation-based and reward-based crowdfunding methods. In donation-based crowdfunding, funders finance those who request funds without expecting any return. In this method, funders are referred to as donors and those requesting funds generally do not have a commercial purpose. In reward-based crowdfunding, a product that is ready for production or has already been produced is usually sold. Funders receive the goods or services developed by the business in return for the funds they provide. In reward-based and donation-based crowdfunding methods, funders do not receive financial returns. Therefore, these two methods are classified as non-investment crowdfunding.

In this study, although the reward-based crowdfunding model is a financing method, since it is essentially based on the sale of a good or service, the relationship established between the funder and the funder is considered within the scope of seller-customer. Accordingly, the examples given in this study are evaluated within the scope of IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. Within the scope of the reward-based crowdfunding model on the examples, when the consideration provided to the entities within the scope of the reward-based crowdfunding model will be transferred to revenue is analyzed within the scope of IFRS 15 according to the conditions that the delivery of goods or services is made at a certain time, includes a significant financing component, an additional option is offered to the customer, and the performance obligation arising from the contract is realized over time.

Yurtdışı Ortaklığı Olan İşletmelerde Konsolidasyon ve Örnek Uygulama*

Umut KOTURMAN¹

Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ²

Özet

Günümüz küreselleşmiş iş dünyasında şirketler, yurtdışı pazarlarda da yer alarak uluslararası ortaklıklar kurmaktadır. Bu ortaklıklar sayesinde şirketler uluslararası faaliyetlerini arttırmaktadır. Uluslararası ortaklıklar, bir işletmenin kendi sınırları dışında faaliyet gösterdiği ve farklı hukuki yapıya sahip firmaları bir arada bulundurduğu bir finansal yapıya sahiptirler. Ana ortaklığın, kendi ülke sınırları dışında faaliyet gösteren şirket ya da şirketler ile ortaklık kurmaları durumunda, bu şirketlerin finansal tablolarının, ana ortaklığın finansal tablolarının altında birleştirilmeleri gerekir. Bu çalışmada; grup şirketlerin yurt dışında faaliyet gösteren bir işletmeyi bünyesine katması süreci, bu süreç içerisinde oluşturulması gereken mali tablolar ve grup şirketlerin oluşturma zorunluluğu olan konsolidasyon süreci ele alınmaktadır. Süreç içerisinde bünyesine katma yöntemi; uluslararası standartlar (TFRS 3, TFRS 10, TFRS 11, TFRS 12, TMS 21), KGK ve SPK gibi kurumların da açıklamaları çerçevesinde açıklanmıştır. Konuya ilişkin hazırlanmış enerji şirketine ait senaryo çerçevesinde konsolide finansal tablo süreci açıklanmış ve konsolide finansal tablolar hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konsolidasyon, Finansal Tablolar, Konsolidasyon İlkeleri, Grup Şirketler, Uluslararası Standartlar

Consolidation Practice Principles and Example Practice in Businesses With Foreign Partnerships

Abstract

In today's globalized business world, companies are establishing international partnerships and engaging in foreign markets to expand their international operations. These partnerships involve a financial structure where a business operates beyond its borders and brings together companies with different legal structures. When the parent company establishes partnerships with companies operating outside its national borders, the financial statements of these companies need to be consolidated under the parent company's financial statements. This study focuses on the process of incorporating a business operating internationally into a group of companies, the financial statements that need to be prepared during this process, and the mandatory consolidation process for group companies. Throughout the process of incorporation, the consolidation method is explained within the framework of international standards (IFRS 3, IFRS 10, IFRS 11, IFRS 12, and IAS 21), as well as the explanations of institutions such as the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POA) and the Capital Markets Board (CBM). The consolidated financial statement process is explained within the framework of the scenario of the an energy company prepared on the subject and consolidated financial statements are prepared.

Keywords: Consolidation, Financial Statements, Consolidation Principles, Group Companies, International Standarts

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Submitted: 11.01.2024 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.01.2024

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Seda YAVUZASLAN SÖYLEMEZ danışmanlığında Umut KOTURMAN tarafından hazırlanan "Yurtdışı Ortaklığı Olan İşletmelerde Konsolidasyon Uygulama İlkeleri ve Örnek Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

¹ Sorumlu Yazar, SMMM, Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, umutkoturman@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-3406-6668>

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, sedaaslan@comu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-8392-3737>

Atf (Citation): Koturman, U. ve Yavuzaslan Söylemez, S. (2024). Yurtdışı ortaklığı olan işletmelerde konsolidasyon ve örnek uygulama. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 65-86.

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşen iş dünyasında, şirketler, uluslararası pazarlarda rekabet edebilmek ve büyüme stratejilerini gerçekleştirebilmek amacıyla birçok anlaşma yaparak topluluklar oluşturmakta, ortaklıklar kurmaktadır. Bu ortaklıklar, şirketlerin genişlemelerini, pazarlarını çeşitlendirmelerini ve uluslararası düzeyde etkinliklerinin artmasını ya da faaliyet göstermelerini sağlamaktadır. Uluslararası ortaklıklar, bir işletmenin kendi sınırları dışında faaliyet gösterdiği ve farklı hukuki yapıya sahip firmaları içerebilecek karmaşık bir yapı oluşturabilir. Bu yapıyı barındıran grup şirketler farklı finansal tablolardan tek bir ana ortaklık konsolide finansal tablo hazırlamakta ve ilgili kullanıcılara sunmaktadır (Temiz, Güleç ve Öztürk, 2019: 225-226).

Finansal tablolar işletme yöneticileri, yatırım ortaklıkları, finans kuruluşları, devlet kurumları gibi birçok aktör tarafından bilgi talepleri amacıyla kullanılmakta ve şirket faaliyetlerine ait sonuçları göstermektedir. Ortaklık içeren durumlarda; ana ortak, kontrol gücü doğrultusunda bağlı ortaklığı ya da iştiraki ile birleştirilmiş tek bir tablo oluşturmak adına bu konuda oluşturulmuş Uluslararası Raporlama Standartları kapsamında raporlar oluşturmalıdır.

Uluslararası ortaklıkların finansal bilgilerinin ana şirketin finansal tablolarıyla konsolide edilmesi sürecinde, bazı özel zorluklar ve ilkelere uygunluk gereklilikleri ortaya çıkar. Bu noktada, "konsolidasyon" ortaya çıkmaktadır. Konsolidasyon, bir şirketin mali durumunu, performansını ve nakit akışlarını doğru bir şekilde yansıtmak için oldukça önemli bir süreçtir. Konsolidasyon, bir şirketin kendi finansal tablolarını, yurtdışı ortaklıklarının finansal bilgileriyle birleştirilmesidir (Kaya, 2003: 12).

Konsolide edilmiş finansal tablolar; ana ortak ile bağlı ortaklığın ya da kontrol gücü ana ortakta olan iştiraklerin varlık ve yükümlülüklerini tek bir çatı altında göstererek, finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını yatırımcılara, kredi kuruluşlarına ve diğer tüm aktörlere bilgi vermeyi sağlamaktadır (Sağlam, 1998: 180; Aslan, 2014: 77).

Finansal tabloların konsolidasyonu, ana ortaklık ve sahip olduğu bağlı ortaklıkların, finansal durumu ve finansal performansı ile ilgili yatırımcılara, kredi kuruluşlarına ve ortaklarına kapsamlı ve güvenilir bilgi vermeyi hedeflemektedir

Konsolidasyonun ardındaki ana motivasyon, esas olarak pazar gücünün artırılması, verimliliğin iyileştirilmesi ve bazı kurumların konsolidasyon yoluyla devletin mali güvenlik ağına erişerek elde edilen güçle hissedar değerini en üst düzeye çıkarmaktır. Konsolidasyonun amacı, artan pazar gücünün veya artan verimliliğin doğrudan etkilerini, dolaylı etkilerini, sistemik sonuçlarını ve diğer finansal hizmet sağlayıcıları için bütünüyle grubun finansal durumundaki değişimleri, faaliyetlerinin sonuçlarını birleşme ve satın alma durumlarında ortaya çıkarmaktır (Berger, Demsetz ve Strahan 1999: 144-151).

Çalışmada konsolidasyonun temel kavramlarına odaklanılmış, uluslararası finansal raporlama standartları çerçevesinde, grup şirketleri için oldukça önemli olan yurt dışı ortaklığın konsolidasyon süreçleri özetlenerek ana ortaklık ile yabancı ortaklığın finansal tablolarının konsolidasyon süreci geliştirilen senaryo çerçevesinde örnek uygulama olarak sunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Akman (2009) çalışmasında, Ocak 2005 tarihinden itibaren Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki şirketlerin konsolide mali tablolarını Uluslararası Mali Raporlama Standartlarını (IFRS) kullanarak hazırlamaları gerekliliğini ortaya koymuş; bu benimseme ile muhasebedeki gelişmeleri temsil etmiştir.

Berger, Demsetz ve Strahan (1999) yılındaki çalışmalarında, finansal hizmetler sektöründeki konsolidasyonun nedenlerini, sonuçlarını ve gelecekteki etkilerini küreselleşen pazarlar üzerinden değerlendirmiştir.

Arsoy (2016) çalışmasında, ana ortaklığın bağlı ortaklık üzerindeki kontrol gücünün derecesinin belirlenmesi konusundaki detayları açıklanmış, TFRS 10 ve TFRS 3 standartlarına atıf yaparak şerefiyenin ve kontrol gücü olmayan payların ölçümü konusunda bilgiler vermiştir.

Akgül (2005) çalışmasında birbirine paralel olan TFRS ve UFRS maddelerini temel alarak maddelerin daha açıklayıcı olmasına kaynak olmuştur. Bu içeriklerdeki bilgiler Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun resmi yayınları dikkate alınarak açıklamalarda bulunulmuştur.

Milojević, Vukoje ve Mihajlovic (2013) çalışmalarında, UFRS 3 (İşletme Birleşmeleri) ile uyumlu hale getirilen İşletme Birleşmelerini tanımlanmış ve satın alma sürecinin yürütülmesine ilişkin temel gereklilikleri analiz etmiştir. Ayrıca ilk konsolidasyon ve konsolidasyonun sona ermesine ilişkin örneklere yer vermiştir. Satın alma yönteminin, ana şirketin fiili kontrolü ele geçirdiği gün olan konsolidasyonunu açıklamıştır. Bağlı şirketin net varlıklarının gerçeğe uygun değeri daha sonra ana şirketin şerefiye veya pazarlıktan kâr elde edip etmediğini belirlemek için karşılaştırılmıştır.

Deams (1977) çalışmasında, konsolidasyon kavramının ana maddelerinden olan holding kavramını detaylıca irdelemiş, büyük şirketlerin birleşmesindeki ekonomik gerekçeleri kurumsal zenginlik ve kontrol gücü stratejileriyle değerlendirmiştir. Akgün (2009) Türkiye Finansal Raporlama Standartları açısından varlık değer düşüklüğü ve şerefiye konularını inceleyerek, muhasebe uygulamalarında meydana gelen değişiklikleri değerlendirmiştir. Haftacı ve Kılınç (2013) çalışmasında, konsolidasyon yöntemlerini ve bu yöntemlere ait unsurları tablolar eşliğinde detaylandırmıştır.

Şeker (2020) çalışmasında konsolidasyon kavramını detaylandırmış, konsolidasyon yapılması gerekliliği oluşan noktalarda farklılaşan yöntemleri çeşitli örneklerle açıklayarak yöntemlere ilişkin önemli bir literatür oluşturmuştur.

Erdem ve Gürbüz (2020), TFRS 10 Standardına uygun olarak konsolide edilmiş şirketlerdeki kontrol gücü değişimini ampirik analiz uygulamasıyla açıklamıştır. Yalçın (2020), TFRS 10 Standardı'nın gerekliliklerini araştırmış, kavramları ortaya koyarken bir uygulama ile mali tablolardaki düzeltmelerin detaylarını belirtmiştir. Üçoğlu ve Fırat (2018) TFRS 10 Standardı kapsamında yapılan grup içi eliminasyon işlemleri ve TMS 12'de yer alan geçici farkların ertelenmiş vergide yarattığı etkileri incelemiştir.

Cobb (1942) çalışmasında, 20. yüzyılda küreselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte ABD'deki şirketlerin yapmış olduğu yurtdışı yatırımlar sonucunda şirketlere ait beyannamelerin nasıl hazırlanacağı, gerçek varlık ve yükümlülüklerin nasıl belirleneceği gibi sorular eşliğinde konsolidasyon kavramına ilişkin gereklilikleri ortaya koymuştur.

Claret ve Cantoria (2011) çalışmalarında, yabancı ülkelerde ortaklıkları bulunan çok uluslu firmaların ABD muhasebe standartları olan GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) uyarınca nasıl konsolide tablolar oluşturulması gerektiğini açıklamıştır. Tabloların geçerli para birimi olan ABD Doları ile konsolide edilmesi sürecinde fonksiyonel para birimi kavramını ortaya koyarak kur çevrim farkını detaylandırmıştır.

3. FİNANSAL TABLOLARIN KONSOLİDASYONU

Finansal tabloların ortak ilkeler bütünü ve aynı kriterler dahilinde hazırlanması gerekliliği, küreselleşen ülke ekonomileri ve diğer ekonomik güçlerin birbirine bağlı ve bağımlı hale gelmesi sebebiyledir (Erol ve Aslan, 2017: 73). Ulusal ya da yabancı farklı şirketler ile yapılan ortaklıklar, şirketlerin faaliyet sonuçlarının ortak ilkeler ve kriterler çerçevesinde düzenlenmesi gerekliliği sonucunda konsolidasyon kavramının şekillenmesine kaynak olmuştur.

Konsolidasyon, bir holding veya grup şirketi içindeki çeşitli işletmelerin mali performansını birleştiren, mali yönetim için çok önemli bir süreçtir. Bu süreç, her bağlı ortaklığın kendi mali tablolarını oluşturduğu ve ana şirketin mali verileriyle birleştirildiği dönem sonu mali tablolarının düzenli olarak hazırlanmasını içerir. Konsolide mali tablolar şirketin tüm varlıklarını, yükümlülüklerini, gelir ve giderlerini içerir (Newby, 2006: 33-34).

Konsolidasyon, grup içindeki şirketlerin finansal verilerini birleştirerek yöneticilere ve dış paydaşlara geniş bir bakış açısı sağlar. Finansal raporlama standartları, işletmelerin finansal verilerini karşılaştırılabilir ve şeffaf bir şekilde sunmalarına ve konsolidasyon sağlamalarına yardımcı olur. Ana şirket ile bağlı ortaklıkları arasındaki ilişkiler, holdingin kontrol ve sahiplik oranlarına göre şekillenmektedir (Akman, 2009: 3-19).

Konsolide mali tablolarda sıklıkla yer alan ana mali tablo kalemleri gelir tablosu, bilanço, nakit akış tablosu ve özsermaye değişim tablosudur. Bu tablolar, iç ve dış paydaşların holdingin genel mali performansını anlaması, riskleri değerlendirmesi ve kararlarını desteklemesi açısından önemlidir.

Şirketler büyüyüp küreselleştikçe, büyüme odaklı şirketler koordinasyon ve maliyet konusunda daha verimli olabilmek için yan kuruluşlara yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bu durum, hukuken bağımsız ancak mali açıdan faaliyetler yoluyla birbirine bağlı bir zincirin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Konsolide mali tablolar, farklı bölge ve ülkelerdeki bağlı ortaklıkların mali verilerini tek çatı altında toplamak, mali okuryazar kişilerin değerlendirme süreçlerini kolaylaştırmak ve mali verilerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda ilk çalışmalar Amerika'da başlayıp Avrupa ülkelerine doğru ilerlemiştir (Temiz ve diğerleri 2019: 225-226).

Finansal raporlamanın önemli bir unsuru olan konsolide mali tablolar zaman içinde gelişmiştir. Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC), 2005 yılında halka açık şirketlerin bu mali tabloları hazırlamasını zorunlu hale getirerek halkın bu mali tablolara erişmesine ve buna göre yatırım yapmasına olanak tanımıştır. Bu değişiklik, farklı grupların birleşmesi ve yeni holdinglerin oluşmasına tepki olarak yapılmıştır. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) gibi diğer kuruluşlar da bu mali tabloların ortak bir çerçevede oluşturulmasında ve dünya çapındaki finans okuryazarlarının erişimine sunulmasında rol oynamıştır. Konsolide mali tabloların geliştirilmesinden ve uygulanmasından Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) sorumludur.

Mali tablolar, bir ana şirketin bağlı ortaklıklarını ve bağlı şirketlerini belirlemek için çok önemlidir; bunlar daha sonra grup şirketin mali durumuna ilişkin kapsamlı bir görünüm sağlamak üzere konsolide edilir. Bu süreç, grup içi işlemlerin düzenlenmesini, varlık ve yükümlülüklerin değerlemesini ve konsolide mali tabloların hazırlanmasını içerir. Ana şirket, kontrol ettiği şirketin yatırımını gerçeğe uygun değere göre değerlendirmeli ve gerçek ekonomik değerini doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlamalıdır. Bağlı ortaklıkların muhasebe politikaları, konsolide mali tabloların düzenli ve doğru hazırlanmasını sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. İşten çıkarmalar veya varlık satışları gibi konsolide olmayan veya sonlandırılan işlemler de dikkate alınmalıdır. Konsolidasyon uygulama esaslarının doğruluğu ve şeffaflığının sağlanması açısından grup şirketlerinin mali durumlarının düzenli olarak değerlendirilmesi ve raporlanması esastır.

3.1. Konsolidasyonla İlgili Temel Kavramlar

Konsolidasyon on temel kavram altında incelenir. Bu temel kavramlar, ana ortaklık, bağlı ortaklık, iştirak, iş ortaklıkları, kontrol gücü, azınlık payı, iktisap, şerefiye, eliminasyon ve holding olarak belirtilmektedir (Mert, 2018: 13).

3.1.1. Ana Ortaklık

Ana ortaklık, bir veya birden fazla bağlı ortaklığı veya ortaklıkları doğrudan ya da dolaylı olarak denetleyen ve üzerlerinde kontrol gücü barındıran kuruluştur. Ana ortaklığa veya şirkete bağlı diğer şirketlerin kendi tüzel kişilikleri olsa da ana şirket, denetimini bu şirketlerin hisselerine sahip olarak gerçekleştirir.

Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 27'ye göre, sermaye ve yönetim ilişkileri içinde; bağlı ortaklıkları, iştirakleri ve diğer ortaklıkları bulunan şirketler Ana Şirket'tir. Bu şirketlerin iştirakler üzerinde doğrudan ya da dolaylı kontrolü vardır (Mert, 2018: 13).

3.1.2. Bağlı Ortaklık

Bağlı ortaklık, ana şirket tarafından kontrol edilen, hisselerinin ve oy haklarının %50'sinden fazlasına sahip olunan ve yönetimin çoğunluğu elinde bulundurulmuş bir şirkettir. İki türü vardır: sözleşmeye dayalı ve fiili. Sözleşmeye dayalı bağlı ortaklıklar, oy veya yönetim kurulu yetkisi olmaksızın kontrolü verirken, fiili bağlı ortaklıklar, bir sözleşme olmaksızın da doğal haklara sahip olurlar (Mert, 2018: 13).

3.1.3. İştirak

Ana işletmenin, şirketin yönetim ve işletme politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olduğu, sermayesinin en az %15'ini, en fazla %50'den azını oluşturan ve sermayesi oranında yönetime etki etme hakkı bulunan işletmelerdir (233 sayılı KHK: 296 md.2/f.6). Eğer ana şirket belirtilen aralıktaki kontrol gücüne sahipse, özkaynak yöntemi ile iş ortaklıkları finansal tablolara aktarılmaktadır. Bu yöntemde yatırımın kar ya da zarar etmesi durumunda yatırımın değeri artabilir ya da azalabilir. Eğer karın iştirakler üzerinde dağıtım söz konusuysa da yine değerinde düşüş ya da artış planlanmaktadır.

3.1.4. Şerefiye

Belli bir bedel ödenmesi sonucu elde edilen işletmenin, gerçeğe uygun değerinin belirlenmesi sonucunda varlıkları ve borçlarındaki net tutarın ödenen bedeli aşan kısmına şerefiye denir. Konsolidasyon şerefiyesi, ana işletmenin bağlı işletmeyi çeşitli nedenler sonucu gerçek değerinin üzerinde bir fiyata satın alması, bağlı şirketin karlılığının ya da karlılık beklentisinin yüksek olması gibi sebeplerle oluşmaktadır (Mert, 2018: 51-56).

3.1.5. İş Ortaklıkları

İki veya daha fazla tarafın kar ortaklığı amacıyla belli şartlar ve taahhütler çerçevesinde bir araya gelmesine iş ortaklığı denmektedir. İş ortaklıkları sırasında TFRS 11 Müşterek Anlaşmalar standardı dikkate alınmaktadır (Mert, 2018: 14).

3.1.6. Kontrol Gücü

Kontrol gücü, özellikle TMS ve IFRS bağlamında finansal raporlama standartlarının önemli bir unsurudur. Ana şirketin çoğunluk yönetim yetkisini ve bağlı ortaklıklarının yararına etkili karar almayı ifade eder. UFRS'de, bağlı ortaklık mali tablolarının ana şirket mali tablolarıyla birleştirilmesi gibi konsolidasyon ve raporlama gerekliliklerinde kontrol gücü açıkça görülmektedir. Ana şirket, yatırımları defter değeri üzerinden değerlendirmeli ve muhasebe politikalarını buna göre ayarlamalıdır. Kontrol gücü, finansal raporlama prosedürlerini standartlaştırarak ve finansal bilgi kullanıcılarına tutarlı ve doğru bilgi sağlayarak şirketler arasındaki karşılaştırılabilirliği artırır. Kontrol, tipik olarak %50'nin üzerinde oy hakkına sahip olmak anlamına gelir. Kontrolü elinde tutan şirket, şirket için önemli kararları etkileme yeteneğine sahiptir (Newby, 2006: 40).

3.1.7. Azınlık Payı

Ana şirketin dışında kalan, üçüncü taraf paydaşların payına Azınlık Payı denilmektedir. Bu paydaşlar, ana işletmeye ait değildir ve konsolide bilanço içerisinde pasiflerde gösterilmektedirler. Azınlık Payı ana işletme dışında kalan şirketlerin haklarını belirtmektedir (Mert, 2018: 16).

3.1.8. İktisap

Edinme anlamı taşıyan iktisap işletmeler açısından değerlendirildiğinde, yönetimin yatırımcı şirket tarafından ele alınmasıyla başlamaktadır. İktisap sürecinde edinilen varlıkların muhasebeleştirilmesine dikkat edilmelidir. Çünkü muhasebeleştirme sırasında kullanılan yöntem edinim sonrasındaki süreci etkilemektedir (Mert, 2018: 16).

3.1.9. Eliminasyon

Konsolide Finansal Tablo düzenlenirken en çok dikkat edilmesi gereken durumlardan biri eliminasyon konusudur. Finansal tablolarda karışıklık yaşanmaması için şirketlerin birbirleriyle olan ticari faaliyetleri karşılıklı olarak elimine edilmektedir (Mert, 2018: 17).

Birbirleri ile ticari ilişkileri olan iki grup şirketin, birbirleri üzerindeki kontrol gücü şekline göre farklılaşacak şekilde eliminasyon yöntemleri uygulanmaktadır. Bağlı ortaklıklar için tam konsolidasyon yöntemi tercih edilirken, iştirakler için özkaynaklar yöntemi tercih edilebilmektedir. Bu noktada ana husus, yöntem farklılaşsa dahi eliminasyonun her koşulda Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'ndaki (TFRS 3, TFRS 10 gibi) ilgili maddeler uyarınca belirlenen koşullarda gerçekleşmesi gerekliliğidir. Eliminasyonun yapılmadığı ya da yanlış yapıldığı şirket birleşmelerinde hatalı konsolide raporlar ortaya çıkacağından; bu tablolara erişmek isteyen tüm finansal kullanıcıları negatif etkileyecektir.

3.1.10. Holding

İletişimin artması şirketler arasındaki rekabeti artırmış, yatırımların artmasına ve küreselleşmeye yol açmıştır. Ticari anlaşmalar yaygınlaşarak şirketlerin diğer şirketlerle veya yatırımcılarla tek çatı altında toplanmasına olanak sağlanmış, holdingler aracılığıyla daha güvenilir bir pazar ortamı yaratılmıştır (Deams, 1977: 2-4).

Holding içerisinde bulunan şirketlerin mali tabloları hazırlanır daha sonrasında holding bünyesinde birleştirilerek konsolide finansal tablolar oluşturulur ve sunulur.

Holdingler bünyesinde olan şirketlerin faaliyet alanlarına ve bu şirketlerin birleşme yapılarına göre üç ana grupta incelenmektedir. Bunlar saf/karma holding, yatay/dikey holding ve ana/ara holding olarak belirtilmektedir (Mert, 2018: 17-19).

Saf holdingler, ana şirketin diğer işletmelerin yönetim faaliyetlerini yönetmesini içerirken, karma holdingler çeşitli ticari faaliyetleri içerir. Enerji taşımacılığı, altyapı planlama gibi farklı sektörlerdeki işletmelerin birleştirilmesiyle karma bir holding oluşturulmaktadır. Yatay holdingler, farklı sektörlerdeki işletmeleri içerirken dikey holdingler zincirler gibi birbirine bağlıdır. Ana holdingler, bir sektörde uzmanlaşmayı amaçlayan ara holdinglerden oluşabilir. Bu holdingler birleşip ana holdingi oluşturarak sektörde yönetimi ve uzmanlaşmayı kolaylaştırmaktadır.

3.2. Konsolidasyon Yöntemleri

İşletmeler, büyüme ya da finansal risklerini azaltmak amacıyla farklı işletmelere yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımların bazıları uzun vadeli ve yatırım yapılan şirketlerin yönetiminde kontrol sahibi olmaktadır. Bu kontrol oluşması ve uzun vadeli yatırım olması dolayısıyla işletmenin konsolide finansal tablo hazırlaması ve yatırıma dair kar-zarar bilgilerini bu finansal tablolarda sunması gerekmektedir. Bu tabloları hazırlarken ortaklıkların niteliklerine göre üç farklı yöntem ortaya çıkmaktadır. Tablo 1’de, bu yöntemler ve uygulama kriterleri belirtilmektedir (Şeker, 2020: 58).

Tablo 1. Konsolidasyon Yöntemleri

Kriter	Yatırım Türü	Yöntem
Kısa Vade (%20’den az)	Finansal Varlık Yatırımları	Gerçeğe Uygun Değer
%20 - %50	İştirak	Özkaynak Yöntemi
%50 - %50	Müşterek Faaliyet İş Ortaklığı	Özkaynak Yöntemi
%51 - %100	Bağlı Ortaklık	Tam Konsolidasyon Yöntemi

Kaynak: (Haftacı ve Kılınç, 2013: 8; Şeker, 2020: 58)

3.2.1. Tam Konsolidasyon Yöntemi

Grup şirketlerde ana şirkete bağlı olarak bulunan tüm iştirak ve ortaklıkların tek bir şirketmişçesine bir finansal tabloda gösterilmesine tam konsolidasyon yöntemi denmektedir. Bu yöntem, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) 27 Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar standartlarına uygun olarak gerçekleştirilir. Bu yöntemde önemli konulardan biri ana şirketin ortakları üzerindeki kontrol gücüdür (Toramanoğlu, 2016: 17). Eğer ana şirket finansal faaliyetlerini yönetme gücüne sahipse tam konsolidasyon yöntemiyle konsolide finansal tablo hazırlamalıdır. Kontrol gücü bu aşamada önem arz etmektedir. Ayrıca tam konsolidasyon yöntemi uygulanırken gerekli noktalarda eliminasyon yapılmalıdır. Bu eliminasyon sayesinde alt şirketlerden alınan verilerin ana şirket verilerinde yer alan karşılıkları elenmekte ve böylece bilgiler doğru olmaktadır. Eliminasyon kısmı finansal tablonun doğruluğu açısından oldukça önemlidir. Bağımsız finansal kuruluşların grup içindeki diğer finansal kuruluşların hesap kalemlerini "Konsolide Mali Tablolar Çalışma Formu" üzerinden çıkarması, tam konsolidasyon yaklaşımının bir parçasıdır. Bu prosedür, grup içindeki tüm şirketler için konsolide finansal tabloların hazırlanmasını sağlar. Bu, bir ana şirketin kontrolü altındaki tüm bağlı ortakların mali durumu, performansı ve nakit akışı hakkında genel bir görünüm sağlar (Demir ve Bahadır 2021: 768-772).

İşletme birleşmelerinde edinilen şirketin gerçeğe uygun değerlerinin finansal tablolara yansıtılması gerekmektedir. Ayrıca azınlık paylarının da konsolidasyon sırasında verilerinin farklı bir kalem olarak paylaşılması önemlidir.

3.2.2. Özkaynak Yöntemi

Özkaynak yöntemi ilk kez muhasebeleştirilecek iştirak ve ortaklıkların ilerleyen dönemlerdeki finansal faaliyet kapasiteleri de göz önünde bulundurularak konsolide edilen finansal tablolarda kullanılmaktadır. Eğer ana şirket %15 - %50 arasında bir kontrole sahipse ya da %50 kontrole sahipse yani bu bir iş ortaklığı ise kullanılmaktadır. Bu yöntemde yatırımın kar ya da zarar etmesi durumunda yatırımın değeri artabilir ya da azabilir. Eğer karın iştirakler üzerinde dağıtımı söz konusuysa da yine değerinde düşüş ya da artış planlanmaktadır (Şeker, 2020: 59).

3.2.3. Oransal Konsolidasyon Yöntemi

Oransal konsolidasyon yönteminde var olan ortaklıklar, ana şirketin konsolide finansal tablolarında ortaklık payına göre oransal olarak eklenmektedir. Bu yöntemin genel olarak amacı şirketin finansal durumunu yatırımcılara sunmaktır. Bundan dolayı sadece ana şirketin karını ya da zararını etkileyen oranlara yer verilmektedir. Oransal konsolidasyon yöntemi TFRS/TMS'de şu an kullanılmamaktadır (Demir ve Bahadır, 2009: 176-178).

3.3. Konsolidasyon ile İlgili Standartlar

Konsolide finansal tablo oluşturmak için uluslararası alanda geçerli beş standart dikkate alınmaktadır. Bu standartlar; İşletme Birleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı (TFRS 3), Konsolide Finansal Tablolar Standardı (TFRS 10), Müşterek Anlaşmalar (TFRS 11), Diğer İşletmelerdeki Paylara İlişkin Açıklamalar (TFRS 12), İlgili Şirketlerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi (TFRS 28)'dir. Bunların da dışında Türkiye'de bazı kanun ve kurumlarca konsolide finansal tabloların koşulları ve kapsamı ele alınmaktadır. Bu kanun ve kurumlar; Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kurulu, Kamu Gözetim Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'dur.

3.3.1. İşletme Birleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi Standardı (TFRS 3)

TFRS 3'e göre işletme birleşimi, ana şirketin (edinen işletme) bir veya birkaç işletmenin (edinilen işletme) kontrolünü ele geçirmesine denmektedir. Bu ele geçirme farklı yollarla gerçekleştirilebilmektedir (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2018: 3).

Ana şirketin kontrolü ele alması için geçerli olan çeşitli yollar şu şekilde sıralanabilir: nakit/nakit benzeri veya diğer varlıklar (bir işletme oluşturan net varlıklar da dâhil olmak üzere) transfer ederek, borç altına girerek, özkaynak payları ihraç ederek, birden fazla değişik şekilde bedel transfer ederek, bedel transfer etmeden, yalnızca sözleşme yolu ile. Bu yollarla kontrolü ele alınan şirketler ana şirket bünyesine katılmış sayılmaktadır (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2018: 18).

İşletme satın alma yöntemini kullanarak muhasebeleştirme yapabilmektedir. TFRS 3 satın alma yöntemiyle ilgili olarak; edinilen işletmenin belirlenmesi, birleşme tarihinin belirlenmesi, edinilen tanımlanabilir varlıkların, üstlenilen tanımlanabilir borçların ve kontrol gücü olmayan payların (azınlık paylarının) finansal tablolara yansıtılması ve ölçülmesi ve şerefiye veya pazarlıklı satın alma sonucunda oluşabilecek kazancın muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi koşullarını belirtmektedir (Milojević ve diğerleri, 2013: 243-244).

TFRS 3'te yer alan bir diğer unsur ise birleşme tarihinin belirlenmesine yöneliktir. Bu maddede TFRS genellikle edinilen işletmenin bedeli transfer ettiği, edinilen işletmenin varlıklarını edindiği ve borçlarını üstlendiği yani kapanış tarihinin baz alındığını belirtmektedir. Bu tarihten itibaren edinilen işletme edinilen şirketin varlıklarını, borçlarını ve azınlık paylarını muhasebeleştirmektedir. Bu muhasebeleştirmeye dair koşullar 11 ve 12'nci paragrafta aşağıdaki gibi bir örnekle belirtilmektedir.

“Satın alma yönteminin uygulanmasının bir parçası olan muhasebeleştirilme koşullarını karşılayabilmesi için, birleşme tarihinde, edinilen tanımlanabilir varlıkların ve üstlenilen tanımlanabilir borçların, Finansal Tabloların Düzenlemesi ve Sunumuna İlişkin Kavramsal Çerçeve'deki varlık ve borç tanımlarına uyması gerekmektedir. Örneğin, edinilen işletmenin beklediği ancak, edinilen işletmenin bir faaliyetini sona erdirmeye veya edinilen

işletmenin çalışanlarını işten çıkarma veya yeniden yerleştirme planlarını etkileyecek şekilde gelecekte gerçekleştirmeye mecbur olmadığı maliyetler birleşme tarihinde borç olarak dikkate alınmazlar. Dolayısıyla, edinen işletme, söz konusu maliyetleri satın alma yönteminin uygulanmasının bir parçası olarak muhasebeleştirmez. Bunun yerine edinen işletme, bu maliyetleri, diğer TFRS'ler uyarınca birleşme sonrası finansal tablolarında muhasebeleştirir. Bunlara ek olarak, satın alma yönteminin uygulanmasının bir parçası olan muhasebeleştirme koşullarının karşılanabilmesi için; edinilen tanımlanabilir varlıklar ve üstlenilen tanımlanabilir borçlar, ayrı işlemlerin sonucu değil, edinen işletme ile edinilen işletme (veya edinilen işletmenin daha önceki sahipleri) arasında işletme birleşmesi sırasında el değiştiren unsurların bir parçası olmalıdır. Edinen işletme, edinilen hangi varlıkların ve üstlenilen hangi borçların edinilen işletme ile el değiştirmenin bir parçası olduğunu ve eğer varsa hangilerinin ayrı işlemlerin sonucu olup kendi nitelikleri ve ilişkili TFRS'ler uyarınca muhasebeleştirilmesi gerektiğini belirlerken 51-53'üncü Paragraflarındaki yol gösterici hükümleri uygular." (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2018: md.11-12).

İşletme birleşmeleri gerçekleştiğinde oluşturulacak finansal tablolar için TFRS 3, bu tabloların daha açık, şeffaf, ihtiyaca uygun, karşılaştırılabilir ve güvenilir olması için uygulanması gereken ilkelerin; edinilen işletmelerin tüm varlık, borç ve azınlık paylarını nasıl muhasebeleştireceğini; işletme birleşmesinden oluşan şerefiyeyi ve varsa pazarlıklı satın alma sonucunda oluşan karı nasıl muhasebeleştireceğini; finansal okuyazarların birleşmenin niteliğini anlayabilmeleri ve değerlendirebilmeleri için hangi bilgileri açıklamaları gerektiğini bildirmektedir (Akgül, 2005: 42).

3.3.2. Konsolide Finansal Tablolar Standardı (TFRS 10)

Bir işletmenin bir ya da daha fazla işletmeyi kontrol ettiğinde düzenlenecek finansal tablolara ilişkin ilkeleri belirlemek amacıyla TFRS 10 oluşturulmuştur. TFRS 10 konsolide finansal tabloların amacını, hangi şirketleri kapsadığını, muhasebeleştirmeye dair ayrıntıları, kontrol mekanizmasını detaylı bir şekilde açıklamaktadır (Arsoy, 2016: 27).

TFRS 10'un amaçları bir veya daha fazla işletmeyi kontrolü altında tutan bir işletmenin konsolide finansal tablo hazırlamasını zorunlu hale getirmek, kontrol ilkesine açıklık getirmek, kontrol ilkesinin uygulanmasına bağlı olarak yatırım yapılan işletmeyi konsolide edip etmeyeceğini belirlemek, konsolide finansal tabloların hazırlanmasında uygulanması gereken muhasebe ilkelerini düzenlemek ve yatırım işletmesinin tanımını yapmakla beraber konsolide edilmesine ilişkin ilkeleri belirlemektir.

Ana ortaklık niteliği taşıyan her işletme konsolide tablo oluşturmak ve sunmak zorundadır. Fakat TFRS 10'a göre ana ortaklık; başka bir işletmenin tamamen ya da kısmen sahip olduğu bir iştirak içindeyken bütün ortaklarına konsolide finansal tablo sunulmayacağını duyurduysa, ana ortaklığın borçlanma araçları kamu piyasasında işlem görmüyorsa, ana ortaklığın finansal araçlarının kamuya açık piyasalarda ihracı için başvurusu ya da başvuruda bulunma süreci yoksa ve ana ortaklığın bağlı ortaklıkları TFRS 10'a göre finansal tablolarını hazırlıyorsa konsolide finansal tablo hazırlamak zorunda değildir.

TFRS 10'un bir diğer konusu kontrol mekanizmasıdır. Yatırımcı şirketin hangi durumlarda kontrol edebileceği, kontrol edip etmediğini değerlendirme süreçlerine dair maddeleri vardır. Örneğin yatırımcı şirket durum ve/veya koşulların herhangi birinde değişiklik söz konusu olduğunda kontrol edip etmediğini tekrar değerlendirebilir. Yatırımcı şirketin kontrol gücüne dair üç adet koşul aşağıda belirtilmektedir. TFRS 10'a göre yatırımcı şirket; iştiraki üzerinde güce sahipse, bu iştirakinden doğan fayda ve zararlar maruz kalıyor ve bu fayda/zararlarda hak iddia edebiliyorsa, kazancını etkilemek suretiyle işletmenin üzerinde elde ettiği gücü kullanabiliyorsa kontrol hakkına sahiptir.

Ana şirketler elde ettikleri kontrol mekanizmasını iki veya daha işlemle kaybedebilir ancak bu işlemleri belirlemek bazen zor olabilmektedir. Çünkü birden fazla işlemin bir işlem sayıldığı durumlar söz konusudur. Bu durumlar aşağıdaki maddelerde açıklanmaktadır.

(a) Anlaşmaların aynı anda veya birbirleri göz önünde bulundurularak başlatılması.

(b) Anlaşmaların genel bir ticari etkiye ulaşmak amacıyla tasarlanmış tek bir işlem oluşturması.

(c) Anlaşmalardan birinin meydana gelmesinin, diğer anlaşmalardan en az birinin meydana gelmesine bağlı olması.

(d) Bir anlaşmanın, tek başına düşünüldüğünde, ekonomik olarak makul olmaması; ancak, diğer anlaşmalarla beraber göz önünde bulundurulduğunda ekonomik olarak makul olması. Bu duruma örnek olarak, hisse senetlerinin piyasanın altında bir fiyatla elden çıkarılması ve bunun piyasanın üzerinde bir fiyatla gerçekleşen müteakip bir elden çıkarmayla telafi edilmesi gösterilebilir (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2017: 30).

Kontrolünü kaybettiği durumlarda ana ortaklık tüm gelir, borç ve varlıklarını belli esaslar çerçevesinde yeniden değerlendirip, muhasebeleştirilmektedir.

Bir diğer konu ise yatırımcı işletmenin edinilen şirket üzerindeki gücüdür. Bu konuda eğer yatırımlar ve oylamalarla kesin bir şekilde gücü olduğu ispatlanamıyorsa, birden fazla anlaşmaya bağlı olduğu durumlarda birden fazla durum göz önüne alınarak inceleme yapılmasını önerilmektedir.

Muhasebeleştirme sırasında ana ortaklığın bağlı ortaklıktaki yatırımının defter değeri, konu ortaklıktaki özkaynaklardan defter değeri kadar olan tutar ve grup içerisinde yer alan işletmelerin kendi aralarındaki varlık ve borçların tamamı, TFRS 10'da eliminasyon yapılması gereken birbirine bağlı işlemler ya da grup içi işletmeler arasındaki işlemlerdir.

3.3.3. Müşterek Anlaşmalar Standardı (TFRS 11)

TFRS 11 müşterek anlaşmalara dahil olan tarafların finansal tablolarını oluşturmaları sırasında uyulması gereken ilkeleri düzenlemektedir. Buna bağlı olarak müşterek anlaşmaları olan bütün şirketler tarafından uygulanmaktadır. Müşterek anlaşmaların özellikleri aşağıdaki maddelerde belirtilmektedir. (Sarquis ve Santos, 2018: 217)

(a) Taraflar, sözleşmeye bağlı bir anlaşma ile sınırlandırılmıştır (bakınız: B2-B4 paragrafları).

(b) Sözleşmeye bağlı anlaşma, söz konusu tarafların iki veya daha fazlasına anlaşmanın müşterek kontrolünü vermektedir (bakınız: 7-13'üncü paragraflar) (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2014: 2).

Müşterek anlaşmalar müşterek faaliyet ya da iş ortaklığı olarak nitelendirilmektedir. Müşterek anlaşmaların sınıflandırılmasında önemli olan nokta aynı araç üzerinde varlıklarının olması ya da ayrı araçtaki borçlardan sorumlu olup olmadıklarıdır. Bu durumlar göz önünde bulundurularak ayırım yapılmaktadır. Eğer ayrı bir araç yardımıyla yapılandırılmadıysa Müşterek Faaliyet olarak adlandırılmaktadır.

Müşterek anlaşmalar durumunda kontrol tarafların oy birliği ile kararlaştırılan bir mekanizmayı ya da müşterek bir kontrol yaklaşımını kapsamaktadır. Müşterek anlaşma tarafları, faaliyetteki paylarına istinaden finansal tablolarında iştirakleri dolayısıyla payı olan varlıklarını, borçlarını, üretimden elde edilen tutarı ve bu tutardan kalan karı ve giderlerini muhasebeleştirmekte ve göstermektedir.

3.3.4. Diğer İşletmelerdeki Paylara İlişkin Açıklamalar Standardı (TFRS12)

TFRS 12, ana ortaklığın diğer işletmelerdeki payların niteliğini, riskini, işletme finansal durumlarına finansal performansına ve nakit akışına etkilerini açıklamasını sağlamaktadır.

Bu amaçları karşılaması için grup içindeki işletmelerde bulunan payının niteliğini, bu payın bulunduğu anlaşmanın türünü, yatırım işletmesi tanımına uyup uymadığını, bağlı ortaklıklarını, müşterek anlaşma ve iştiraklerini, kontrol edilmeyen yapılandırılmış işletmeleri açıklamak zorundadır.

Bu maddelerin açıklanması ve yeterli olmaması durumunda işletme yeterli olmasını sağlayacak her türlü ek bilgiyi paylaşmak durumundadır.

TFRS 12 diğer işletmelerdeki paylara ilişkin açıklama yapılmasının yanı sıra, finansal bilgi kullanıcılarına daha şeffaf, açık ve net bir bilgi sunulması için gereken ilkelerden oluşmaktadır. Risklerin, payların detaylı bir şekilde açıklanmasını kapsayan bu standart finansal tablolardaki güvenilirliği artırmaktadır. Bundan dolayıdır ki TFRS

12'nin doğru bir şekilde uygulanması yatırımcılar için önemli olduğu kadar şirketin geleceği hakkında varsayımda bulunmak ve istikrarını takip etmek için de önemlidir.

3.3.5. Kur Değişiminin Etkileri Standardı (TMS 21)

Şirketler yabancı para birimleriyle yatırımlarda bulunabilmektedir ya da finansal tablolarını yabancı para birimleriyle sunabilmektedir. Bu durumda kur değişimlerinin nasıl yapılacağını ve yabancı yatırımların tablolara nasıl yansıtılması gerektiği konularında Kur Değişimi Etkileri Standardı (TMS 21) dikkate alınmaktadır.

Yabancı para biriminde yapılan ve o şekilde kaydedilmesi gereken işlemler TMS21'de aşağıdaki gibidir.

- İşletmenin, fiyatları yabancı bir para biriminde belirlenen mal ve hizmetleri alıp satması;
- İşletmenin, borç ya da alacak tutarları yabancı bir para biriminde belirlenen kredi alması ya da borç vermesi veya
- İşletmenin, yabancı bir para birimi cinsinden varlık iktisap etmesi ya da elden çıkarması ile bu tür yükümlülüklerin doğması veya ifa edilmesi (Kamu Gözetim ve Denetim Standartları, 2015: md.20).

Raporlama dönemleri sonunda bazı çevrim işlemleri gerçekleştirilir. Bunlar aşağıdaki gibidir.

- Yabancı para parasal kalemler kapanış kurundan çevrilir;
- Tarihi maliyet cinsinden ölçülen yabancı para birimindeki parasal olmayan kalemler işlem tarihindeki döviz kuru kullanılarak çevrilir ve
- Gerçeğe uygun değerden ölçülen yabancı para birimindeki parasal olmayan kalemler gerçeğe uygun değerini belirlediği tarihteki döviz kurları kullanılarak çevrilir (Kamu Gözetim ve Denetim Standartları, 2015: md.23).

3.3.6. Fonksiyonel ve Raporlama Para Birimi

İşletmenin finansal durumu ve raporlaması için muhasebe kayıtları da çok önemlidir. Muhasebe kayıtlarının tutulduğu para birimi, şirketin gerçek para birimini temsil eder. Muhasebe kayıtlarının farklı bir para biriminde tutulması durumunda, kayıtların işletmenin gerçek para birimine çevrilmesi gerekir. Bu nedenle, finansal tablolar doğru ve güvenilir hale getirilir.

Finansal tabloların sunulduğu para birimi ise raporlama para birimi olarak bilinir. Finansal tablolar herhangi bir para biriminde şirket tarafından sunulabilir. Bu durum, şirketin farklı yerel para birimleriyle işlem yapması ve uluslararası bir platformda faaliyet göstermesi durumunda önemlidir. Raporlama para birimi, şirketin mali durumunu uluslararası yatırımcılara ve paydaşlara iletmek için çok önemlidir (Yücel, 2023: 241-244).

4. YÖNTEM

Örnek uygulama için bir senaryo geliştirilmiştir. Senaryo çerçevesinde ana işletmenin satın aldığı yabancı işletmenin finansal tablolarıyla ana işletmenin kendi finansal tablolarının konsolidasyonunda tam konsolidasyon yöntemi kullanılmıştır. Uygulama TFRS temel alınarak yapılmıştır (TFRS 3, TFRS 10, TFRS 11, TFRS 12, TMS 21). Bu maddelerin her biri farklı noktalara değinmektedir.

5. ÖRNEK UYGULAMA

Konuya ilişkin senaryolaştırdığımız örnek uygulamada fonksiyonel ve raporlama para birimi TL'dir. Bu örnek uygulama hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir. Uygulamada ana işletmenin satın aldığı yabancı işletmenin finansal tablolarıyla kendi finansal tablolarının konsolidasyonunda tam konsolidasyon yöntemi kullanılmıştır.

Dimple Energy, Panama'da 2021 yılında kurulmuş bir Elektrik Üretim Şirketi'dir. Şirket Rüzgâr Enerjisi ile elektrik üretip satmayı amaçlayarak yaklaşık 35 MW'lık RES (Rüzgar Enerji Santrali) kurulu gücü yatırımıyla faaliyetlerine başlamıştır. 2022 yılı itibarıyla gelir gider dengesine yönelik birtakım yönetimsel problemlerle karşılaşarak geçmiş yıllardan da süregelen şekilde zarar etmektedir. Umut Elektrik Üretim A.Ş. de, rüzgâr enerjisi santralleri kurmak amacıyla 2010 yılında kurulmuştur.

Umut Enerji bilgi ve birikimlerine dayanarak RES faaliyetlerini yurtdışına taşıyabilmeyi arzu etmektedir. Umut Enerji'nin farklı bir bağlı ortaklığı ya da iştiraki bulunmamaktadır. Bu amaçla ilk olarak yoğun rüzgâr gücü olan bölgeleri, akabinde de aynı faaliyet grubunu temsil eden küçük sermayeli şirketleri incelemiştir. Dimple Energy de henüz yeni kurulmuş olan, nispeten düşük hasılat ve sermayeye sahip bir şirket olarak görünmektedir. Ayrıca bulunduğu ülkenin mali konjonktürlerindeki çalkantılar ve enerji piyasasında sistemin henüz tam olarak oturamaması sebebiyle geçmiş dönem ve cari dönemde zarar etmiş, güçlükle sürdürdüğü ticari faaliyetleri için şirketi satın sürecine başlamıştır.

Finansal Yatırımları için varlıklarında Bağlı Ortaklar kısmında 10 milyon TL ayırmış olan Umut Enerji, Dimple Enerji'nin zarar etmesine karşın ülkenin enerji sektöründeki hızlı ilerleme potansiyelini değerlendirmek istemiştir. Böylelikle kendi sermaye ve duran varlık gücünü gelecek yıllardaki kar beklentisi ile Dimple Energy'yi 10 milyon TL karşılığı USD tutarı ile satın almıştır. Satın almanın muhasebe kaydı Tablo 2'deki gibidir. Geçmiş yıl zarar ettiği için bakiye olarak borç hesabında yer almaktadır, alacak tarafında eliminasyonu yapılmıştır.

Tablo 2. Satın Alma Muhasebe Kaydı

----- 31/12/2022 -----		
Finansal Yatırımlar		10.000.000
Sermaye	8.049.618	
Geçmiş yıllar zararı		12.176.800
Şerefiye	14.127.182	

Şirketin satın alım sürecinde mali tablolarda yer alan defter değerleri gerçeğe uygun değerleri ile revize edilmiştir. Panama resmi para birimi USD olduğundan, mali tabloları da USD ile işlem görmektedir. Tablo 3'te "USD GUD-Öncesi Çalışması" tablosunda hesap bazlı olarak USD karşılıkları defter değeri ve gerçeğe uygun değerleri belirtilmiştir.

Tablo 3. Dimple Energy Gerçeğe Uygun Değer Hesaplamaları

	DEFTER DEĞERİ (TL)	GERÇEĞE UYGUN DEĞER (TL)	FARK (TL)
Ticari Alacaklar	224.380	300.575	76.196
Diğer Alacaklar	205.681	280.475	74.794
Stoklar	6.968.856	8.334.206	1.365.350
Diğer Dönen Varlıklar	5.684.070	5.534.390	-149.680
Maddi Duran Varlıklar	1.046.820	974.555	-72.264
Diğer Borçlar	27.164.044	28.458.439	-1.294.395

Yukarıdaki tabloya göre ticari alacaklardaki fark 76.196, diğer alacaklardaki 74.794, stoklar kısmı ise 1.365.350 dolar fazla olarak kayda geçmektedir. Ancak diğer dönen varlıklar 149.680, maddi duran varlıklar 72.264, diğer borçlar ise 1.294.395 eksi olarak kayda geçmektedir.

Gerçeğe uygun değer hesaplamasında şirketin varlıkları, stokları güncel kur dalgalanmaları göz önüne alınarak geçmişten gelen varsa değer kaybı/değer kazanımı göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Burada ülkenin güncel kur dalgalanmalarından doğan eder artışı ya da düşüşü önemlidir. Gerçeğe uygun değer hesaplamasının detaylarını incelemek ve ilgili işlemler ve yukarıda belirtilen değerleri elde etmek için kullanılan bilgiler Tablo 4'teki gibidir. Tablo 4'e bakarak GUD (Gerçeğe Uygun Değer) hesaplanması süreci incelenebilir.

Tablo 4. Mali Tabloların Fonksiyonel Para Birimi Bazında Gerçeğe Uygun Değer Hesaplaması

HESAP İSİMLERİ	HESAP KODU	GUD USD	İLK HALİ USD	GUD TL	İLK HALİ TL
Nakit ve Nakit Benzerleri	102	88.075	88.075	1.646.853	1.646.853
Ticari Alacaklar	120	16.075	12.000	300.575	224.380
Diğer Alacaklar	126	15.000	11.000	280.475	205.681
Diğer Dönen Varlıklar	136	35.105	30.000	656.404	560.949
Stoklar	153	445.720	372.700	8.334.206	6.968.856
Diğer Dönen Varlıklar	181	262.200	275.310	4.902.694	5.147.829
Maddi Duran Varlıklar	253	62.125	63.989	1.161.632	1.196.481
Maddi Duran Varlıklar	257	-10.005	-8.004	-187.076	-149.661
Diğer Borçlar	331	-1.521.980	-1.452.755	-28.458.439	-27.164.044
Çalışanlara Sağlanan Faydalar Kapsamında Borçlar	335	-1.490	-1.490	-27.860	-27.860
Ödenmiş Sermaye	500	-430.500	-430.500	-8.049.618	-8.049.618
Geçmiş Yıllar Kar / Zararları	580	651.225	651.225	12.176.800	12.176.800
Hasılat	601	-626.060	-626.060	-10.368.452	-10.368.452
Satışların Maliyeti	621	210.815	210.815	3.491.399	3.491.399
Genel Yönetim Giderleri	632	738.640	738.640	12.232.939	12.232.939
Genel Yönetim Giderleri	632-3	5	5	83	83
Finansman Giderleri (-)	660-3	72.320	72.320	1.197.723	1.197.723
Finansman Giderleri (-)	660-5	3.145	3.145	52.086	52.086
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler	679	-12.860	-12.860	-212.980	-212.980
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler	689	2.445	2.445	40.493	40.493

Yukarıdaki GUD'u inceleyen tablo oluşturulurken kullanılan finansal değerler aşağıdaki gibidir. 2022 Yılı sonu Kuru ve 2022 ortalama kuru çalışmada kullanılmıştır. Şirket devri 31.12.2022 tarihinde yapılmıştır.

Tablo 5. 2022 Yılı USD Kur Tabloları

Finansal durum tablosu kuru (USD)	Kar veya zarar tablosu kuru (USD)
(yılsonu kuru)	(yıllık ortalama kur)
18,6983	16,5614

Yılsonu kuru, bir dövizin belirli bir tarihte değerini gösterirken; yıllık ortalama kur, bir yıl boyunca olan değişikliklerin ortalamasını gösterir.

İşletmelerin finansal tabloları genellikle yılsonu kuruna göre hazırlanır, ancak gelecekteki işlemler ve planlamalar için yıllık ortalama kur da göz önünde bulundurulabilir. Yıllık ortalama kur, uzun vadeli planlamalarda ve risk yönetiminde faydalıdır, ancak yılsonu kuru, o anki piyasa koşullarını yansıttığı için daha spesifik bir değer sunar. Bir dövizin değerindeki genel eğilimleri değerlendirmek için yatırımcılar genellikle yıllık ortalama kuru kullanırlar. Bununla birlikte, belirli bir tarihteki kesin değeri öğrenmek için yılsonu kurunu kullanabilirler. Yıllık ortalama kur, genel döviz risklerini anlamak ve uzun vadeli planlar oluşturmak için kullanılabilir; işletmeler, belirli bir tarihte olan döviz pozisyonlarını değerlendirmek için yılsonu kuru kullanırlar.

Sonuç olarak, yılsonu kuru ve yıllık ortalama kur, yatırımcılar ve işletmeler arasında çeşitli amaçlar için kullanılan farklı zaman dilimlerindeki döviz değerlerini temsil eder.

Şirket finansal tablolarında finansal değerlerin tekrarlanıp şirketin finansal durumunda karışıklık yaratmaması için eliminasyon uygulanmaktadır. Bu yöntem finansal değerlemelerde yaşanabilecek karışıklıkların önüne geçmek için ortaya çıkmıştır.

Grup şirketlerde birçok iştirakin olmasından ve ayrıca bu şirketlerin ana şirketten gelen yatırımları finansal tablolarında göstermesi gerektiğinden finansal tablolarda yaşanan bir birimin birden fazla yazılması sorununu çözmek için eliminasyon uygulanmaktadır.

Aşağıdaki örnek uygulama için de bu yöntem kullanılmıştır. Böylece finansal yatırımlar, şerefiye, özkaynaklar ve sermayede uygulanan eliminasyonla Tablo 6 ve Tablo 7'de oluşacak olan sorunun önüne geçilmiştir.

Tablo 6. Umut Enerji Konsolide Finansal Tablosu - Varlıklar

	UMUT ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	DIMPLE ENERGY LTD (GUD ÖNCESİ TL)	DIMPLE ENERGY LIMITED (GUD)	ELİMİNASYON		UMUT ENERJİ GRUBU KONSOLİDE TABLOSU TL
				BORÇ ELİMİNASYON	ALACAK ELİMİNASYON	
VARLIKLAR						
DÖNEN VARLIKLAR						
Nakit ve Nakit Benzerleri	13.613.400	1.646.853	1.646.853			15.260.253
Ticari Alacaklar	136.075.615	224.380	300.575			136.376.190
- İlişkili olmayan taraflardan ticari alacaklar	136.075.615	224.380	300.575			136.376.190
Diğer Alacaklar	0	205.681	280.475			280.475
- İlişkili olmayan taraflardan diğer alacaklar	0	205.681	280.475			280.475
Stoklar	20.580.603	6.968.856	8.334.206			28.914.809
Peşin Ödenmiş Giderler	6.329.667	24.708	24.708			6.354.375
Cari Dönem Vergisiyle İlgili Varlıklar	15.016.966	0	0			15.016.966
Diğer Dönen Varlıklar	4.044.743	5.684.070	5.534.390			9.579.133
TOPLAM DÖNEN VARLIKLAR	195.660.994	14.754.548	16.121.207	0		211.782.202
DURAN VARLIKLAR						
Diğer Alacaklar	13.512.190	0	0			13.512.190
- İlişkili taraflardan alacaklar	9.641.070	0	0			9.641.070
- İlişkili olmayan taraflardan alacaklar	3.871.120	0	0			3.871.120
Finansal Yatırımlar	10.000.000	0	0		10.000.000	0
Maddi Duran Varlıklar	16.987.374	1.046.820	974.555			17.961.929
- Tesis, Makine ve Cihazlar	16.331.207	1.196.481	1.161.632			17.492.838
- Taşıtlar	1.039.765					1.039.765
- Mobilya ve Demirbaşlar	5.265.596	0				5.265.596
- Özel Maliyetler	-5.649.194	-149.661	-187.076			-5.836.270
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	102.178					102.178
- Şerefiye	0		0	14.127.182		14.127.182
- Diğer Haklar	102.178					102.178
Peşin Ödenmiş Giderler	401.913	0	0			401.913
Ertelenmiş Vergi Varlığı	213.358	0	0			213.358
TOPLAM DURAN VARLIKLAR	41.217.013	1.046.820	974.555	14.127.182	10.000.000	46.318.750
TOPLAM VARLIKLAR	236.878.007	15.801.368	17.095.763	14.127.182	10.000.000	258.100.952

Tablo 7. Umur Enerji Konsolide Finansal Tablosu - Yükümlülükler

	UMUT ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	DIMPLE ENERGY LTD (GUD ÖNCESİ TL)	DIMPLE ENERGY LIMITED (GUD)	ELİMİNASYON		UMUT ENERJİ KONSOLİDE TABLOSU TL
				BORÇ ELİMİNASYON	ALACAK ELİMİNASYON	
KAYNAKLAR						
KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER						
Kısa Vadeli Borçlanmalar	193.637	0	0			193.637
- İlişkili Olmayan Taraflardan Kısa Vadeli Borçlanmalar	193.637	0	0			193.637
- Diğer Kısa Vadeli Borçlanmalar	193.637	0	0			193.637
Ticari Borçlar	33.425.234	0	0			33.425.234
- İlişkili olmayan taraflara ticari borçlar	33.425.234	0	0			33.425.234
Çalışanlara Sağlanan Faydalar Kapsamında Borçlar	682.641	27.860	27.860			710.501
Diğer Borçlar	6.685.466	27.164.044	28.458.439			35.143.905
- İlişkili taraflara diğer borçlar	-1.071.230	27.164.044	28.458.439			27.387.209
- İlişkili olmayan taraflara diğer borçlar	7.756.696	0	0			7.756.696
Ertelenmiş Gelirler	12.361.285	0	0			12.361.285
Dönem Karı Vergi Yükümlülüğü	1.578.047	0	0			1.578.047
Kısa Vadeli Karşılıklar	151.543	0	0			151.543
- Çalışanlara sağlanan faydalara ilişkin karşılıklar	151.543	0	0			151.543
TOPLAM KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER	55.077.853	27.191.904	28.486.299	0	0	83.564.152
UZUN VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER						
Uzun Vadeli Borçlanmalar	240.453	0	0			240.453
Uzun Vadeli Karşılıklar	510.722	0	0			510.722
- Çalışanlara sağlanan faydalara ilişkin karşılıklar	510.722	0	0			510.722
Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü	90.445	0	0			90.445
TOPLAM UZUN VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER	841.620	0	0			841.620
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	55.919.473	27.191.904	28.486.299	0	0	84.405.772
ÖZKAYNAKLAR						
Ana Ortaklığa Ait Özkaynaklar	180.958.535	-11.390.537	-11.390.537	8.049.618	12.176.800	173.695.180
Ödenmiş Sermaye	52.500.000	8.049.618	8.049.618	8.049.618		52.500.000
Paylara İlişkin Primler/İskontolar	51.115.520	0	0			51.115.520
Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelir veya Giderler	-116.655					-116.655
Yeniden Ölçüm Kazançları (Kayıpları)	-116.655					-116.655
- Tanımlanmış Fayda Planları	-116.655					-116.655
Yeniden Ölçüm Kazançları (Kayıpları)						
Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelir veya Giderler	0	-830.065	-830.065			-830.065
- Yabancı Para Çevrim Farkları	0	-830.065	-830.065			-830.065
Kardan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	1.833.733		0			1.833.733
Geçmiş Yıllar Kar / Zararları	17.379.896	-12.176.800	-12.176.800		12.176.800	17.379.896
Net Dönem Karı / Zararı	58.246.041	-6.433.290	-6.433.290			51.812.751
TOPLAM ÖZKAYNAKLAR	180.958.535	-11.390.537	-11.390.537	8.049.618	12.176.800	173.695.180
TOPLAM KAYNAKLAR	236.878.008	15.801.368	17.095.762	8.049.618	12.176.800	258.100.952

Tablo 6 ve Tablo 7’de Umut Enerji Üretim A.Ş.’nin Dimple Energy Limited’ı bünyesine katmasından sonra oluşan konsolide tablo incelenmektedir. Bu tabloya göre, Umut Enerji’nin toplam dönen varlıklar değeri 31.12.2022 itibariyle 195.660.994 TL’dir. Dimple Energy Limited’in ise toplam değeri 14.754.548 TL’dir. Ancak gerçeğe uygun değeri 16.121.207 TL olarak kayıtlara geçmiştir. Bu durumda yapılan konsolidasyon sonucu toplam dönen varlıklar 211.782.202 TL olarak sisteme işlenmiştir.

Duran varlıklar kısmında ise Umut Enerji kayıtlarına 41.217.013 TL işlenirken Dimple Energy Limited GUD öncesinde 1.046.820 TL, GUD sonrası için ise 974.555 TL işlenmiştir. Bu kısımda finansal tablonun doğru bilgiyi aktarması için yapılan eliminasyonlar işlenmiştir. Çalışma içerisinde daha önce de örneklerle açıkladığımız şerefiye kalemi deftere 14.127.182 TL borç eliminasyonu olarak işlenmiştir. Ayrıca finansal yatırımlardaki 10.000.000 TL de finansal tablonun içerisinde yer alır ancak bu yatırım ilgili şirket üzerinde yapıldığı için bu kalem de alacak eliminasyonu olarak kayıtlara geçmiştir. Dolayısıyla toplam duran varlıklar konsolide sütunda 46.318.750 TL olarak işlenmiştir.

Bu kayıtları göz önüne alarak toplam varlıkları incelediğimizde Umut Enerji’nin kaydı 236.878.007 TL olarak, Dimple Energy Limited ise GUD öncesi 15.801.368 TL, GUD sonrası ise 17.095.763 TL olarak kayıtlara geçerken yukarıda bahsi geçen borç ve alacak eliminasyonlarının yapılmasıyla birlikte konsolidasyon gerçekleşir ve konsolide toplam varlık değeri 258.100.952 TL olarak duyurulur.

Kaynaklar kısmına geldiğimizde ise kısa vadeli yükümlülükler, uzun vadeli yükümlülükler ve son olarak da özkaynakları görmekteyiz. Tablo 7’ye bakarak kısa vadeli yükümlülüklerin Umut Enerji A.Ş. için 55.077.853 TL olduğunu, Dimple Energy Limited GUD öncesi için 27.191.904 TL ancak GUD sonrası için ise 28.486.299 TL olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak GUD sonrası ve Umut Enerji A.Ş. toplamının bize konsolide sonucu vermesini beklemekteyiz. Bu da 83.564.152 TL olarak sisteme işlenmektedir. Uzun vadeli yükümlülüklere geldiğimizde bu kaleminde yalnız Umut Enerji A.Ş.’nin kaydı bulunmaktadır. Dolayısıyla toplam tutar Umut Enerji A.Ş. ile aynı olarak 841.620 TL olarak işlenmiştir. Sonuç olarak toplam yükümlülükler Umut Enerji A.Ş. için 55.919.473 TL, GUD sonrası Dimple Energy Limited için 28.486.299 TL olarak işleme alınmıştır ve konsolidasyon sonucu da 84.405.772 TL’dir.

Özkaynaklar kısmında, Umut A.Ş. için girilen değer 180.958.535 TL, Dimple Energy Limited GUD öncesi ve sonrası için aynı değer olan 11.390.537 TL’yi görmekteyiz. Ancak burada önemli olan bir nokta ödenmiş sermaye kaleminin 8.049.618 TL olarak, geçmiş yıllar kar / zararları kaleminin ise 12.176.800 TL olarak işlenmesidir. Bu durumda yapılan hesaplamalar sonucunda konsolide değer 173.695.180 TL olarak tabloya işlenmiştir.

Böylece toplam kaynaklar için Umut Enerji A.Ş. tarafına 236.878.008 TL işlenirken 15.801.368 TL GUD öncesi değer olarak Dimple Energy Limited tarafına işlenmiştir. Ancak konsolidasyon sırasında kullanılacak değer (GUD sonrası) 17.095.762 TL olarak tabloya kaydedilmiştir. Bu değerlere ek olarak eliminasyonlar yapıldığında konsolide değer olan 258.100.952 TL’ye ulaşılmıştır. Bu durumda varlıklar ve kaynakların birbirine eş olduğunu gözlemlenmektedir.

Tablo 8. Umut Enerji Özet Konsolide Bilanço

	UMUT ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	DIMPLE ENERGY LTD GUD	ELİMİNASYON	KONSOLİDE BİLANÇO
Bağlı Ortaklıklar	10.000.000	0	-10.000.000	0
Diğer Varlıklar	226.878.007	17.095.763		243.973.770
Şerefiye			14.127.182	14.127.182
Toplam	236.878.007	17.095.763	4.127.182	258.100.952
Borçlar	55.919.473	28.486.299		84.405.772
Özsermaye	180.958.535	-11.390.537	4.127.182	173.695.180
Toplam	236.878.008	17.095.763	4.127.182	258.100.952

Tablo 8'deki gibi özetleyecek olursak, Umur Enerji, Finansal Yatırım amacıyla varlıklarında tuttuğu 10 milyon TL karşılığı Dimple Energy'yi satın almıştır. Buna karşılık konsolidasyon sürecinde Dimple Energy'nin raporlama para birimi TL olması akabinde netleşen geçmiş yıllar zararı ve ödenmiş sermayesi arasında kalan fark ve Bağlı Ortaklıklar bakiyesinin toplamı Şerefiye olarak belirtilmiştir.

Yukarıda incelenen konsolide finansal tablo, Umur Enerji Üretim A.Ş. ile Dimple Energy Limited'in birleşmesi sonucunda elde edilen varlık ve kaynakları detaylı bir şekilde incelemektedir. Toplam varlıklar, duran varlıklar, kaynaklar ve özkaynaklar incelenerek, elimine edilen kalemler ve konsolidasyon süreci adım adım açıklanmıştır. Bu süreçte, elimine edilen borçlar ve alacakla dikkate alınarak konsolide değerler elde edilmiş, sonuç olarak konsolide toplam varlık ve kaynaklar belirlenmiştir.

Tablo 9. Umur Enerji Konsolide Kar Zarar Tablosu

TL	UMUR ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	DIMPLE ENERGY LTD (GUD ÖNCESİ)	DIMPLE ENERGY LIMITED (GUD)	ELİMİNASYON		UMUR ENERJİ GRUBU KONSOLİDE TABLOSU
				BORÇ ELİMİNASYON	ALACAK ELİMİNASYON	
Hasılat	315.321.409	10.368.452	10.368.452			325.689.861
Satışların Maliyeti	-183.409.431	-3.491.399	-3.491.399			-186.900.830
Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar / (Zarar)	131.911.978	6.877.053	6.877.053			138.789.031
BRÜT KAR / (ZARAR)	131.911.978	6.877.053	6.877.053			138.789.031
Genel Yönetim Giderleri	-30.356.025	-12.233.021	-12.233.021			-42.589.046
Pazarlama Giderleri	-20.039.919	0	0			-20.039.919
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	-3.168.594	0	0			-3.168.594
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler	4.739.720	212.980	212.980			4.952.700
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler	-5.535.898	-40.493	-40.493			-5.576.391
ESAS FAALİYET KARI / (ZARARI)	77.551.262	-5.183.481	-5.183.481			72.367.781
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	13.959					13.959
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler	-670					-670
FİNANSMAN GELİRİ / (GİDERİ) ÖNCESİ FAALİYET KARI / (ZARARI)	77.564.551	-5.183.481	-5.183.481			72.381.070
Finansman Gelirleri	11.604.484	0	0			11.604.484
Finansman Giderleri (-)	-29.354.154	-1.249.809	-1.249.809			-30.603.963
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KARI / (ZARARI)	59.814.881	-6.433.290	-6.433.290			53.381.591
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Gelir / (Gideri)	-1.568.840	0	0			-1.568.840
Dönem Vergi (Gideri) / Geliri	-1.578.047	0	0			-1.578.047
Ertelemiş Vergi (Gideri) / Geliri	9.207	0	0			9.207
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM KARI / (ZARARI)	58.246.041	-6.433.290	-6.433.290			51.812.751
DÖNEM KARI / (ZARARI)	58.246.041	-6.433.290	-6.433.290			51.812.751

Kar ve zarar tablosu şirketlerin gelir ve gider durumlarına bakarak bir öngörü edinmemizi sağlamaktadır. Tablo 9'da hem Umut Enerji A.Ş.'nin hem de Dimple Energy Limited'in finansal durumları göz önüne getirilmiştir ve ardından GUD hesaplamasına göre yukarıdaki gibi GUD sütununa işlenmiştir. Bütün bunların ardından grup şirketleri için önemli olan nokta ortaya çıkmaktadır ki bu da konsolide değerler sütunudur. Yukarıda kar ve zarar kalemlerinin detayları yer almaktadır. Bu tablonun şirketlerin finansal durumlarını kavramada önemli bir yeri vardır.

Bu detaylı inceleme sırasında; ticari faaliyetlerden edinilen brüt kar/zarar, esas faaliyet kar /zararı, finansman geliri/gideri öncesi faaliyet karı/zararı sürdürülen faaliyetler vergi öncesi karı/zararı, sürdürülen faaliyetler dönem karı/zararı, durdurulan faaliyetler dönem karı/zararı kalemleri alt kalemlerini içerecek şekilde incelenmiştir. Tablo 9'a göre yapılan konsolidasyon sonucunda; ticari faaliyetlerden edinilen brüt karı 138.789.031 TL, esas faaliyet karı 72.367.781 TL, finansman geliri/gideri öncesi faaliyet karı 72.381.070 TL, sürdürülen faaliyetler vergi öncesi karı 53.381.591 TL, sürdürülen faaliyetler dönem karı 51.812.751 TL, durdurulan faaliyetler dönem karı 0 olarak işlenmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere kar ve zararların toplanması ve çıkarılması sonucunda dönem karına ulaşılmıştır. Konsolidasyon sonucu ortaya çıkan dönem karı 51.812.751 TL olarak kayıtlara geçmektedir. Bu değerlerin incelenmesi ve raporların hazırlanması sonucunda finansal okur yazarlar, yatırımcılar şirket hakkında bilgiler edinebilir ve şirketin değeri hakkında yorumlarda bulunabilirler. Bu noktada konsolide bir tablo oluşturmak grup şirketler için önemlidir. Çünkü oluşturulan konsolide tablo, hem finansal okur yazarlar için birçok alt şirketin tek bir tabloda göz önüne serilmesiyle incelemede kolaylık sağlayacak, hem de birim para değerlerinin uyumsuzluğu, aynı kalemin birden fazla kez farklı isimlerle yer alması gibi sorunları ortadan kaldırdığı için daha anlaşılabilir olacaktır.

6. SONUÇ

Konsolidasyon, 1976'da UMS (Uluslararası Muhasebe Standardı) 3'ün oluşturulmasıyla başlamış, daha sonra UMS 27 ve UMS 28 gibi standartlar yayınlanmıştır. Grup şirketlerinin konsolide tablo hazırlama süreci gönüllü olup, 2005'te IASC halka açık şirketler için konsolide tablo hazırlamayı zorunlu kılmıştır. Türkiye'deki şirketler tarafından oluşturulan konsolide finansal tablolar, Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve SPK'nın belirlediği ilkeler çerçevesinde hazırlanmaktadır.

Konsolidasyonun zorunlu bir süreç olmasının sonucunda şerefiye ve eliminasyon kavramları ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki örnekte şerefiyenin hesaplanması gösterilmektedir. Bir birleşmenin ardından ödenen tutar ve gerçeğe uygun değer arasındaki farkı göstermesi finansal tabloların şeffaflığı ve güvenilirliği açısından oldukça önemlidir. Bir diğer konu ise eliminasyondur. Bu noktada bir iştirakin ana şirkete bağlanması sırasında yapılacak konsolidasyonda bir gider/gelirin farklı kalemlerde tekrar yazılması sonucunda oluşabilecek karışıklıkların önüne geçmek için eliminasyonlar yapılmalı ve bu eliminasyonlar notlarda belirtilmelidir. Bu konuya ilişkin örnek yukarıda açıklanmıştır.

Finansal tablolar, işletmelerin mali durumlarını belgelemek ve sunmak için önemli araçlardır. Ancak, bu tablolar farklı ülkelerde farklı muhasebe standartlarına tabi olabilir. Bu farklılıkların azaltılması ve finansal bilgiye erişimin kolaylaştırılması adına Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından Uluslararası Finansal Raporlama Standartları geliştirilerek, finansal tablolar arasındaki farklılıkları en aza indirerek, finansal bilgi kullanıcılarının daha anlaşılır ve karşılaştırılabilir bilgilere ulaşmalarını hedefler. Bu çalışmalar, uluslararası düzeyde finansal tabloların oluşturulmasını ve küresel finansal bilgi kullanıcılarının farklı coğrafyalardan gelen işletmeleri daha rahat bir şekilde karşılaştırmalarını hedefler.

Finansal tabloların sağlam ve güvenilir bir şekilde sunulması için belirli temel varsayımlar dikkate alınması çok önemlidir. Bu varsayımlar, finansal tabloların doğru bir şekilde yansıtılmasını sağlamak için kullanılan muhasebe politikalarının temelini oluşturur.

Bu tablolar hazırlanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da gerçeğe uygun değerlerin finansal tabloların varlıkların ve borçların ne kadar değerli olduğunu göstermesi için kullanılmasıdır. Bu değerlendirme biçimi varlıkların

ve borçların değerlendirilmesi için adil değerler (örneğin, gerçekleştirme değerleri, satın alma değerleri veya piyasa değerleri) olarak kullanılmaktadır. Finansal tablolar, bu temel varsayımların birleştirilmesi yoluyla karşılaştırılabilir, güvenilir ve anlamlı bir şekilde yatırımcılara, kredi verenlere ve diğer ilgili paydaşlara sunulur. Bu nedenle, bu varsayımların finansal raporlama sürecinde doğru bir şekilde uygulanması, şeffaf ve güvenilir finansal tabloların oluşturulmasını garanti eder.

Yukarıda paylaşılan örnekten yola çıkarak açıklık getirilmek istenen yabancı bir bağlı ortaklık edinme sırasında, sürecinde ve sonrasındaki durumun finansal tablolara yansımaları sürecidir. İlk olarak şirketin borç, alacak durumunu belirten ve şerefiyeyi gösteren tablosu hazırlanmıştır. Satın alma sürecini finansal olarak adilce değerlendirebilmek için gerçeğe uygun değer tablosu oluşturulmuştur. Ayrıca bu tablo yapılırken kullanılan kur da tablonun hemen altına finansal sonuçları etkileme durumu açısından bir karışıklık yaratmaması için eklenmiştir. Daha sonrasında şirketin finansal durumunu ayrıntılı incelenmesi yapılmıştır. Bu durumda eliminasyon konusunun örnekleri görülmüştür. Bu eliminasyonlar sonucunda da konsolide tablonun nasıl bir görüntüsü olduğu de yine örnek içerisinde tabloyla açıklanmıştır. Ardından hem ana şirketin hem de iştirakin bilgilerini kapsayan ve konsolide eden kâr zarar tablosuyla devam edilmiştir.

Sonuç olarak, finansal incelemelerde karışıklık yaratmaması için grup şirketlere ilişkin verilerin finansal raporlamasında konsolide finansal tablolar kullanılmalıdır. Bu tablolar oluşturulurken birden fazla standart ve kurum düzenlemesi göz önüne alınmalıdır. Bu önemli standartlar tabloların daha anlaşılabilir, şeffaf ve doğru olmasını sağlamaktadır. Bu amaçla hazırlanan düzenlemeler takip edildiği takdirde örnekte de belirtildiği üzere oldukça açık, net ve anlaşılabilir finansal tablolara ulaşmak mümkündür. Bu tablolar sayesinde de yatırımcılar, bankalar, kurum ve kuruluşlar şirket hakkında detaylı bilgiye ulaşabilir ve finansal durumu hakkında bilgi edinebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Yazar Katkısı: Umut Koturman (75%), Seda Yavuzaslan Söylemez (25%)

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: The author received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Ethical Approval: This article does not contain any studies with human participants or animals performed by the authors.

Author Contributions: Umut Koturman (75%), Seda Yavuzaslan Söylemez (25%)

KAYNAKÇA

233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1984). 233 sayılı kamu iktisadi teşebbüsleri hakkında kanun hükmünde kararname. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/4.5.233.pdf>

Akgül, B. (2005). Maddi olmayan duran varlıkların itfasına ilişkin IAS 38 ile IFRS 3 Standardı'nda yer alan düzenlemeler ve Türk Vergi Mevzuatıyla karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (25), 41-45. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/425803>

Akgün, A. İ. (2009). Türkiye'de finansal raporlama standartları açısından varlıklarda değer düşüklüğü ve şerefiyenin incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (18), 1-34. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/251922>

Akman, N. (2009). *Finansal açıklama üzerinde kültürün etkisi: UFRS öncesi ve sonrası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

Arsoy, A. P. (2016). Konsolide finansal tablolar standardına göre edinim tarihindeki konsolidasyon prosedürleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (69), 25-40 <https://doi.org/10.25095/mufad.396656>

-
- Aslan, Ü. (2014). Konsolidasyon teorileri ve finansal raporlara olan etkileri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16(4), 77-98.
- Berger, A., Demsetz, R. ve Strahan, P. (1999). The consolidation of the financial services industry: Causes, consequences, and implications for the future. *Washington: Journal of Banking & Finance*. 23(2-4), 135-194, [https://doi.org/10.1016/s0378-4266\(98\)00125-3](https://doi.org/10.1016/s0378-4266(98)00125-3)
- Claret, M., ve Cantoria, F. (2011) Consolidation of foreign subsidiaries: Revisiting SFAS 52. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. 15(2), 45-54, Erişim Adresi: <https://www.researchgate.net/publication/309764139>
- Cobb. H. (1942) *Consolidation of foreign subsidiaries*. Committee on Consolidations and Reorganizations.
- Deams, H. (1977). What is a holding company? The holding company and cooperate company, *Leiden: Springer*, 2-4. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-4056-0_6
- Demir, V., ve Bahadır, O. (2009). *TFRS/UFRS kapsamında işletme birleşmeleri ve konsolidasyon (açıklamalar ve uygulamalar)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demir, V., ve Bahadır, O. (2021). *Açıklamalı ve uygulamalı Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS)*. İSMMMO Yayınları, İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Muşavirler Odası.
- Erdem, B., ve Gürbüz, G. (2020). Tfrs-10 Konsolide Finansal Tablolar Standardı'na göre kontrol gücündeki değişimin ampirik analizi: Borsa İstanbul'da işlem gören holding şirketleri üzerine bir uygulama. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(1), 208-222 <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2020.8/1.208-222>
- Erol, M., ve Aslan, M. (2017). Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* (12), 55-86. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319836>
- Haftacı, V., ve Kılınç, Y. (2013). KOBİ TFRS'lere göre konsolide finansal tabloların düzenlenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (25), 75-96 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/251867>
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2019). TMS 21 kur değişim etkileri. Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_2020/TMS%2021.pdf
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2018). TFRS 3 işletme birleşmeleri. Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_3_2018.pdf
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2018). TFRS 10 konsolide finansal tablolar. Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_10_2018.pdf
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2014). TFRS 11 müşterek anlaşmalar. Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_11_2018.pdf
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2018). TFRS 12 diğer işletmelerdeki paylara ilişkin açıklamalar. Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_12_2018.pdf
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2018). TMS 28 iştiraklerdeki ve iş ortaklıklarındaki yatırımlar. Erişim Adresi: [kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_28_2018.pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_28_2018.pdf)
-

-
- Kaya, İ. (2003). FASB-IASB Anlaşması ve global finansal muhasebe standartlarına doğru. *Uluslararası Muhasebe Denetimi Sempozyumu* (6), İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası. Erişim Adresi: https://archive.ismmmo.org.tr/docs/SEMPOZYUMLAR/SEMPOZYUM_06/4Oturum/IdilKaya.pdf
- Mert, H. (2018). *Holding ve grup şirketlerinde finansal tabloların konsolidasyonu ve bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Milojević, I., Vukoje, A., ve Mihajlovic, M. (2013). Accounting consolidation of the balance by the acquisition method. *Economic of Agriculture*, 60 (2), 237-252. Erişim adresi: <https://www.ea.bg.ac.rs/index.php/EA/article/view/458>
- Newby, S. (2006). Consolidation Accounting: A history of the development of financial reporting standard FRS-37 and sector-neutral consolidation accounting for crown financial reporting by the New Zealand Government. University of Canterbury. Erişim adresi: <https://ir.canterbury.ac.nz/server/api/core/bitstreams/2e3d7221-796b-466d-ab25-84e1cb0a048b/content>
- Nobes, C. (2006). The survival of international differences under IFRS: towards a research agenda. *Accounting and Business Research*, 36(3), 233-245. <https://doi.org/10.1080/00014788.2006.9730023>
- Sağlam, N. (1998). Banka mali tablolarının konsolidasyonu ve Oyak Bank A.Ş.'de bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 179-215. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/825318>
- Sarquis, R., ve Santos, A. (2018). Process of change in the standard: The Issuance of IFRS 11. Impacts of the elimination of the proportionate consolidation on itaúsa financial statements. *Universidade de São Paulo, Faculdade de Economia, Administração e Contabilidade*. 29(77), 213-228 <https://doi.org/10.1590/1808-057x201804470>
- Şeker, Y. (2020). Karşılıklı iştirak durumunda konsolidasyon. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (63), 58-60. <https://doi.org/10.26650/med.739490>
- Temiz, H., Güleç, Ö. F., ve Öztürk, E. (2019). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları çerçevesinde konsolidasyon kavramının gelişimi ve konsolidasyon teorileri. 4. Uluslararası Muhasebe Finans ve Denetim Konferansı, 225-245 Erişim Adresi: <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/1320?show=full>
- Tokgöz, N. (2017). *Finansal raporlama standartları açısından konsolidasyon ve holding işletmesinde örnek bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Toramanoglu, N. A. (2016). *Şirketler topluluğunda konsolidasyon: Muhasebe ve finansal raporlama standartları açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Üçoğlu, D., ve Fırat, F. (2019). TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar Standardı kapsamında grup içi satışlarla ilgili yapılan eliminasyon işlemlerinin ertelenmiş vergi etkileri, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 19(57), 83-104. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1869640>
- Yalçın, Z. (2020). TFRS 10 Standardı konsolide finansal tablolar: bir uygulama örneği. *İzmir YMMO Dergisi* 2(2), 71-84.
- Yücel, G. (2023). Kapsamlı UFRS eğitimi. İstanbul: Deloitte Academy. Erişim Adresi: <https://www.deloitteacademy.com.tr/Seminars/229>
-

SUMMARY

Introduction

In a globalized world where business sectors and markets have an international character, partnerships have become international. Thanks to these partnerships, companies are developing their activities in different countries, creating new areas of activity and making progress in institutionalization. However, in international collaborations, partnerships can have different legal and financial structures as they operate within the borders of different countries. As companies grow and become global, growth-oriented companies choose to invest in similar organizations in order to be more efficient in terms of coordination and costs. This situation leads to the emergence of a chain that is legally independent but financially linked through activities. For this reason, when companies with a parent company enter into a partnership with one or more companies that operate outside the borders of their own country, they must combine the financial statements of these companies by aligning them with their own financial statements. This combination is known as consolidation and the reports resulting from the combination are known as consolidated financial reports. As a result of these reports, financial statements are prepared in which the subsidiary prepares its own financial statements and combines them with the parent company's financial statements. The financial statements must include all assets, liabilities, income and expenses of the company. Basic terms related to consolidation are parent company, subsidiary, investment, goodwill, joint ventures, controlling power, minority interest, acquisition, elimination and holding company.

Background

Different methods are used in the preparation of consolidated financial statements depending on the characteristics of the partnerships. The fair value method is used for investments in financial assets. The equity method is used for subsidiaries. The full consolidation method is used for investments in subsidiaries. One of the most important aspects of this method is the parent company's power of control over its partners. If the parent company has the power to control its financial activities, it should prepare consolidated financial statements using the full consolidation method. In preparing financial statements, elimination methods are applied in a manner that differs depending on the form of control exercised by two groups of companies that have business relationships with each other. As mergers where elimination is not carried out or is carried out incorrectly result in incorrect consolidated reports, this has a negative impact on all financial users who wish to access these tables. Therefore, regardless of the consolidation method, the elimination must be prepared in accordance with the articles of the International Financial Reporting Standards.

Five internationally applicable standards are taken into account in the preparation of consolidated financial statements. These standards are the standard on accounting for business combinations (IFRS 3), the standard for consolidated financial statements (IFRS 10), joint arrangements (IFRS 11), disclosures of interests in other entities (IFRS 12) and accounting for investments in associates (IFRS 28).

Purpose

This study discusses the process of the acquisition of a company operating abroad by a group, the financial statements to be prepared and the consolidation process that a group must carry out. An exemplary application was planned using the full consolidation method and within the framework of international standards. The scenario in which Umut Enerji acquires Dimple Energy and makes it a subsidiary is presented together with the annual financial statements. The method of inclusion in the process; It is explained in the context of the international standards (IFRS 3, IFRS 10, IFRS 11, IFRS 12, IAS 21) and the statements of institutions such as KGK and CMB. The process of the consolidated financial statements was explained and the consolidated financial statements were prepared in the context of the scenario of the energy company prepared on this topic.

Method

A scenario was developed for the sample application. In the scenario, the full consolidation method was used to the consolidation of the financial statements of the foreign company acquired by the parent company and the parent

company's own financial statements. The application is based on IFRS (IFRS 3, IFRS 10, IFRS 11, IFRS 12, IAS 21). Each of these articles touches on different points.

Findings

This is the process of reflecting the situation during and after the acquisition of a foreign subsidiary in the annual financial statements. Firstly, a table was prepared showing the status of the company's liabilities and receivables as well as goodwill. A fair value table was drawn up in order to provide a fair financial valuation of the acquisition process. In addition, the exchange rate used in the preparation of this table was added directly below the table to avoid any confusion regarding the impact on the financial results. The financial situation of the company was then examined in detail. In this case, examples of the elimination issues were shown. As a result of these eliminations, the appearance of the consolidated table is also explained with the table in the example. We then continued with the income statement, which includes and consolidates the information of both the parent company and the subsidiary.

Results and Conclusions

To avoid confusion in financial summaries, consolidated financial statements should be used in the financial reporting of group company data. Several standards and institutional regulations should be taken into account when preparing these tables. These important standards ensure that the tables are more understandable, transparent and accurate. If the regulations drawn up for this purpose are followed, it is possible to obtain very clear, concise and understandable financial statements, as shown in the example. Thanks to these tables, investors, banks, institutions and organizations can access detailed information about the company and find out about its financial situation.

Another element that should be taken into account when preparing these financial statements is the use of market values to show how valuable the financial statements, assets and liabilities are. This form of valuation is used to measure assets and liabilities as fair values (e.g. realization values, purchase values or market values). By combining these key assumptions, the financial statements are presented in a comparable, reliable and meaningful way for investors, creditors and other relevant stakeholders. The correct application of these assumptions in the financial reporting process therefore guarantees the preparation of transparent and reliable financial statements.